

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Steven Saxonberg: Attitudes toward Welfare Policy in Sweden Revisited

Martin Lindström: Skånes Vål. De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna

ÖVERSIKTER

José Luis Ramírez: Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt

Leif Johansson: Med kritiskt uppdrag. Fakultetsopponenternas recensioner av statsvetenskapliga doktorsavhandlingar 1976–1996

LITTERATURGRANSKNINGAR

Birgitta Rydén: Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan. Anm. av Björn von Sydow.

Hans Blix: Disarming Iraq. Anm. av Joseph B. Board.

ABSTRACTS

Årgång 106 2003/04

1

INNEHÅLL

UPPSATSER

- Steven Saxonberg*: Attitudes toward Welfare Policy in Sweden Revisited 1
Martin Lindström: Skånes Väl. De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna 32

ÖVERSIKTER

- José Luis Ramirez*: Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt 55
Leif Johansson: Med kritiskt uppdrag. Fakultetsopponenternas recensioner av statsvetenskapliga doktorsavhandlingar 1976–1996 75

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Birgitta Rydén*: Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan. Anm. av Björn von Sydow 83
Hans Blix: Disarming Iraq. Anm. av Joseph B. Board 85

- ABSTRACTS** 95

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Peter Santesson-
Wilson

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Peter
Santesson-Wilson och Lars-Göran Stenelo
Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Karlstad: Curt Räftegård
Stockholm: Rune Premfors
Växjö: Lena Agevall
Umeå: Nicholas Aylott
Uppsala: Jörgen Hermansson

ISSN 0039-0747
Tryck: Studentlitteratur, Lund 2004

Tidskriften utkommer med fyra nummer per årgång.
Prenumerationspris 2003/04 (årg 106) 350 kr.
Pris förenstaka nummer 95 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8093
(Santesson-Wilson), 222 1071 (Lundell)
Telefax 046-222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjöds.

Attitudes toward Welfare Policy in Sweden Revisited

Steven Saxonberg

Introduction

With the emergence of easily available international databases, such as the International Social Survey Programme (ISSP), research on attitudes toward social policy has become increasingly popular in recent years. Nevertheless, this is still a rather new field and research in this area lags behind research on other aspects of social policy. Consequently, Hasenfeld and Raftery (1989: 102) observed in 1989 that: "Surprisingly, there are few studies which attempt to identify the determinants of public opinion toward the welfare state." One decade later, the Swedish sociologist Jonas Edlund (1999: 341) still lamented the fact that "research within this field [of welfare state developments] has largely neglected the empirical examination of relationships between institutional characteristics and public preferences towards the welfare state."

In Sweden, Stefan Svallfors, has clearly become the most internationally renowned researcher on welfare attitudes, having published numerous articles in international journals (for example, Svallfors 1993, 1995b, 1997) and having edited or co-edited several books in English dealing with the topic (for example, Svallfors 1995a, 1999a). In addition, he has published articles and books in Swedish (for example, Svallfors 1996, 1999b, 2000). There are several reasons for his international standing:

1. he has been one of the pioneers in taking a comparative approach to welfare attitudes;
2. he has been one of the first Swedes to publish internationally about Swedish welfare attitudes and he has been the most prolific publisher of international texts on Swedish welfare attitudes;
3. he has strongly contributed to the new tendency toward applying statistical methods to test what socioeconomic variables can explain attitudes; previously, much of the literature relied on descriptive statistics. He is also one of the first to emphasize the need of creating scales to measure welfare attitudes.

This article takes Svallfors' research as a starting point and will show that if one uses more sophisticated statistical methods, then even using the same data as Svallfors, one can achieve far better results. In some cases these results will also lead to significantly different conclusions. The article follows Svallfors' tradition of examining which socioeconomic factors can influence welfare at-

titudes; however, this article also goes one step farther by also investigating the link between welfare attitudes and voting.

Methodology and research questions

Perhaps since research on attitudes toward welfare is relatively new and under-developed field, the statistical sophistication of most studies on welfare attitudes has not been adequate. In fact, some of the best known studies have not used any kind of statistical tests at all and have instead relied on purely descriptive statistics or cross tabulations (see for example Coughlin 1980 and Taylor-Gooby 1985, 1995, Page and Shapiro 1992: ch 4, Nilsson 2000 and 2000b, Roller and Westle 1987).¹ Thus, Edlund is basically correct in pointing out a strong asymmetry here between the amount of research being done on social policies and on attitudes toward these policies.

Since Svallfors had clearly become the main researcher dealing with attitudes toward welfare in Sweden and he has played a leading role in the drive to apply statistical tests to hypotheses about the formation of welfare attitudes, this article takes Svallfors' publications as its starting point and show how his results can be greatly improved by using more sophisticated statistical methods. In fact, by using structural equation modeling (SEM) we not only get much better statistical results, the findings also bring into question some of Svallfors main conclusions about welfare attitudes in Sweden. In particular, Svallfors' study from 1999 will be analyzed using a different methodological approach. This study is the most interesting, because in contrast to his earlier studies (1993 and 1997) that deal with attitudes toward income inequality, this study deals more directly with attitudes toward welfare policies *in general*.

Svallfors (1999b) makes two interesting conclusions, which this study will question:

1. *Welfare attitudes are rather similar among West European countries. Therefore welfare attitudes cannot explain differences in welfare regimes, nor do welfare attitudes reflect such differences in regimes.* Instead differences in institutional arrangements probably account for the differences in welfare policies.
2. *Although social democratic welfare regimes are not unique in producing support for generous welfare policies, they are unique in creating a gender cleavage.*

to 1

Svallfors claims that welfare attitudes are rather similar among West European countries, but he reaches this conclusion by creating a one-dimensional scale of government intervention that shows little difference exists in the scores among West European countries. However, he creates his scale by using the Cronbach alpha test for reliability. This paper will use confirmatory factor

analysis to test the hypothesis that support for equality exists as a separate dimension of welfare attitudes. Then it will discuss whether Swedes have different welfare attitudes than those living under non-social democratic welfare regimes, when a two-dimensional scale of welfare attitudes is used. Perhaps Swedes do not differ from continental Europeans in their support for welfare services, but they are more willing to pay the taxes that are necessary for financing the system. And perhaps Swedes have a more positive attitude toward redistribution in general, which makes it easier for Swedish governments to raise taxes for financing these programs. This would also indicate that political culture might influence policy making and thus partially call into question the dominance of institutional explanations of Swedish welfare policies. Of course, this is not to deny that institutions influence culture and some theorists see culture as part of institutions; nevertheless, the main discourse on social policy has pitted institutional explanations against cultural ones.

to 2

In Svallfors' (1999) model, gender is statistically significant, so he concludes that a gender cleavage really exists in Sweden, which does not exist under liberal and conservative welfare regimes. However, Svallfors does not control for public sector employment, as will be done in this study. In addition, he is only interested in whether variables are statistically significant and he never tries to construct parsimonious models that indicate which socioeconomic factors are the most important for explaining welfare attitudes. For example, in Svallfors' 1999 study (1999b: 109) the explained variance (R^2) for the six countries studied ranges from 4.2 % to 19.3%. In a study only of Sweden, Svallfors (1995b: 66–7) presents R^2 s ranging from a mere 1.2 % to 13.7%. In 16 of 24 cases his models explain less than 5 % of the total variance and in 10 of 24 cases they explain less than 3%. Thus, by any standard, his models are not very successful. Of course, as with all statistical testing, one could question certain aspects of using the explained variance as an overall measurement of fit, but in traditional regression analysis this remains the main yardstick.

This study uses the same ISSP data as Svallfors, but applies SEM in order to get better results. SEM modeling forces the social scientist to pay much closer attention to overall model fit, so that in contrast to Svallfors' studies on welfare attitudes that only show which variables are statistically significant, the SEM model presented in this study will more clearly show which independent variables are the most important in influencing welfare attitudes. Thus, it might well turn out that even if gender is statistically significant, it does *not* play an important role in influencing welfare attitudes. Moreover, we might also find out that when a better scale is created for measuring welfare attitudes (using confirmatory factor analysis), gender is not statistically significant at all.

In contrast to traditional regression analysis, structural equation modeling places great emphasis on the overall model fit and achieving parsimonious models. Although one exact fit exists based on the probability of chi-square, it is more common to use various "closeness-of-fit" tests, since the chi-square

test is very sensitive to sample size and assumes normal distribution. The most common tests are the goodness of fit (GFI), the adjusted goodness of fit (AGFI), and root mean square error of approximation (RMSEA). The GFI measures the relative amount of variance and covariance between the estimated model and the population, while the AGFI adjusts the results for the number of degrees of freedom in the specified model. Meanwhile, the RMSEA takes into account the error of approximation in the population and expresses it per degrees of freedom. Normally one accepts models if both GFI and AGFI >.9, while RMSEA <.10, although some authors now favor using .08 as the cutoff point.² As will be seen below, the SEM models can meet the .10 limit for RMSEA when using the Erikson-Goldthorpe definition of class, but the .08 level can only be reached by using the Marxian definition of class.

The importance of voting

As already noted, Svallfors does not include voting in his studies, which is unfortunate, since one of the main hypotheses about universal welfare regimes is that social democratic parties introduce these policies in order to obtain widespread support for generous welfare states, which in turn makes it possible for them to gain the political support (i.e. votes) of the wider populace. In the social citizenship model, people receive welfare privileges based on being a citizen rather than on merit or ability to pay. Theoretically, this should make all citizens feel like benefactors from the welfare regime. Even though this theme has not been very prominent in research on welfare attitudes, some researchers have included voting in a manner that cannot really test the social citizenship hypothesis. Nilsson (2000a, 2000b) presents diagrams showing the attitudes to individual welfare issues among voters of the different political parties. Since he does not provide any type of regression analysis or statistical tests, we cannot know how strong the relationship is between voting and welfare attitudes and we cannot know whether the relationship is statistically significant.³ Kumlin (2002) discusses the link between attitudes and left-right orientation, but this approach also limits itself to attitudes and leaves out political behavior. Those, who include voting in their models, usually include it as an independent variable, which *together with* socioeconomic variables determines welfare attitudes (i.e. Edlund 1999, 2000, Forma 1999, Forma and Kangas 1999, Knudsen 2001, Roller and Westle 1978). That is, their model is

EXPLANATORY VARIABLES (including voting) → PRO-WELFARE ATTITUDES

Their model turns the social citizenship hypothesis upside down: it implies that citizens do not vote for social democratic and other leftist parties because they support universal welfare policies; rather, they support universal policies *because* they vote for leftist parties. In other words, *first* they decide to vote for leftist parties and *then* because they have already decided to vote for leftist parties they become supporters of universalist policies. If this hypothesis were true, it would mean that social democratic parties did not gain political hegemony in countries such as Sweden because of their social policies. It would

mean instead that because the population already supported social democratic parties, these parties did not have to worry about gaining support for their social policies and therefore, could implement the kinds of social policies that they wanted.

On the other hand, if the social citizenship hypothesis is true, then social democratic parties could obtain the political hegemony *because* they introduced universal policies, which obtained the support of wide portions of the masses and the supporters of these programs, then went on to vote for social democratic parties. In this case, the path model used in this article

EXPLANATORY VARIABLES → PRO-WELFARE ATTITUDES → VOTING

represents reality much more than the regression models that use voting (as an independent variable). Although not much has been written empirically about welfare attitudes and voting, much literature on the Swedish welfare state argues that Nordic social democratic parties gained political hegemony by introducing universalist policies, which through the notion of social citizenship convince large portions of the populace to support the welfare state, which in turn induces these citizens to vote for social democratic and other leftist parties (ie. Esping-Andersen 1985, Davidson 1989, Rothstein 1994 and Svensson 1994).

Data Base

The present article uses the 1996 ISSP survey "The Role of Government," which has 1238 randomly selected respondents from Sweden. One obvious advantage of using this data base is that it makes it possible to replicate Svallfors' (1999b) study by using the same data, but with a more sophisticated statistical methodology. Another advantage of using the ISSP data is that along with the World Value Surveys, the ISSP surveys are the most extensive in the world, having 26 countries participating. Thus, the results of this article can be tested on many more cases. A final advantage is that it is the most recent ISSP study that asks a wide range of questions on welfare policies. The other studies commonly used in welfare research (ISSP 1992 and 1999) deal with attitudes toward inequality, which while important, do not necessarily reflect attitudes to welfare policies in general.

All modeling in this article has been done on AMOS 5, because it is the most user-friendly computer program for SEM.⁴ It also allows the results to be presented in path diagrams, so that the complicated maximum likelihood mathematics can be left out of this article and thus, the actual structural equations can be presented in a more reader-friendly manner. It should be noted here, however, that in contrast to traditional path analysis, the calculations are based on maximum likelihood statistics and the calculations of latent variables.

This article precedes by first considering the measurement model and whether Svallfors' one-dimensional scale of welfare attitudes is acceptable or whether it would be better to use a two-dimensional model, that would include equality as a separate dimension. If equality comprises a separate dimension

and if Swedes are more positive toward equality than continental Europeans, then many of Svallfors' findings come into question. The next step is to create full structural models to test the explanatory variables. First Svallfors' model will be tested with the same variables that he uses. Then his model will be compared to a structural model that uses the same independent variables, but includes a two-dimensional scale of welfare attitudes. Finally, the SEM models will be extended to include voting.

Measuring welfare attitudes

As already noted, Svallfors uses a one-dimensional scale to measure welfare attitudes in his study. More specifically, he uses an index for "government intervention," which includes questions about government responsibility for certain areas, but no questions about spending for these programs (see table 1). His index also includes a question about income redistribution and price controls, which he combines in the same scale. In his journal articles, Svallfors merely assumes that there is only one dimension of welfare attitudes, which is rather surprising, because he argued in a monograph that at least four dimensions of welfare attitudes exist.⁵

Svallfors' previous journal articles on welfare attitudes have all used one-dimensional scales of support for equality, which is logical, since he based them on 1992 and 1999 ISSP surveys, which are specifically devoted to attitudes on equality, and therefore, do not have more general questions about welfare policies. However, the 1996 ISSP data base, which Svallfors uses in his 1999b study, includes many questions for the two dimensions of support for welfare programs and support for income equality. Consequently, Svallfors should at least test whether both dimensions exist by using some form of multidimensional scaling. Theoretically, we could imagine cases in which respondents could very logically think that the government should have responsibility for certain services, without simultaneously demanding high degrees of income equality. For example, one could support publicly financed schools, without demanding progressive taxation or other distributive policies. It should be noted, that Svallfors is not alone in using a one-dimensional scale; in fact, it has rather become the norm to use one-dimensional scales created by applying Cronbach alpha's reliability test (see, for example, as Hansenfeld and Rafferty 1989; Edlund 1999 and 2000; and Sundström 1999).

One of Esping-Andersen's main theses (1990) is just that equality comprises a dimension of welfare policy. He notes, for example, that social democratic welfare regimes are not necessarily more generous than conservative-corporate ones. The main difference is rather that conservative-corporatist welfare regimes aim to *conserve* inequalities, for example, by paying higher pensions to civil servants ("*Beamter*") than to other groups or by pursuing family policies that encourage women to stay at home and take care of the household. Meanwhile, social democratic policies promote equality. To be sure, Esping-Andersen writes about welfare *regimes* rather than welfare attitudes. Neverthe-

Table 1. Svallfors' Index of Government Intervention.

v44: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide decent housing for those who can't afford it?</i> (RHOUSE)
v38: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide health care for the sick?</i> (RHEALTH)
v39: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living for the old?</i> (LVSOLD)
v41: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living for the unemployed?</i> (LIVUNEMP)
v43: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living to university students from low-income families?</i> (RESPSTU)
v36: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a job for everyone who wants one?</i> (RJOBS)
v16: <i>"Agree strongly" or "Agree" that it is the responsibility of the government to reduce the differences in income between people with high incomes and those with low incomes.</i> (REDISTR)
v18: <i>"strongly in favor of" or "in favor of" control of prices by law.</i> (PRICECON)

less, we can hypothesize that these policies would also influence public opinion. If governments carry out welfare policies that radically deviate from the opinions of the electorate, then we could hypothesize that many voters would turn to the oppositional parties during the next elections. In fact, it has been quite common for social scientists writing about welfare attitudes (including Svallfors) to take Esping-Andersen's typology and discussions about welfare regimes as the starting point of their studies, in order to see whether a connection does indeed exist between differences in regime types and differences in welfare attitudes (i.e. Andreß and Thorsten 2001).

Not only do theoretical reasons exist for testing for multidimensionality, empirical reasons exist as well. One study shows that support for income equality is much higher than average for social democratic Sweden and Norway, while support for welfare programs and increased spending on these programs is not higher in these two countries than in continental Europe (Aalberg 1998). As already noted, Svallfors himself in a previous book used exploratory factor analysis and concluded that welfare attitudes have four dimensions. However, his study did not include the kinds of questions that allowed for a differentiation between support for welfare programs and support for equality. In addition, he used exploratory factor analysis in the book, which is data-driven and makes it more difficult to test competing hypotheses. This present study, by contrast, uses confirmatory factor analysis which takes theoretical hypotheses as the starting point and then tests them (Jöreskog and Sörbom 1993: 22; see also Bollen 1989: ch. 7, Kline 1998: ch. 3 and Maruyama, 1998: ch. 7). However, it should be noted that even if the decision to test certain hypotheses about the dimensions of welfare attitudes, the actual decision about which indicators to include for each factor is data driven, as no particular theories exist as to why certain questions measure a latent attitude better than questions.

A second problem is that Svallfors' measurement of government intervention is questionable. Most of his questions deal with government responsibility and he omits all the questions dealing with government spending. However, it is not always clear what is meant by "responsibility." A liberal could answer that the government should have responsibility for pensions, but mean by "responsibility" that the government should set-up private pension funds and regulate them. Meanwhile, a social democrat could also answer that the government should have responsibility for pensions and mean that the pension funds should be completely financed and administrated by the state. Thus, it would make sense to complement the scale for government intervention by adding the ISSP questions about governmental spending, since in this pension example both liberals and social democrats might believe that the government should have responsibility for pensions, but the social democrat would be much more likely to want to increase governmental spending on pensions, while the liberal would favor private financing.

To be sure, questions about governmental spending are also problematical. Studies have claimed that the answers to these questions sometimes reflect current levels of spending more than general attitudes toward welfare. Respondents in countries undergoing heavy cutbacks in welfare programs are more likely to support increased spending than respondents in other countries (i.e. Taylor-Gooby 1995, Bonoli, George and Taylor-Gooby: 2000: 89p. and Bean and Papadakis 1998: 219). Although this creates problems in comparing attitudes between countries, *within* a particular country we would still expect market liberals to score lower on scales of government spending than social democratic and other leftist respondents. So these questions can give us important information.

Since neither questions on governmental responsibility nor governmental spending completely reflect the differences in opinions on welfare policies, it is possible that a combination of these kinds of questions can yield more reliable results. Again, this can be easily tested. If both types of questions scale well together, then it is better to combine them. In general, despite the drawbacks of the questions on responsibility and on spending, we would still expect social democrats to score higher on both kinds of questions than liberals. If these two types of questions do not scale well together, then they reflect different dimensions, which again could be reason to use multidimensional scaling methods.

Before formally testing whether Svallfors is correct in using a one-dimensional measurement scale of welfare attitudes or whether Esping-Andersen is correct in hypothesizing an equality dimension to welfare, this article presents comparative descriptive statistics to show at a more intuitive level whether we have reason to expect a separate equality dimension to exist. Thus, the aggregate answers to questions on welfare in social democratic Sweden will be compared to Christian democratic Germany, "truly liberal" USA and "radically liberal" Great Britain. For Germany only the West German correspondents are included, since the East German respondents are influenced by the years of communist rule and post-communist transformation and thus, less likely to

Table 2. Support for Welfare Policies.

	Sweden (n=1238)	Germany (West) (n=2361)	USA (n=1332)	GB (989)
1. INCREASED GOVERNMENT SPENDING				
v31: % agreeing that: <i>the government should spend "much more" or "more" on unemployment benefits. (spunemp)</i>	42.7%	28.8%	28.3%	35.9%
v30: % agreeing that: <i>the government should spend "much more" or "more" on old age pensions. (spension)</i>	56.9%	44.4%	50.8%	80.0%
v28: % agreeing that: <i>the government should spend "much more" or "more" on education. (spedu)</i>	58.8%	51.2%	77.3%	84.5%
v26: % agreeing that: <i>the government should spend "much more" or "more" on health. (sphealth)</i>	76.6%	53.8%	67.5%	91.5%
2. GOVERNMENTAL RESPONSIBILITY				
v20: % "strongly in favor of" or "in favor of" <i>government financing of projects to create new jobs. (job)</i>	69.3%	79.0%	73.7%	85.3%
v44: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide decent housing for those who can't afford it? % answering "definitely should be" or "probably should be." (RHOUSE)</i>	81.8%	77.9%	67%	88.6%
v38: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide health care for the sick? % answering "definitely should be" or "probably should be." (RHEALTH)</i>	96.2%	96.6%	84.6%	98.6
v39: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living for the old? % answering "definitely should be" or "probably should be." (LVSOLD)</i>	97.7%	96%	86.7%	98.2%
v41: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living for the unemployed? % answering "definitely should be" or "probably should be." (LIVUNEMP)</i>	90.3%	80.4%	47.7%	78.7%
v43: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a decent standard of living to university students from low-income families? % answering "definitely should be" or "probably should be." (RESPSTU)</i>	79.1%	87%	85.3%	90.1%
v36: <i>On the whole, do you think it should be or should not be the government's responsibility to provide a job for everyone who wants one? % answering "definitely should be" or "probably should be." (RJOBS)</i>	65.1%	74.6%	39.4%	69.4%
3. INCOME EQUALITY				
v16: % "Agree strongly" or "Agree" <i>that it is the responsibility of the government to reduce the differences in income between people with high incomes and those with low incomes. (REDISTR)</i>	59.6%	49.4%	32.6%	54.0%
v17: % "strongly in favor of" or "in favor of" <i>control of wages by law. (wagecon)</i>	28.3%	27.2%	28.2%	38.3%
v18: % "strongly in favor of" or "in favor of" <i>control of prices by law. (PRICECON)</i>	58%	50.4%	34.9%	52.0%
v19: % "strongly against" or "against" <i>cuts in government spending (cuts)</i>	20.4%	4.2%	5.9%	26.8%
v57: % describing taxes in respondent's country as <i>generally being "too low or "much too low" for those with</i>	62.4%	53.0%	38.8%	47.6%

Note: Those variables used in Svallfors (1999b) are written in capital letters, while those added in the present study are not. For example, the variable job was not used by Svallfors, but RJOBS was. For those cases in which Swedes are the most positive toward welfare policies, their results are printed in bold.

have conservative attitudes (see Andreß and Heien 2001). By bringing in both Great Britain and the USA, this article also follows Castles and Mitchell's (1992, 1993) distinction between "truly liberal" welfare regimes, and "radically liberal" welfare regimes. The main distinction is that radically liberal regimes complement low taxation and low levels of social spending with equality of benefit levels and regulation of wages and working conditions. Since Svallfors (1997, 1999b) has found that respondents from radically liberal welfare regimes are more positive toward welfare than those coming from truly liberal ones, this article maintains this distinction. If the Esping-Andersen hypothesis is correct, we would expect respondents from social democratic Sweden to be more positive than those from conservative Germany on issues of equality, but not necessarily on issues of government programs. Since Svallfors only includes 8 questions in this scale and only two of them (on redistribution and price control) deal with equality, it is difficult to make any generalizations from his results. Thus, all the relevant questions from the 1996 ISSP survey are included in table 2. In addition, although Svallfors excludes questions about spending levels from his scale, as already noted, such questions can give us useful knowledge and, therefore, are also included in table 2.

We can begin investigating whether Svallfors' one-dimensional model is more fruitful or a two-dimensional model that combines governmental responsibility and spending into one dimension (BIG PUBLIC SECTOR) and questions about taxes, price controls and redistribution into another dimension (EQUALITY). After examining the comparative descriptive statistics, the one-dimensional and two-dimensional models will be formally tested using confirmatory factor analysis.

Table 2 shows that Swedes are the most positive of all respondents toward increasing public spending in only one area: unemployment benefits (v31). Similarly, they are more supportive of government responsibility in one area: providing a decent living standard for the unemployed (v41). The greater concern for unemployment issues could reflect the deep economic crisis of that period or it could reflect a relative lack of stigmatization for the worse off in a country with a universalist welfare system. In general, though, social democratic Swedes do not distinguish themselves from their "radically" liberal or conservative European neighbors on support for welfare programs, although the European respondents in general do distinguish themselves from those living in market-liberal America.

However, Swedes really do have more "social democratic" attitudes than the other countries on the issue of equality. Support for income redistribution is much higher in Sweden than in western Germany or the USA. Even the 5.6 % difference between Swedes and the British was substantial (v16). Swedes are also more supportive of price controls than West Germans or the British and much more supportive than Americans (v18). Similarly, Swedes are more in favor of taxing the wealthy than any other group (v57) and much more strongly against cuts in government spending than West Germans and Americans (v19). However, on this issue the anti-Thatcher backlash makes its presence felt, as British respondents are even more negative to cutbacks than Swedes. The dif-

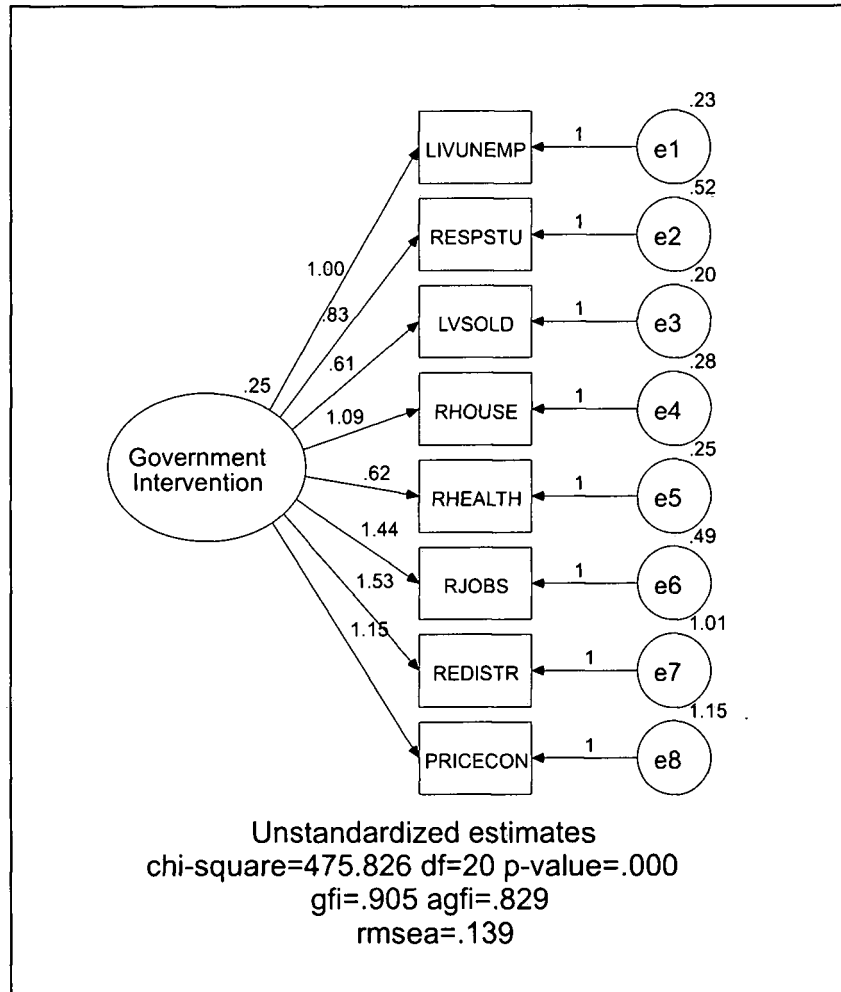

Diagram 1. Confirmatory factor analysis using Svallfors' model.

ferences in means are significant at the .001 level for all cases. This means that in 3 of 5 questions dealing with equality, Swedes are the most supportive of measures that would increase equality, while in another case they were in second place, behind Great Britain, but well before conservative Germany and the "truly liberal" USA. In one other case, (wage controls) they are also in second place, although the differences to America and Germany are very small.

The fact that Swedes are more supportive of measures that increase equality than respondents from other countries, but not more supportive of social programs, indicates that equality might exist as a second dimension to welfare attitudes, which gives tentative support to Esping-Andersen's (1990) argument that social democratic welfare regimes differ from conservative-corporate

ratist welfare states more in the area of equality, rather than in spending levels. Thus, these descriptive statistics give us reason for hypothesizing that a two-dimensional scale can measure welfare attitudes better than Svallfors' one-dimensional scale.

These results also contradict Aalberg's (1998) claim that support for income equality is indeed higher in social democratic Sweden and Norway than in most other countries, but support for governmental measures that could eradicate income inequality are only average for the industrialized world. The ISSP data base used in this present study only has questions about governmental policies that could influence income equality, so nothing can be said about attitudes toward justifiable incomes. Still, this study shows that Swedes are in fact more favorable than other respondents toward *policies* that could reduce income equality.

Confirmatory factor analysis confirms the hypothesis that equality provides a second dimension of welfare attitudes. As Diagram 1 shows, when using the *exact same data set* and the *exact same variables* as Svallfors (1999b), his one-dimensional scale of government intervention does not meet basic minimal criteria for closeness of fit.⁶ Although the GFI index is above the acceptable level of .9, the AGFI index is below the necessary .9-level and the RMSEA index is above the necessary .1 level, making these results unacceptable. So even though Svallfors presents a good Cronbach alpha score of .85 in his study (1999b:102), his measurement model fails to pass the more stringent closeness of fit tests used in confirmatory factor analysis and structural equation modeling.

In contrast, diagram 2 shows that when questions are government spending are added, a two-dimensional scale can pass the closeness-of-fit tests by distinguishing between support for a welfare programs (BIG PUBLIC SECTOR) and support for income equality (EQUALITY), although some of the variables from both dimensions must be eliminated (v17, v19, v26, v28, v38, v39, v43 and v58). It is not necessary here to speculate on why certain questions do not scale well; what is important is that the substantive results support the two-dimensional measurement model and refute the more common one-dimensional mode.

Here is it also very interesting to observe that on the issue of income equality, only those three questions scaled well in which Swedes were more positive than the respondents from Germany, Great Britain and the USA (v16, v18, v57). The two questions in which Swedes came in a close second place did not scale well and had to be removed (v 17, v19). In other words, those two questions did not really measure support for equality. These findings have important consequences for further research, as they indicate that Svallfors is wrong in concluding that welfare attitudes are similar among west European countries. Support for programs and services are relatively similar, but support for *financing* these programs differs, as does support for *redistribution* as a goal in itself.

From an institutional perspective, one could interpret these findings as follows: the greater support for high taxes in Sweden implies that universal wel-

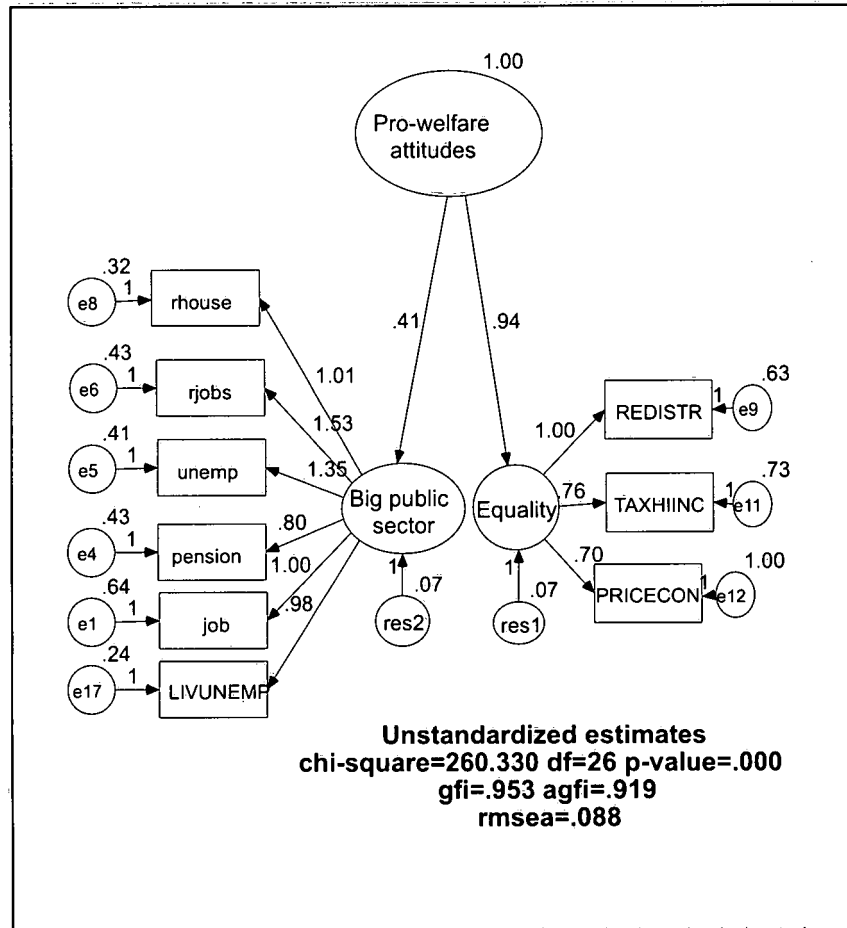

Diagram 2. Multidimensional model second order CFA.

fare policies do in fact create an atmosphere of social citizenship. This atmosphere makes citizens more prepared to pay high taxes in order to finance programs, as they understand that they too will benefit from them. Citizens living under other types of welfare regimes might like receiving welfare benefits, but since many of the citizens do not presently receive such benefits they are less certain that they will receive benefits and therefore are less willing to pay taxes for financing them.

Another possibility is that institutionalists such as Steinmo (1993) and Immergut (1992) have been too quick in dismissing cultural explanations of welfare regimes. For not only are Swedes more likely than West Germans, British and Americans to support higher taxes, *they are also more willing to support redistribution as a goal in itself*. This greater support for redistribution might help explain why social democratic governments can more easily win elections in Sweden and why Swedes are more willing to pay higher taxes once the social

democrats come to power. This in turn implies that an egalitarian political culture in Sweden could partially account for the emergence of the universalist welfare state in Sweden. To be sure, many institutionalists consider culture to be an institution, but in the discourse on social policy it has common to pit cultural arguments about "cultures of equality" etc. against institutional arguments that emphasize political structures, such as electoral systems. Of course, this present study cannot provide any conclusive data on the issue any more than Svallfors' study can provide conclusive data that institutions are more important than attitudes in shaping welfare policies. Still, the present results give reason to question some previous results about the role of attitudes and political culture and should give an impetus to further study on the matter.

Finally, it should be noted that in applying SEM models, including for confirmatory factor analysis, it is possible to allow for covariation among the variables. This should be used sparingly and theoretical reasons should exist for adding covariation paths. Without going into technical details here it suffices to note that both the one-dimensional and two-dimensional factor models improve when adding covariation paths, but the substantive results remain the same: the two-dimensional model performs much better. The models with covariation are rejected here, since no theoretical reasons exist to expect covariation among the indicators of the latent variables. Adding covariation among them merely makes the models more complicated without changing the substantive results. It should also be noted that by eliminating several factor indicators, the two dimensional model can pass the more stringent exact-fit chi-square test without having any covariation paths, while the one-dimensional model fails to pass the chi-square test. It is not necessary to go into such detail here, however, because even a visual examination of the descriptive statistics in table 2 supports the claim that EQUALITY provides a different dimension of welfare attitudes than does support for BIG GOVERNMENT. The table clearly shows that Swedes do not differ from other respondents on the issue of supporting BIG GOVERNMENT, but they *do* differ in their support for EQUALITY.

Explaining welfare attitudes

Now that a better measurement model has been created for measuring attitudes toward welfare, the next step is to create a model that can explain these attitudes. The first model will be a reproduction of Svallfors (1999b) using the same independent variables, but using the Maximum Likelihood form of estimation in the SEM program AMOS. It is already general accepted that maximum likelihood provides a superior form of estimation than traditional OLS (ordinary least squares). The other advantage of using AMOS is that we can still use the SEM model fit criteria, to see whether Svallfors' model passes the closeness-of-fit tests. It should be noted already here that in his 1999 study, Svallfors only uses three independent variables: class, gender and receiving welfare payments. However, in previous studies (1993, 1995b, 1997) he also includes

income and public sector employment. It turns out that if these variables are added the explained variance of the model increases and gender no longer becomes statistically significant even in the simple regression analysis. Since the addition of the "old" Svallfors variables gives better results, they will be included in all of the models after first reproducing the results of Svallfors' study.

1. Still a Class Society?

Authors, such as Esping-Andersen (1990), Korpi (1981), Ginsburg (1992) and Svallfors (1997: 290) have claimed to various degrees that class struggles in Western Europe have basically shifted from confrontations over ownership of the means of production to political battles over welfare policies.⁷ In Esping-Andersen's view, the main goal of Marxism is not control over the means of production, but rather the decommodification of labor. That is, welfare policies should be created that are so generous that workers do not need to sell their labor power to capitalists in order to survive. Consequently, countries with strong leftwing political movements and long traditions leftwing rule tend to have more generous welfare policies.

In contrast to the view of welfare politics as another dimension of class struggle, other theorists have claimed that we are entering into a post-materialist era, where issues such as the environment and gender relations have replaced the class-based politics of the past (cf Inglehart 1997). Furthermore, the "old," class-based social movements are being replaced by "new" social movements, where alternative lifestyles and identity formation is more important than obtaining political power (Cohen 1985). In this post-modernist era, even social policies have become more mixed and pluralist and welfare policies no longer follow class politics (Mishra 1993). Election surveys also show that class voting has been somewhat on the decline; however, it is still strong in Sweden. Blue collar workers are still much more likely to vote for the Social Democrats and Leftist Party than the non-socialist parties (Holmberg 2000, Gilljam and Holmberg 1995).

Svallfors uses the Erikson-Goldthorpe definition of class, and divides class into 6 groups (non-manual labor, skilled labor, routine non-manual labor, service class 2, service class 1 and self-employed), while Ahn's (2000) Marxian classification has three divisions (worker, professional and "bourgeoisie").⁸ Thus, the Marxian classification pays closer attention to the respondents' relationship to the means of production than the Erikson-Goldthorpe, which is more of a stratification system. An advantage of the Marxian classification is that it allows the latent variable CLASS to include a combination of the respondent's and his/her spouse's occupation (see diagram 5). Svallfors' method for coding class – which follows the Erikson-Goldthorpe technique – does not allow for this possibility, because when the class of the respondent is missing, it uses the class of the spouse. Consequently, the data for the class of the respondent and that of his/her spouse are in many cases the same.

insignificant for liberal countries in his 1997 study and for conservative countries in his 1999b study.

Several other studies have supported most of Svallfors' hypotheses, but often find that one of the variables is insignificant for Sweden or other Scandinavian countries. For example, Knudsen's (2001) study of attitudes toward income equality in Norway, gender is not significant if controlled for voting and religious sympathies. Andreß and Heien (2001) find that in Norway being pensioned is not significant, although being unemployed is significant. Thus, they confirm half of the benefit hypothesis, while rejecting the other half. Blomberg, Kroll, Souminen and Helenius (1996: 67) find that in Finland class, gender and income are statistically significant for explaining opposition to cutbacks to some programs but not others. In contrast, Forma and Kangas (1999) find that class cannot explain welfare attitudes in Finland. Pettersen (2001) finds that in Norway being publicly employed is not significant. Paradakis and Bean's (1993: 238–9) six-country study does not include any Scandinavian social democratic countries and shows mixed results. Class, being a pensioner or being unemployed are only significant for two countries, gender for three and income is not significant for any country in explaining attitudes toward statutory intervention in social welfare. Their results are also mixed for explaining attitudes toward government spending on social welfare. In their 1998 comparative article using data from the ISSP 1990 survey, they find that in social democratic Norway gender is significant, but not being a pensioner or unemployed (Bean and Papadakis 1998: 225).

Nevertheless, even if not all of these hypotheses have been verified in every study, they have all been verified for social democratic countries in several previous studies and therefore, are worth testing in this present study. Some of the studies mentioned have also included other variables, but since a major task of this study is to show how Svallfors' results for Sweden could be changed when superior methodological techniques are used additional hypotheses used by other authors are excluded from this study. It should be emphasized here, however, that with the 1996 ISSP data base even when controlling for other commonly used variables, such as age and education, the main substantive results for Sweden remain the same.

Model testing

Now the focus of this article is on developing models that can explain welfare attitudes. First, Svallfors' study will be reproduced using the same variables and measurement model. Then SEM models will be developed; to see whether they can explain welfare attitudes better than Svallfors' model (see diagram 3). The first SEM model uses the same independent variables as in Svallfors' model (see diagram 4). After converting Svallfors' model into a SEM model that uses a two-dimensional for measuring welfare attitudes, this article ascertains whether the model can be improved by using a Marxian conception of class.

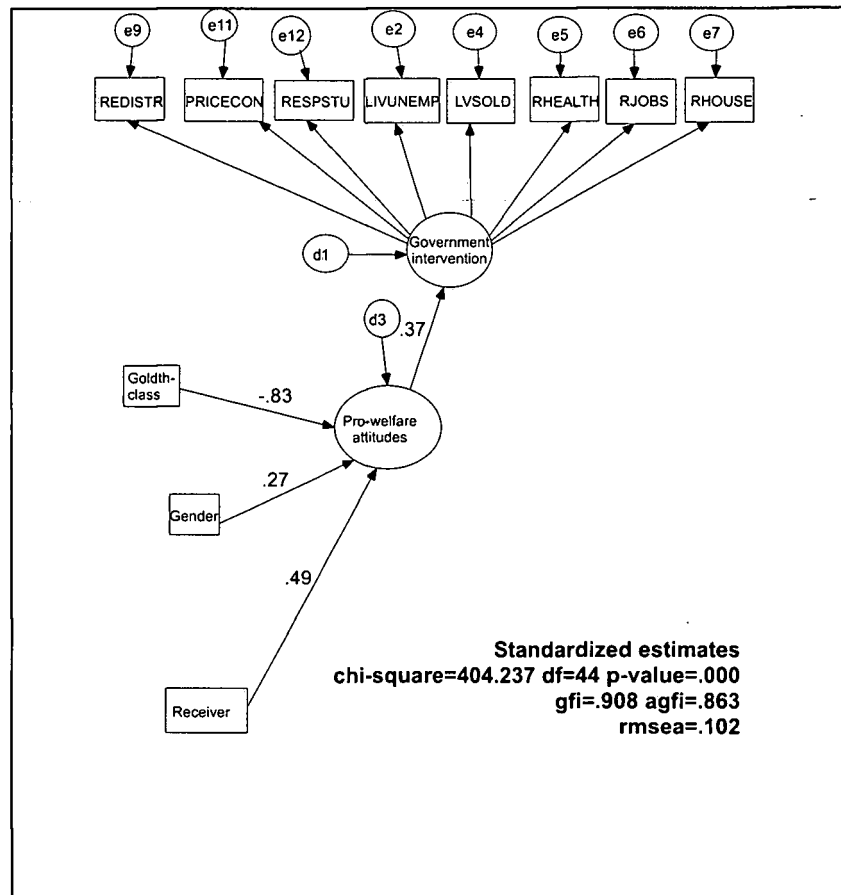

Diagram 3. Svallfors' 1999 model.

Finally, the SEM models will be expanded to include voting. In contrast to most previous studies, this study uses voting as a dependent rather than independent variable. This makes it possible to ascertain whether respondents who have pro-welfare *attitudes* are also willing to translate their attitudes into actions by voting for leftist parties, which are more likely to *support* these policies. More specifically, LEFTIST VOTING measures voting for the Leftist Party (*Vänsterpartiet*) or Social Democratic Party (*Socialdemokratiska arbetarepartiet*) as a dependent variable, which in turn is dependent on the intermediary variable (PRO-WELFARE ATTITUDES).⁹

a) Svallfors' Model

As can be seen in diagram 3 and table 3 (column 1), Svallfors' (1999b) model fails to meet any of the model fit measures except for the GFI (being .9). When the GFI is adjusted (AGFI) to take into account the number of variables, the

Table 3: Regression Models of Welfare Attitudes in Sweden Using Svallfors' Measurement Model for Welfare Attitudes. (standardized coefficients in parentheses)

INDEPENDENT VARIABLES EXPLAINING PRO-WELFARE ATTITUDES	1. Svallfors' 1999 Regression Model (Diagram 3)	2. Svallfors' 1999 statistics including independent variables from Svallfors 1993, 1995 and 1997 studies	3. Svallfors 1999 statistics including statistically significant variables from his previous studies
a) Class according to the Erikson-Goldthrope definition	-.09 *** (-.83)	-.07*** (-.64)	-.07 *** (-.64)
b) gender (female=1)	.10*** (.27)	not significant	
c) public employee (yes=1)		.10** (.27)	.10** (.27)
d) receiver of welfare (pensioned or unemployed =1)	.21*** (.49)	.15 *** (.33)	.15*** (.33)
e) income (level 1-8)		-.07*** (-.64)	-.07*** (-.64)
<i>Test Statistics</i>			
chi-square	615.660	1135.900	873.661
df	44	65	54
p-value	.000	.000	.000
GFI (should be >.9)	.908	.866	.888
AGFI (should be >.9)	.863	.813	.838
RMSEA (should be < .10)	.104	.118	.111
Explained variance of PRO-WELFARE ATTITUDES	.14	.16	.16

**= significant at the .01 level. *= .05 significant at the level. All other coefficients are significant at the .001 level unless labeled insignificant.

model fails the test (since AGFI <.9). The RMSEA is also unacceptable being greater than .10. Meanwhile, the independent variables can only explain 14 % of the variance in PRO-WELFARE ATTITUDES.¹⁰

As already noted, in previous studies, Svallfors also includes PUBLIC EMPLOYMENT and INCOME as variables. If these two variables are added, GENDER no longer becomes significant (see table 3, model 2). Thus, Swedish women are more likely to be positive toward welfare policies mainly because they are more likely to work in the public sector. This also brings into question Svallfors' and Esping-Andersen's claim that social democratic welfare regimes induce a new conflict between the sexes. It is true that social democratic regimes cause some amount of segregation in the labor market, since women are more likely than men to work in the public sector. However, it turns out that working in the public sector itself contributes to a positive view of welfare, rather than being a woman. Yet, as already noted, previous studies have not shown that PUBLIC EMPLOYMENT is any more important for social democratic regimes than for any other.

Thus, this study does not support the claim that gender divisions provide a special characteristic of social democratic welfare states.

Table 3 model 3 shows, moreover, that even when GENDER is eliminated, the regression model does not meet closeness of fit criteria. In fact, although the details are not reported here, no simple regression models using Svallfors' one-dimensional measurement of WELFARE ATTITUDES meet closeness-of-fit criteria, regardless of which combination of these five independent variables one chooses. We can conclude that Svallfors' model does not adequately account for welfare attitudes and that his conclusions about gender influencing welfare attitudes in Sweden does not hold up if one controls for public sector employment.

b) The Full Structural Model

Diagram 4 and table 4 (model 1) show once again that even when a two-dimensional measurement model is used for PRO-WELFARE ATTITUDES, the model fails to meet model fit requirements if all of the independent variables are included. The GFI index is acceptable being above .9 and RMSEA is below .1, but the AGFI index is below .9 and gender is still insignificant. In other words, we again have evidence that women are more likely than men to support welfare policies specifically because they are more likely than men to be employed in the public sector and not for any other reasons associated with gender. Once more, this refutes the argument that social democratic welfare regimes induce an extra cleavage between the sexes.

When looking at the standardized coefficients of the full model, it also becomes clear that although RECEIVER is statistically significant, it has very little explanatory value. Table 4 (model 2) shows, however, that once GENDER and RECEIVER are removed, the modified SEM model meets all of the closeness of fit criteria. Tables 3 and 4 also show that the SEM models (with and without RECEIVER and GENDER) explain much more of the variance in PRO-WELFARE ATTITUDES than Svallfors' regression model. In both SEM models (table 4 models 1 and 2), the explained variance of PRO-WELFARE ATTITUDES is 24 %, compared to 14 % in Svallfors' original model from his 1999 study). Svallfors' model can be slightly improved by eliminating GENDER and adding PUBLIC EMPLOYMENT and RECEIVER (table 3, model 3). However, Svallfors' regression model still only explains 16 % of the variance in PRO-WELFARE ATTITUDES, compared to 24 % for the SEM models (table 4, models 1 and 2).

Technically one cannot compare R^2 s, since Svallfors uses a different measurement model for PRO-WELFARE ATTITUDES, but the fact that a better measurement model combined with more sophisticated modeling can explain a much higher degree of variance in PRO-WELFARE ATTITUDES gives a further indication that the SEM model is superior to Svallfors'. By itself, one might criticize this comparison of R^2 s, but again we have the additional evidence that:

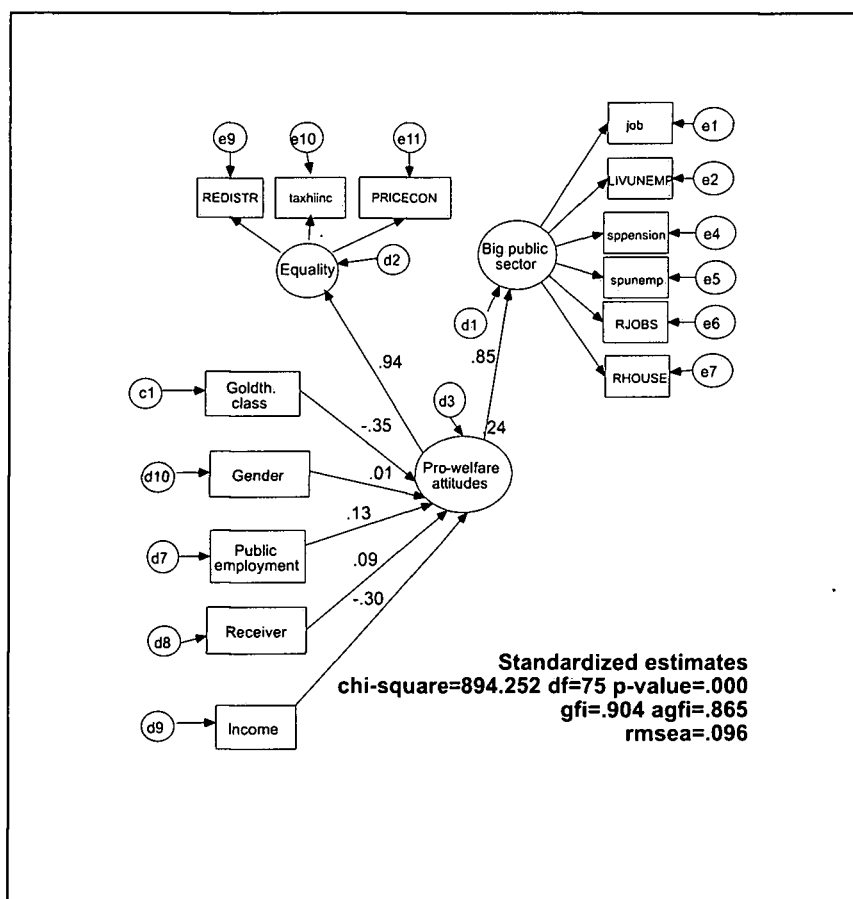

Diagram 4. Full struktural model using Erikson-Goldthorpe.

- i) the SEM model meets closeness-of-fit criteria, but Svallfors' model does not;
- ii) it is also a stronger model, since it explains more of the variance than Svallfors' model
- iii) it is more parsimonious, since it shows that we can achieve a better fit and explain more of the variance of welfare attitudes even though we have eliminated two independent variables (GENDER and RECEIVER)

As already noted, we also have the important substantive conclusions that in contrary to Svallfors' findings, social democratic welfare regimes do not differ from other regimes in that they create a cliff between male and female attitudes. Instead, Swedes distinguish themselves in their willingness to pay taxes to finance these programs and the general support for equality as a goal in itself, rather than a means of achieving other goals.

Table 4: Structural Models of Support for Welfare in Sweden (standardized coefficients in parentheses).

	1. Full SEM model using Erikson-Goldthorpe (Diagram 4)	2. Close-fit SEM model using Erikson-Goldthorpe	3. Close-fit SEM model using Marx (Diagram 5)	4. Close-fit SEM model using Erikson-Goldthorpe including voting (Diagram 6)	5. Close-fit SEM model using Marx including voting
<i>Indicators of CLASS</i>					
a) own class (Goldthorpe definition for models 1, 2, 4 and Marxian definition for models 3 & 4)	fixed	fixed	1.30*** (.55)	fixed	1.36*** (.56)
b) spouse's class (Marxian definition 1-3)			fixed (.48)		fixed (.47)
<i>Determinants of PRO-WELFARE ATTITUDES</i>					
a) class	-.18*** (-.35)	-.18*** (-.35)	1.79*** (.54)	-.20*** (-.37)	-2.03*** (-.58)
b) public employment (job in public sector =1)	.23*** (.13)	.22*** (.12)	.21*** (.12)	.23*** (.13)	.22*** (.12)
c) receiver (pensioned or unemployed =1)	.18*** (.09)		excluded ⁺		
d) income (1-8)	-.16*** (-.30)	-.17*** (-.32)	-.19*** (-.37)	-.15*** (-.27)	-.18*** (-.33)
e) gender (female=1)	not sign.		excluded ⁺		
<i>Determinants of LEFTIST VOTING</i>					
a) pro-welfare attitudes (second order factor measured in EQUALITY and BIG GOVERNMENT)				.30*** (.55)	.30*** (.56)
<i>Test Statistics</i>					
Chi-square	894.252	519.777	452.133	600.537	566.987
Df	75	52	62	63	74
p-value	.000	.000	.000	.000	.000
GFI (should be >.9)	.904	.935	.945	.931	.939
AGFI (should be >.9)	.865	.903	.920	.900	.913
RMSEA (should be <.10)	.096	.087	.073	.086	.075
Explained variance of PRO-WELFARE ATTITUDES	.24	.24	.44	.23	.46

+Note: GENDER turns out to be insignificant in the full model using a Marxian definition of class, as it was in the Svallfors and full SEM model using the Erikson-Goldthorpe definition of class, so it has been eliminated here. RECEIVER is excluded, because it makes for a better model fit and because it had to be excluded in the Erikson-Goldthorpe model.

***=significant at the .001 level. **= significant at the .01 level. *= significant at the .05 level.

Although space does not allow for a thorough analysis of the implications of different views of class, it is still important to note that when using the Marxian definition of class (in which CLASS is measured as a latent variable that inclu-

des the economic class of both the respondent and his/her spouse), the SEM model performs much better than when using the Erikson-Goldthorpe. As table 4 (model 3) shows, in the best-fitting Marxian model CLASS is able to explain 44 % of the variance in PRO-WELFARE ATTITUDES compared to 24 % for the Erikson-Goldthorpe model (model 2). In addition, all of the test statistics improve and the RMSEA score goes under .08, which according to some scholars should be the cut-off point for accepting models, rather than .10 (again, see Byrne 2001, ch. 3).

c) Structural models including political behavior

Now we can add political behavior to the model to test the social citizenship hypothesis about a link between welfare attitudes and voting (diagram 5). As table 4 (columns 4 and 5) shows, both the Erikson-Goldthorpe SEM model and the Marxian SEM model confirm the social citizenship hypothesis. A very strong relationship exists between supporting welfare programs (PRO-WELFARE ATTITUDES) and LEFTIST VOTING. In both cases the standardized coefficient is .55 or .56, making the explained variance of LEFTIST VOTING 30–31 % (this is obtained by squaring the standardized coefficients). Once again both models pass the closeness-of-fit model tests and the general results are rather similar. However, again the Marxian model explains a much greater portion of variance in PRO-WELFARE ATTITUDES, with a R^2 of .46 compared to .23 for the Erikson-Goldthorpe SEM model. Furthermore, only the Marxian model passes the more stringent demand that RMSEA be under .08. Regardless of measurement for class, this study supports the notion that social democratic regimes can increase their electoral support by implementing generous welfare policies.

d) Non-recursive (two-way) models

As already noted, most social scientists writing about the relationship between welfare attitudes and voting use voting as an *independent* rather than *dependent* variable (see, for example, Edlund 1999, 2000, Forma 1999, Forma and Kangas 1999, Knudsen 2001). In contrast, this article follows the social citizenship hypothesis in using LEFTIST VOTING as a dependent variable, which depends on welfare attitudes. To make the social citizenship hypothesis even clearer and to show that it is more reasonable to use LEFTIST VOTING as a dependent variable that depends on PRO-WELFARE ATTITUDES rather than to use it as an independent variable that explains PRO-WELFARE ATTITUDES, a non-recursive model was tested. In this model, LEFTIST VOTING is simultaneously a dependent variable explained by PRO-WELFARE ATTITUDES and an independent variable that explains PRO-WELFARE ATTITUDES. In other words,

EXPLANATORY VARIABLES → PRO-WELFARE ATTITUDES ↔ LEFTIST VOTING

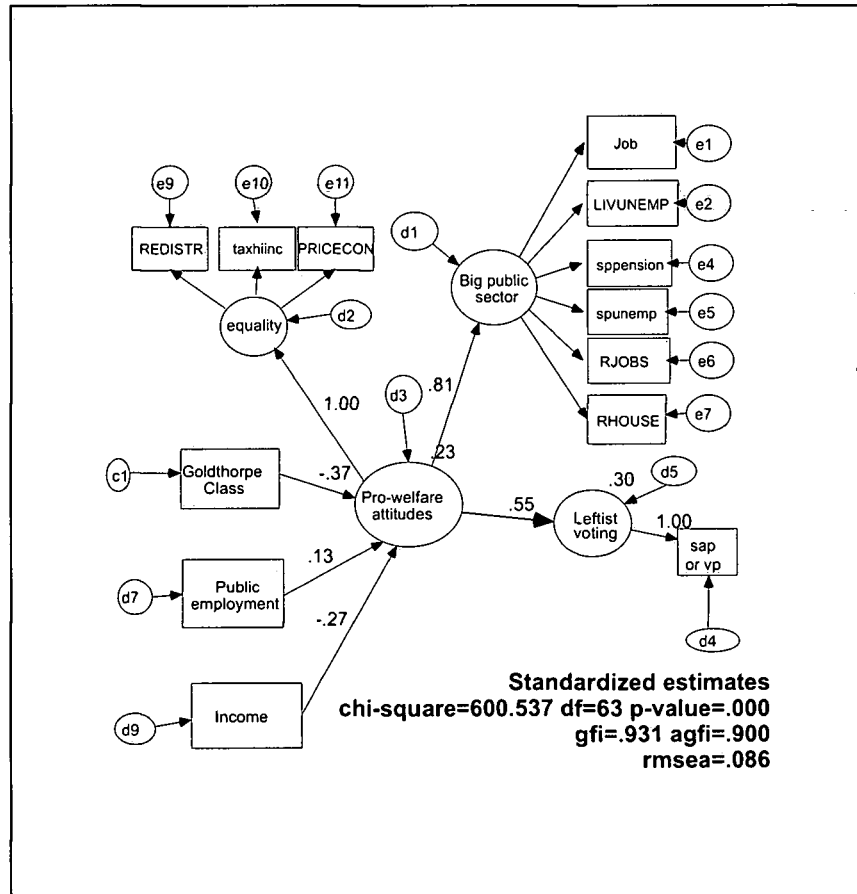

Diagram 5. Struktural model using Erikson-Goldthorpe and including voting.

To save space, the full diagram has been left out, but it is actually the same as in diagram 5, except that an additional path is drawn from LEFTIST VOTING to PRO-WELFARE ATTITUDES. In both the Marxian and Erikson-Goldthorpe models, LEFTIST VOTING as a dependent variable remains statistically significant at the .001 level, but as an independent variable it is not significant. In addition, LEFTIST VOTING as an independent variable explains much less variance in PRO-WELFARE ATTITUDES than the variance in LEFTIST VOTING which PRO-WELFARE ATTITUDES explains. In the Erikson-Goldthorpe model, LEFTIST VOTING as dependent variable has a standardized coefficient of .47, while as an independent variable, its standardized coefficient is only .12. In the Marxian model, LEFTIST VOTING as a dependent variable has a standardized coefficient of .51 compared to .07 when it is an independent variable.

Thus, we can reject the recursive model in which LEFTIST VOTING both explains PRO-WELFARE ATTITUDES and is explained by PRO-WELFA-

RE ATTITUDES. We can also reject the traditional regression analysis that has LEFTIST VOTING as an independent variable that explains PRO-WELFARE ATTITUDES. Choice of political party does not influence welfare attitudes; instead, welfare attitudes influence our choice of political party.

Conclusion

The present study shows that if one uses more sophisticated statistical methods, one can greatly improve upon Svallfors' results. Models using SEM were more parsimonious, had less independent variables, had better model fits and could explain a much greater portion of the variance in welfare attitudes.

At the substantive level, this study also brings into question several of Svallfors' conclusions, which have been shared by other social scientists as well. First, it shows that Svallfors is basically correct in arguing that support for welfare policies do not differ much among west European countries and the most important difference is rather the difference between western Europe and the USA. However, confirmatory factor analysis indicates that welfare attitudes contain a second dimension: support for equality. It is in this area that Swedes distinguish themselves. Three questions scale well for EQUALITY (support for increased redistribution, support for higher taxes for the wealth and support for price controls). On *all three* questions Swedes on the average are the most positive toward equality. The support for higher taxes shows that Swedes are more willing to finance generous welfare policies than Germans, British or Americans. While people in all western countries appear to be positive toward receiving benefits and services from the government, Swedes are clearly more willing to pay higher taxes to finance these measures. This also refutes Aalberg's (1998) findings that Scandinavians are more generally in support of income equality than other Europeans, but they are not more supportive of programs that increase equality, as this present study shows that Swedes are clearly more willing than Germans, British or Americans to support government programs that support redistribution (v16), price controls which support equality of consumption (v 18) and higher taxes that can pay for these problems (v 57).

Although we cannot be certain of the reasons why Swedes are more supportive of increasing equality, one interpretation is that universal welfare states do not increase support for the actual programs, but they do increase the readiness to pay for them. Another possibility is that Swedes already had a more egalitarian culture to begin with, which made it possible for the social democrats to come to power and dominate the political scene and implement universal policies. In order to test this hypothesis, however, we would need comparative data on public opinion from the period before the social democrats started their dominance in 1932 and such data is not available.

Second, this study questions Svallfors' conclusion that social democratic welfare regimes cause a cleavage between men and women. Svallfors follows Esping-Andersen in claiming that the public sector is larger under social de-

mocratic regimes and women are more likely than men to work in the public sector. Thus, women become more dependent than men on the public sector, since it is their main employer. This induces a conflict over welfare policies, as women can also lose their jobs if the government cuts back in the welfare sector. Indeed, studies that only have gender as a variable have come to similar results (besides Svallfors 1999, see Andreß and Thorsten 2001). This study shows, however, when controlling for public-sector employment gender is no longer significant. This indicates that men working in the public sector are just as likely as women to support generous welfare policies and that among public sector employees gender does not matter (except of course, for their original choice of profession). However, no previous studies have indicated that the conflict in attitudes between those working in the public sector and those working in the private sector is anything special for social democratic regimes. Perhaps Esping-Andersen is still correct that welfare regimes create cleavages between public and private sector employees and this in turn implies that women are more likely than men to support a greater public sector, since they are more likely than men to work in the public sector. Still, this study suggests that his hypothesis be revised to claim that *all* welfare regimes create this cleavage.

Third, this article brings in the link between welfare attitudes and political behavior. Svallfors has not included this aspect in his studies and several others (such as Edlund 1999, 2000 and Knudsen 2001) have used voting as an independent variable that explains welfare attitudes. With the exception of Ahn's (2000) unpublished doctoral dissertation, not even other articles using SEM have including voting in their models (see, for example, Andreß, Thorsten 2001 and Epstein, Kaplan and Levanon 2003). In contrast, this study uses welfare attitudes as an intermediary variable that is explained by socioeconomic factors and in turn explains voting. In other words, rather than use a model that assumes that voters first become leftists and then form their attitudes on welfare policies, the model used here assumes that voters first for various socioeconomic reasons develop welfare attitudes and *then* make voting decisions. The non-recursive model shows also that when both hypotheses are simultaneously tested, voting as an independent variable becomes insignificant, while voting as a dependent variable remains strong and highly significant. Thus, the social citizenship hypothesis has been confirmed in the sense that in Sweden, with its tradition of universalist welfare policies, those who support these policies are also more likely to vote for leftist parties.

Notes

1. It should be noted that Page and Shapiro (1992: 122) do present a correlation coefficient (Pearson's r) for the relationship between believing the government should do more to expand employment and increases in unemployment rates. However, they never analysis which demographic or socioeconomic groups support these policies.
2. See Byrne (2001) chapter 3 for an overview.
3. Similar to Nilsson, Oscarsson (1998) limits his discussion on voting and attitudes to these two variables and neglects the socioeconomic variables that could explain welfare attitudes (although he does discuss some socioeconomic variables that can explain voting).
4. One possible disadvantage of AMOS compared to LISREL is that it cannot calculate tetrachoric and polychoric correlations. Since the variable LEFTIST VOTING is the latent variable of a dichotic variable (voting for the social democrats or Leftist Party) there would be certain advantages to using this type of calculation. However, it is not clear that using this method would improve the results. The simulation study by Yung and Bentler (1994) indicates that that the sample size should be at least 2000, and possibly 5000, to obtain satisfactory results, while in the present study the sample size is 1238.
5. The dimensions are redistribution, administration, costs and abuse; see Svallfors (1996: ch 3).
6. In setting up the model as a second-order factor, it was necessary to set the variances equal for the two latent variables EQUALITY and BIG PUBLIC SECTOR. However, the results are exactly the same as when doing a first-order CFA in which PRO-WELFARE ATTITUDES does not exist and a covariation path is instead drawn between EQUALITY and BIG PUBLIC SECTOR.
7. Korpi originally believed that economic democracy would become a major issue in the next step of political development in Sweden.
8. I am thankful to Svallfors for sending me his file with the recordings for Erikson-Goldthorpe. His recoding is based on Ganzeboom & Treiman "Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International

Standard Classification of Occupations," *Social Science Research* 25: 201-239.

9. In displaying the diagrams, the coefficients of the factor loadings for the individual indicators of the latent variables BIG PUBLIC SECTOR and EQUALITY are not shown. They have been eliminated to make the diagrams easier to read. However, the coefficients between PRO-WELFARE ATTITUDES and its second order latent variables BIG PUBLIC SECTOR and EQUALITY are shown. The fact that the standardized coefficients ranges from .81 to 1.00 for the SEM models show that the indicators of the second order latent variables must provide extremely good measures for these latent variables.

10. Svallfors (1999: 109) provides a slightly higher R^2 for Sweden at 16 %. This difference could be that he might use a different method for dealing with missing variables. The present study uses pairwise deletion, but Svallfors might have used a different method. In addition, rather than using maximum likelihood estimation, Svallfors uses MCA regressions, which are not possible in AMOS.

References

- Aalberg, T. 1998. "Norske likhetsverdier i et komparativt perspektiv," *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol., 39, no. 4, pp. 490-515.
- Ahn, S.H. 2000. *Pro-Welfare Politics: A Model for Changes in European Welfare States* (doctoral dissertation in sociology, Uppsala University).
- Andersen, J. G. & Pettersen, P. A. & Svallfors, S. & Uusitalo, H. 1999. "The Legitimacy of Nordic Welfare States: Trends, Variations and Cleavages," pp. 235-261 in Mikko Kautto, Mattia Heikkilä, Bjørn Hvinden, Staffan Markklund and Niels Ploug eds., *Nordic Social Policy: changing Welfare States* (London: Routledge).
- Andreas, Hans-Jürgen and Heien, Thorsten (2001) "Four Worlds of Welfare State Attitudes? A Comparison of Germany, Norway, and the United States," *European Sociological Review*, Vol. 17, no. 4, pp. 337-356.

- Bean, C. & Papadakis, E. 1993. "Popular Support for the Welfare State: A comparison Between Institutional Regimes," *Journal of Public Policy* vol. 13, no. 3, pp. 227-254.
- Bean, C. & Papadakis, E. 1998. "A Comparison of Mass Attitudes Towards the Welfare State in Different Institutional Regimes, 1985-90," *International Journal of Public Opinion Research*, vol. 10, no. 3.
- Blomberg, H., Kroll, C., Suominen, S. and Helenius, H. 1996. "Socialklass och attityderna till nedskärningar i välfärdssystemet i Finland," *Sociologisk Forskning*, no. 4, pp. 57-78, reprinted in Helena Blomberg-Kroll, 1999. *Kosta vad det kosta vill?—Attitydmönster och attitydförändringar hos befolkning och eliter beträffande välfärdsservicen i nedskärningarnas tid* (doctoral dissertation, Institutionen för socialpolitik, Åbo Akademi).
- Blomberg, H. and Kroll, C. 1999. "Who Wants to Preserve the 'Scandinavian Service State'? Attitudes to Welfare Services Among Citizens and Local Government Elites in Finland, 1992-6," pp. 52-86 in Svallfors, S. and Taylor-Gooby eds, *The End of the Welfare State? Responses to state retrenchment* (London: Routledge).
- Bollen, K. A. 1989. *Structural Equations with Latent Variables* (New York: John Wiley & Sons).
- Bonoli, G., George, V. and Taylor-Gooby, P. 2000. *European Welfare Futures: Towards a Theory of Retrenchment* (Cambridge: Polity Press).
- Byrne, B. M. 2001. *Structural Equation Modeling with AMOS* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates).
- Castles, F. G. and Mitchell, D. 1992. "Identifying Welfare State Regimes: the Links between Politics, Instruments and Outcomes," *Governance* no. 5, pp. 1-26.
- Castles, F. G. and Mitchell, D. 1993. "Worlds of Welfare and Families of Nations" in Castles, F. G. ed., *Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies* (Dartmouth: Aldershot).
- Cohen, J. 1985. "Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements," *Social Research*, vol. 52., no. 4, pp. 663-716.
- Cook, F. L. Barrett, E. 1992. *Support for the American Welfare State: The Views of Congress and the Public*, (New York: Columbia University Press).
- Coughlin, R. M. 1980. *Ideology, Public Opinion and Welfare Policy*, Berkeley: Institute for International Studies.
- Davidson, A. 1989. *Two Models of Welfare: The Origins and Development of the Welfare State in Sweden and New Zealand, 1888-1988* (Uppsala: Acta Universitatis Upsalien-sis).
- Edlund, J. 1999. "Trust in Government and Welfare Regimes: Attitudes to Redistribution and Financial Cheating in the USA and Norway," *European Journal of Political Research*, vol. 35, pp. 341-370.
- Edlund, J. 2000. "Public Attitudes towards Taxation: Sweden 1981-1997," *Scandinavian Political Studies*, vol. 23, no. 1, pp. 37-64.
- Epstein, N.L., and A. Kaplan and A. Levanon. 2003. "Distributive Justice and Attitudes Toward the Welfare State," *Social Justice Research*, vol. 16, no. 1, pp. 1-27.
- Esping-Andersen, G. 1995. *Politics Against Markets: the Social Democratic Road to Power* (Princeton: Princeton University Press).
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- Forma, P. 1999. "Welfare state opinions among citizens and local government elites in Finland, 1992-6," pp. 87-105 in Svallfors, S. and Taylor-Gooby eds, *The End of the Welfare State? Responses to state retrenchment* (London: Routledge).
- Forma, P. and Kangas, O. 1999. "Need, citizenship or merit: Public Opinion on Pension Policy In Australia, Finland and Poland," pp. 61-189 in Svallfors, S. and Taylor-Gooby eds, *The End of the Welfare State? Responses to state retrenchment* (London: Routledge).
- Gilljam, M. and Holmberg, S. 1995. *Väljarnas Val* (Stockholm: Norstedts juridik).
- Hasenfeld, Y. and Rafferty, J. 1989. "The Determinants of Public Attitudes Toward the Welfare State," *Social Forces*, vol. 67, no. 4, pp. 1027-1048.
- Hernes, H. M. 1987. *Welfare State and Woman power: Essays in State Feminism*, (Oslo: Norwegian University Press).
- Holmberg, S. 2000. *Välja parti* (Stockholm: Norstedts juridik).

- Immergut, E. M. (1992) *Health Politics. Interests and Institutions in Western Europe* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, And Political Change in 43 Societies* (Princeton: Princeton University Press).
- Jöreskog, K. and Sörbom, D. 1993. *LISREL 8: Structural Equation Modeling with the SIMPLIS Command Language* (Chicago: Scientific Software International).
- Kangas, O. E. "Self-Interest and the Common Good: The Impact of Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinions," *Journal of Socio-Economics*, vol. 26, no. 5, full-text version.
- Kline, R. B. 1998. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (New York: Guilford Press).
- Knudsen, K. 2001. "Hvor stor bør ulikheten være? Norske meinger om legitim lønn 1992-1999," *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol. 42, no. 4, pp. 507-534.
- Kumlin, S. 2002. *The Personal & the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology* (doctoral dissertation, Department of Political Science, Göteborg University)
- Korpi, W. 1981. *Den demokratiska klasskampen. Svensk politik i jämförande perspektiv* (Stockholm: Tidens förlag).
- Lewis, J. ed. 1993. *Women and Social Policies in Europe* (Hampshire: Edward Elgar Publishing Ltd).
- Maruyama, G. M. 1998. *Basics of Structural Equation Modeling* (London: Sage).
- Miller, M. B. 1995. "Coefficient Alpha: A Basic Introduction from the Perspectives of Classical Test Theory and Structural Equation Modeling" *Structural Equation Modelling*, vol. 2, no. 3, pp. 255-273.
- Mishra, R. 1993. "Social Policy in the Postmodern World" pp. 18-42 in Catherine Jones, ed., *New Perspectives on the Welfare State in Europe* (London: Routledge).
- Nilsson, L. 200a. "Förnyad polarisering i välfärdspolitikerna," p. 79-91 in Sören Holmberg and Lennart Weibull eds., *Land, Du välsignade?* (Göteborg: SOM-rapport nr. 26).
- Nilsson, L. 2000b. "Välfärd och livstillfredsställelse i Västra Götaland och Skåne," pp.89-121 in L. Nilsson ed., *Fleminvådemokrati i förändring* (Göteborg: SOM-rapport nr. 27).
- Petersen, P. A. 2001. "Welfare State Legitimacy: Ranking, Rating, Paying. The Popularity and Support for Norwegian Welfare Programmes in the Mid 1990s," *Scandinavian Political Studies*, vol. 24, no. 1, pp. 27-49.
- Roller, E. Westle, B. 1987 "Zur Politisierung und Depolitization von Wohlfahrtsansprüchen," *Soziale Welt*, vol. 38, pp. 227-251.
- Rothstein, B. 1994. *Vad bör staten göra?* (Stockholm: SNS).
- Sainsbury, D. ed. 1994. *Gendering Welfare States* (London et al.: Sage).
- Sainsbury, D. 1996. *Gender, Equality and Welfare States* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Steinmo, S. 1992. *Taxation and democracy: Swedish, British and American approaches to financing the modern state* (New Haven: Yale University Press).
- Sundström, E. (1999) "Should Mothers Work? Age and Attitudes in Germany, Italy and Sweden," *International Journal of Social Welfare*, vol. 8, pp. 193-205.
- Svallfors, S. 1993. "Dimensions of Inequality: A Comparison of Attitudes in Sweden and Britain" *European Sociological Review*, Vol. 9, No. 3, pp. 267-287.
- Svallfors, S. (ed) 1995a, *In the Eye of the Beholder - Opinions on Welfare and Justice in Comparative Perspective*, (Stockholm: Bank of Sweden Tercentenary Foundation).
- Svallfors, S. 1995b. "The End of Class Politics? Structural Cleavages and Attitudes to Swedish Welfare Policies," *Acta Sociologica*, vol. 38, pp. 53-74.
- Svallfors, S. 1996. *Välfärdsstatens moraliska ekonomi: välfärdsopinionen i 90-talets Sverige* (Umeå: Boréa).
- Svallfors, S. 1997. "Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations" *European Sociological Review*, Vol. 13, No. 3, pp. 283-304.
- Svallfors, S & P Taylor-Gooby eds. 1999. *The End of the Welfare State? Responses to State Retrenchment* (London: Routledge).
- Svallfors, S. 1999. "Välfärdsregimer och välfärdsopinioner" *Sociologisk forskning*, no. 1, pp. 93-119.
- Svallfors, S. 2000. *Sidospår: essäer om klass & politik* (Umeå: Boréa).

- Svensson, T. 1994. *Socialdemokratins dominans* (Uppsala: Acta universitatis Upsalien-sis).
- Taylor-Gooby, P. 1985. *Public Opinion, Ideology and State Welfare* (London: Routledge & Kegan Paul).
- Taylor-Gooby, P. 1995a. "What Citizens Want from the State," pp. 81-101 in Jowell, R., Brook, L. and Dowds, L. with Ahrendt, D. eds., *International Social Attitudes the 10th BSA Report*, (Aldershot: Dartmouth Publishing).
- Taylor-Godby, P. 1995. "Who Wants the Welfare State? Support for Welfare in European Countries," pp. 11-51 in Stefan Svallfors ed., *In the Eye of the Beholder: Opinions on Welfare and Justice in Comparative Perspective* (Umeå: Säljstøtt)
- Yuan, K.H. & Bentler, P.M. 1994. "Bootstrap-corrected ADF test statistics in covariance structure analysis," *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 47, 63-84.

Appendix: Recoding for class using the marxian definition

The following scale was used:

3 = bourgeois,

2 = professional ("white collar")

1 = worker

var 209 was used, because Sweden abides by the NSCO system. The class of the respondent was coded in the following steps:

1. create file **bourg**, for var213 (self-employed). Recoded, so that if v213=1(self-employed), then now = 3. Otherwise, = 0.

2. create file **profsw**, for var209. Use filter for **profsw**, if v=13 (i.e. Sweden).

3. recode **profsw**, so that =2 (that is professional), 406-980=1 (manual worker) and 981=2 (officer), 990 and 999 are SYSMIS

4. create file **sweclass**, so that **sweclass** = profsw.

5. recode sweclass so that x\$3=3.

Coding spouse's profession:

3=400, 297, 331, 210-219

2=981, 609, 621, 1-399, 402-404, 602-603

0=SYSMIS=990-999

all others=1

Skånes Vål

De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna

Martin Lindström

Högerpopulismen i Västeuropa och Sverige

Sedan 1980-talet har en typ av partier som omväxlande brukar benämnas högerpopulistiska eller högerextrema haft betydande framgångar i en rad västeuropeiska länder. Framgångarna har snarast accentuerats under senare år. I Österrike fick Frihetspartiet (FPÖ) hela 26,9 % av rösterna i parlamentsvalet 1999 och blev därmed ett av de två regeringspartierna i koalition med det konservativa ÖVP. I Danmark fick Dansk Folkeparti 12,0 % av rösterna i folketingsvalet 2001 och är numera det parlamentariska stödpartiet till den liberalkonservativa regeringen (Venstre-Konservative Folkeparti). I Nederländerna fick Lista Pim Fortyyn 17 % av rösterna i parlamentsvalet 2002 och ingick under en tid i landets regering tillsammans med Kristdemokraterna och Liberalerna. I Frankrike lyckades Nationella Frontens partiledare Jean Marie Le Pen gå vidare till den andra omgången av presidentvalet våren 2002 genom att få 16,8 % av rösterna, en högre andel än den socialistiske kandidaten Lionel Jospin, i den första valomgången. I Italien sitter såväl Lega Nord som Alleanza Nazionale (AN), direkt efterföljare till det nyfascistiska Movimento Sociale Italiano (MSI) som funnits under hela efterkrigstiden, med i Berlusconis högerregering. Under det senaste året har vissa bakslag åter noterats för dessa partier. Pim Fortyyns parti gick kraftigt tillbaka i det senaste parlamentsvalet i Nederländerna och är inte längre med i regeringen. I det österrikiska parlamentsvalet 2002 gick FPÖ tillbaka till 10,0 % av rösterna, främst på grund av interna stridigheter, samtidigt som koalitionspartnern ÖVP ökade kraftigt (Luther 2003).

I Sverige har valresultaten varit betydligt mera blygsamma för de högerpopulistiska partierna. Det nybildade Ny Demokrati fick 6,7 % av rösterna i riksdagsvalet 1991 och blev därmed stödparti i riksdagen till den borgerliga regeringen. I riksdagsvalet 1994 fick Ny Demokrati emellertid 1,2 % av rösterna och förlorade sin representation i riksdagen. Ny Demokrati har efter riksdagsvalet 1998 upplösts som parti liksom dess efterföljare, Ian Wachtmeisters Det Nya Partiet. Sedan riksdagsvalet 1994 har inget högerpopulistiskt parti varit representerat i den svenska riksdagen. Däremot har två andra tendenser varit tydliga sedan mitten av 1990-talet när det gäller de högerpopulistiska partierna i Sverige. För det första har partiet Sverigedemokraterna, grundat 1988 som en efterföljare till Bevara Sverige Svenskt och Sverigepartiet, växt i styrka på

riksplanet. Under 2001 bromsades denna utveckling möjligen tillfälligt upp i Stockholms län till följd av utbrytningen ur partiet av en mycket extrem grupp som bildade partiet Nationaldemokraterna. Riksdags- och kommunalvalen 2002 blev en relativ framgång för Sverigedemokraterna. I riksdagsvalet ökade Sverigedemokraterna från 19 624 röster (0,4 % av rösterna) till 76 300 röster (1,4 % av rösterna) och blev därmed det största partiet utanför riksdagen. I kommunvalet ökade partiet från sammanlagt åtta mandat i fem kommuner till femtio mandat i trettio kommuner.

För det andra har ett stort antal högerpopulistiska missnöjespartier med lokal förankring i olika kommuner i Skåne växt fram och huvudsakligen ökat i styrka under de gångna två decennierna. Dessa lokala högerpopulistiska partier, som samtliga eftersträvar en mera restriktiv flykting- och invandringspolitik, har åtminstone tre olika ursprung: (1) Skånepartiet och Centrumdemokraterna bildades redan under 1970-talet, det vill säga redan innan invandrings- och flyktingpolitiken blev en het politisk fråga i Sverige. Deras ursprungliga program utmärkte sig framför allt genom "frihetsfrågor" av typen en liberalisering av alkoholpolitiken genom ett avskaffande av Systembolaget, en skånsk regionalism och, som fallet var med Skånepartiet under en begränsad period, en självständig skånsk republik. Skånepartiet och Centrumdemokraterna har först senare, från och med mitten av 1980-talet, anammat det typiskt högerpopulistiska kravet på en mera restriktiv flykting- och invandringspolitik. (2) Sjöbopartiet grundades 1990 som en utbrytning av Centerpartiets lokalavdelning i Sjöbo ur Centerpartiets riksorganisation. Händelsen var den slutgiltiga konsekvensen av Centerpartiets agerande i Sjöbo i folkomröstningen 1988 om flyktingmottagning i Sjöbo kommun. Sjöbocentern hade bland annat samarbetat med en person från den nyfascistiska Nysvenska rörelsen vid framtagandet av en broschyr inför folkomröstningen. Sjöbopartiet grundades som en direkt konsekvens av den förda flyktingpolitiken. Detta gäller också en rad andra partier i en rad andra kommuner i Skåne, till exempel Hörbypartiet i Hörby och Kommunens Vål i Kävlinge (endast i Kristianstad förutom Sjöbo har Sjöbopartiet funnits på senare år med detta namn lokalt). (3) Ny Demokrati har överlevt på lokalplanet i en del kommuner, men numera med lokala namn på partierna, till exempel Eslövspartiet, Staffanstorpspartiet och Ystadspartiet.

Ett stort antal av de lokala och regionala högerpopulistiska partierna i sammanlagt sju kommuner i Skåne bildade inför valet till det nybildade storlandstinget Region Skåne (en sammanslagning av de två tidigare landstingen Malmöhus län och Kristianstads län samt Malmö kommun som även skött landstingsuppgifter inom sitt område) 1998 en gemensam valplattform, ett landstingskommunalt parti med namnet Skånes Vål. I valplattformen ingick såväl Skånepartiet, Centrumdemokraterna, Sjöbopartiet och en rad andra lokala partier som bildats ungefär samtidigt med Sjöbopartiet som flera av arvtagarna till Ny demokrati, till exempel Eslövspartiet och Staffanstorpspartiet. Syftet var att nå politisk representation i det nya regionfullmäktige. Med gemensamma ekonomiska resurser, inte minst partistöd från respektive kommun där partierna var representerade, gjordes ett gemensamt postutskick med valinformation och valsedlar till alla hushåll i Skåne. Satsningen gav resultat.

Skånes Väl erhöill 26 565 röster (4,1 % av samtliga röster) och sex mandat i Skånes regionfullmäktige (vid svenska landstings-/regionval tillämpas en treprocentsspärr mot småpartier). Skånes Väl blev dessutom vågmästare i regionfullmäktige och blev också det avgörande stödpartiet för det borgerliga styret i Region Skåne 1998-2002. Samarbetet inom Skånes Väl började emellertid tidigt att knaka i fogarna. Två fraktioner utkristalliserade sig, den ena med Skånepartiets Carl P. Herslow och Centrumdemokraternas Harry Franzén som ledare, den andra med Framstegspartiets/Åstorpspartiets Tony Wiklander och Sjöbopartiets Per-Ingvar Magnusson som ledare. Schismen handlade om poster som politiska sekreterare, men växte till en klyvning i två delar eller två olika partier. Båda gjorde anspråk på namnet Skånes Väl, eftersom detta var förenat med det ekonomiska partistödet. Fraktionen ledd av Tony Wiklander lyckades behålla namnet Skånes Väl och ställde ånyo upp under denna partibeteckning i regionvalet 2002. Skånes Väls partiledning slöt dessutom ett avtal i Helsingör i mars 2002 med Sverigedemokraterna om gemensamma utskick till samtliga hushåll i Skåne av Sverigedemokraternas riksdagsvalsedlar, Skånes Väls regionvalsedlar (Sverigedemokraterna ställde inte upp i regionvalet i Skåne) och Sverigedemokraternas eller något av Skånes Väl-partiernas kommunvalsedlar (beroende på vilken kommun). Finansieringen av dessa utskick med valinformation och valsedlar skedde till stor del med Skånes Väls partianslag för representationen i regionfullmäktige. Fraktionen ledd av Carl P. Herslow och Harry Franzén ställde också upp i regionvalet 2002 under partibeteckningen Skånepartiet.

Valet 2002 innebar en dramatisk förändring av den politiska kartan på den högerpopulistiska eller högerextrema kanten i Skåne. I regionvalet erhöill Skånes Väl 18 927 Röster (2,9 %). Detta resultat innebar att partiet med minsta möjliga marginal helt tappade sin representation i regionfullmäktige i Skåne (treprocentsspärren). Skånepartiet fick 9073 röster (1,4 %) i regionvalet och fick därmed inte heller någon representation. Det kan noteras att de båda partierna tillsammans erhöill fler röster och en högre röstandel 2002 än 1998, 4,3 % jämfört med 4,1 %, men var och en för sig klarade de inte spärren. Samtidigt innebar riksdagsvalet 2002 en stor framgång för Sverigedemokraterna i Skåne. Sverigedemokraterna ökade jämfört med riksdagsvalet 1998 från 4602 röster (0,7 %) till 24 232 röster (3,6 %) i riksdagsvalet i Skåne. Det kan noteras att Sverigedemokraternas framgång i Skåne var relativt större än i resten av Sverige. Röstetalet nästan sexdubblades i Skåne medan det drygt tredubblades i resten av Sverige. Skånes Väl ställde inte upp i riksdagsvalet. Det gjorde däremot Skånepartiet som endast erhöill 4564 röster (0,7 % av rösterna i Skåne). I kommunvalet i Skåne ökade Sverigedemokraterna från två mandat i Höör 1998 till sammanlagt 30 mandat i 14 kommuner (inklusive Malmö och Helsingborg) 2002. I en del fall konkurrerade Sverigedemokraterna till och med ut kommunala Skånes Väl-partier eller tidigare Skånes Väl-partier. I Eslöv förlorade till exempel Eslövspartiet sina två mandat från 1998 trots att partiet ställde upp i kommunvalet även 2002. Istället vann Sverigedemokraterna två mandat i Eslöv. I Skurup förlorade Kommunens Väl (ett Skånes Väl-parti) mandat samtidigt som Sverigedemokraterna vann representation. I

Landskrona och Kävlinge lade de lokala partierna, Framstegspartiet respektive Kommunens Vål (som dock inte ingick i Skånes Vål), till och med helt ned sin verksamhet och avskaffade sig själva för att ge plats åt Sverigedemokraterna, vilket innebar att Sverigedemokraterna i praktiken övertog dessa partiers väljare och därmed också kommunala representation. Flera av de lokala Skånes Vål-partierna samarbetade ännu mera intimt med Sverigedemokraterna. Bur-

Tabell 1. De kommunala valen i Skåne 1998. Rösterna, röstandelar (%) och mandat för Sverigedemokraterna och lokala partier.

	Sverigedemokraterna (SD)			Lokala partier			Anmärkning/ lokala partier
	röster	%	mandat	röster	%	mandat	
Bjuv				374	4,8	2	Framstegspartiet
Bromölla							
Burlöv				569	6,6	3	Burlövs Vål
Båstad				814	9,2	4	Bjärepatriet
Eslöv				761	4,7	2	Eslövspatriet
Helsingborg							
Hässleholm				1352	4,7	3	Folkets Vål
Höganäs							
Hörby				716	9,1	4	Hörbypatriet
Höör	402	5,2	2				
Klippan							
Kristianstad				2547	5,9	4	Sjöbopatriet
Kävlinge				1597	10,9	5	Kommunens Vål
Landskrona				1503	6,9	4	Framstegspatriet
Lomma				557	4,8	2	Bjärred-Lommas Vål
Lund							
Malmö				6118	4,3	2	Skånepatriet
Osby							
Perstorp							
Simrishamn				878	7,5	4	Kommunens Vål- Centrumdemo- kraterna
Sjöbo				1480	15,6	8	Sjöbopatriet
Skurup				1367	18,2	8	Kommunens Vål
Staffanstorp				695	5,8	3	Staffanstorpspatriet
Svalöv				333	4,5	2	Centrum- demokraterna- Kommunens Vål
Svedala				244	2,3	1	Skånepatriet
Tomelilla				448	6,4	3	Kommunens Vål
Trelleborg							
Vellinge							
Ystad				333	2,1	1	Ystadspatriet
Åstorp				208	2,9	1	Åstorpspatriet
				238	3,4	1	Framstegspatriet
Ängelholm							
Örkelljunga							
Östra Göinge							

lövs Vål i Burlöv upplät en valbar plats på sin kommunvalslista åt Sverigedemokraterna. Samtidigt kandiderade Burlövs Våls partiledare Lars-Anders Espert på Sverigedemokraternas riksdagslista. Sjöbopartiets förre partiledare Sven-Olle Olsson kandiderade på Sverigedemokraternas riksdagslista samtidigt som han kandiderade på Sjöbopartiets kommunlista i Sjöbo. Valresultaten i kommunvalen 1998 och 2000 i Skåne finns återgivna i tabellerna 1 och 2. I tabellerna har lokala partier som inte alls är aktiva i frågor kring flykting- och invandringspolitiken, till exempel Barapartiet i Svedala och Göingepartiet i Östra göinge, helt utelämnats. För tydlighetens skull har endast partier som erhållit mandat i kommunfullmäktige tagits med i tabellerna.

Flera centrala frågor infinner sig efter denna genomgång: 1. Vad gör att mot-sättningarna inom ett regionalt högerpopulistiskt fyraprocentparti som Skånes Vål når sådana dimensioner att partiet splittras i två fraktioner och därmed i det efterföljande valet helt förlorar sin representation i regionfullmäktige? 2. Varför sluter den ena fraktionen av Skånes Vål (den som även fortsättningsvis heter Skånes Vål) ett avtal med det, i varje fall vad gäller Götaland och Svealand, delvis rikstäckande partiet Sverigedemokraterna om gemensamma utskick av valinformation och valsedlar som såväl organisatoriskt som ekonomiskt nästan ensidigt gynnar Sverigedemokraterna? Ett enkelt och fullt tänkbart svar på den första frågan är naturligtvis att högerpopulistiska partier är just populistiska. Ett utmärkande särdrag för alla populistiska partier är nämligen den starka centrerings kring ledaren för rörelsen som ibland kan övergå i en ren ledarkult. Exempelen på detta är många även i Sverige: Ian Wachtmeister och Bert Karlsson i Ny Demokrati, Carl P. Herslow i Skånepartiet, Harry Franzén i Centrumdemokraterna och Sven-Olle Olsson i Sjöbopartiet. Denna centrerings av det politiska budskapet via ledaren kan naturligtvis vara både en fördel och en nackdel för *ett* populistiskt eller högerpopulistiskt parti. För en *koalition* av flera populistiska eller högerpopulistiska partier med olika ledare som Skånes Vål torde ledarcentrerings däremot nästan uteslutande vara en nackdel. De olika partiledarna i en sådan koalition, var och en med sin starka personlighet och sina ambitioner, utgör knappast den bästa grogrunden för ett lugnt samarbetsklimat. Centrerings kring ledaren som ett utmärkande drag för populistiska och högerpopulistiska partier utgör emellertid inte alls något tillfredställande svar på den andra frågan. Betoningen och betydelsen av ledaren kan inte alls förklara varför den ena fraktionen av Skånes Vål i ett andra steg delvis uppgav sina egna lokala positioner till förmån för Sverigedemokraterna. För att förstå detta krävs en mera djupgående, ideologisk förklaring till schismen och splittringen i två fraktioner av Skånes Vål och den ena fraktionens efterföljande samarbete med Sverigedemokraterna. Denna uppsats ska försöka ge en sådan tänkbar förklaring med utgångspunkt i begreppen populism, högerpopulism (eller vad Paul Taggärt kallar "den nya populismen"), högerextremism, nationalism och regionalism.

Tabell 2. De kommunala valen i Skåne 2002. Röster, röstandelar (%) och mandat för Sverigedemokraterna, lokala partier nära allierade med Sverigedemokraterna (Burlövs Väl och Sjöbopartiet) och andra lokala partier.

	Sverigedemokraterna (SD)			Lokala partier nära allierade med SD			Andra lokala partier		
	röster	%	mandat	röster	%	mandat	röster	%	mandat
Bjuv							510	6,9	2
Bromölla									
Burlöv				1055	11,9	5			
Båstad							1214	14,0	6
Eslöv	643	3,9	2						
Helsingborg	2991	4,3	3						
Hässleholm							1979	7,0	5
Höganäs	327	2,2	1						
Hörby							709	9,1	4
Höör	487	6,1	3						
Klippan									
Kristianstad				2398	5,4	4			
Kävlinge	1367	9,0	4						
Landskrona	1898	8,7	4						
Lomma	215	1,8	1				246	2,0	1
Lund									
Malmö	5578	3,8	2				5827	3,9	2
Osby									
Perstorp									
Simrishamn	168	1,4	1				1089*	9,4*	5*
Sjöbo				1763	18,3	9			
Skurup	283	3,5	1				919	11,5	5
Staffanstorps							707	5,7	2
Svalöv	348	4,7	2				158	2,1	1
Svedala	495	4,5	2				170	1,5	1
Tomelilla							370	5,4	2
Trelleborg	1009	4,4	2						
Vellinge									
Ystad	300	1,8	1				272	1,7	1
Åstorp							195	2,8	1
							742	10,7**	3**
Ängelholm									
Örkelljunga									
Östra Göinge									

Anm. *Kommunens Väl-Centrumdemokraterna i Simrishamn har upphört och istället visar siffrorna för kommunvalet 2002 valresultatet för Österlenpartiet i Simrishamn.

**Framstegspartiet i Åstorp har upphört och siffrorna visar valresultatet för det nybildade Kommunens Framtid.

Populism, högerpopulism versus högerextremism och nationalism versus regionalism

Populismen som politiskt fenomen har många ansikten. Den kan vara höger, center eller vänster längs den politiska höger-vänster-skalan. Populismen har under de senaste hundra åren också förekommit och beskrivits i såväl USA (People's Party i slutet av 1800-talet och Ross Perots parti under 1990-talet) som i Ryssland (narodnichestvo), i Canada (Social Credit Party) såväl som i Argentina (peronismen), i fattiga länder (till exempel i Brasilien på 1920-talet) såväl som i rika, i urbana miljöer såväl som på landsbygden. De försök som gjorts att identifiera en ideologisk kärna i det politiska budskapet har för det mesta slutat med en känsla av att det inte finns någon sådan ideologisk kärna (Mouzelis 1985, 344; Taguieff 1995, 17, 25). Populismen har dock vissa karakteristika som mera handlar om hållning än om ideologi. Enligt Edward Shils är motsatsförhållandet mellan eliten och massorna i ett samhälle en fundamental förutsättning för populismen. Populismen ...

... exists wherever there is an ideology of popular resentment against the order imposed on society by a long-established, differentiated ruling class which is believed to have a monopoly of power, property, breeding and culture (Shils 1956, 100-101).

Shils beskriver populismen som mycket ambivalent i sin attityd till vissa ledande samhällsinstitutioner: staten, universiteten, byråkratin och de finansiella institutionerna. Dessa anses inte bara vara korrupta. De anses också sakna relevant kunskap och erfarenhet (Shils 1956, 101-103). Shils utvidgade senare sin analys till att även innefatta och förklara populistiska rörelser i Afrika och Asien. Populismen beskrivs som ett fenomen som uppstår i spänningen mellan metropolen och provinsen på grund av trenden mot en världsomspännande intellektuell gemenskap (Shils 1962, 214). Shils karakteriserar populismen som en slags oppositionsrörelse mot denna process (Shils 1962). Populismen skulle enligt detta synsätt vara en reaktion mot det moderna projektet, de sociala konsekvenserna av moderniteten eller åtminstone vissa aspekter av det moderna.

Med utgångspunkt i Shils definierar Kornhauser populismen som ett förnekande av pluralismen och den sociala differentieringen i det moderna samhället. Istället hyllas uniformiteten (Kornhauser 1959, 103). Den populistiska demokratin står därmed också i ett motsatsförhållande till den liberala demokratin. Den populistiska demokratin bygger på folkets direkta deltagande i de demokratiska beslutsprocesserna, i motsats till den liberala demokratin representativa och institutionella indirekta beslutsvägar. I den populistiska demokratin har också folket, som antas ha en uniform vilja, företrädare framför individen (Kornhauser 1959, 131-132).

När Torcuato di Tella studerar populismen i Latinamerika definierar han populismen som en politisk rörelse baserad på en mobiliserad men ännu inte autonomt organiserad sektor av en elit från medel- eller överklassen som hålls samman av en karismatisk ledare (di Tella 1997, 190). Di Tella menar att populismen uppträder i mindre ekonomiskt utvecklade länder under omständig-

heter där socialdemokratiska partier skulle uppstå i ekonomiskt mera utvecklade länder (di Tella 1965, 1997). Gavin Kitsching studerar också populismen i tredje världen. Han karakteriserar populismen som en reaktion mot industrialiseringen och tendensen mot storskalig produktion. Populismen framhäver och försvarar i dessa länder istället den ursprungliga, småskaliga produktionen, enligt Kitsching (Kitsching 1989, 19-22). Problemet med di Tellas och Kitschings definitioner av populismen är att populistiska rörelser i praktiken har visat sig kunna uppstå även i länder som bevisligen redan genomgått en modern ekonomisk utveckling (Taggart 2000, 14).

Ghita Ionescu och Ernest Gellner försökte genom att organisera en konferens vid London School of Economics med ett stort antal deltagande experter från olika världsdelar skapa ett gemensamt underlag för en generell teori om populismen. Syftet var att besvara frågan om det finns generella och universella drag hos populismen. Kan populismen karakteriseras som en ideologi, en politisk psykologi, ett anti-fenomen (anti-kapitalism, anti-urbanism, anti-semitism), ett folkligt fenomen eller som en mentalitet som kan ingå i socialism, nationalism eller böndernas politiska mobilisering (Ionescu och Gellner 1969, 3-4)? Konferensen tycktes inte kunna komma fram till någon konsensus om en sådan kärna. Istället betonades, liksom hos Shils, populismens betoning av folkets suveränitet och den populistiska demokratins direkta kontakt mellan folket och de styrande i motsats till den liberala demokratins indirekta institutioner och funktionssätt (Worsley 1969, 243-246).

Populistiska rörelser karakteriseras också bland annat som moralistiska, beroende av extraordinära, karismatiska ledare, illa disciplinerade som politiska rörelser, illa definierade i sina politiska målsättningar, anti-intellektuella, motståndare till etablissemangen, kapabla till ineffektivt och kortsiktigt våld, klassmedvetna men med syftet att undvika klasskamp, lätt korrupperade vid framgångar, positiva till småskaligt samarbete och småskalig produktion, kritiska till storskalig produktion, storkapitalism och kapitalistiska finansärer, motståndare till ekonomisk ojämlikhet som orsakats av institutioner som misstros av populismen, med ett betydande stöd av människor med begränsad förmögenhet, urban såväl som rural, isolationistisk, positiv till statsunderstöd till vissa verksamheter, positiv till religionen men negativ till det religiösa etablissemangen, i större eller mindre utsträckning rasistisk, misstänksam mot teknologi och vetenskap samt nostalgisk och tillbakablickande (Wiles 1969, 167-171).

Isaiah Berlin försökte sammanfatta populismens egenskaper som en strävan mot ett välintegrerat och väl sammanhållet samhälle, ett "Gemeinschaft" i Ferdinand Tönnies mening. Populismen uppvisar också ett ointresse för politiska institutioner, eftersom populismen sätter samhället före staten och dess institutioner. Populismen eftersträvar att föra folket tillbaka till en naturlig och spontan ordning som anses ha funnits före någon form av andlig och moralisk kollaps. Den är orienterad mot det förflutna och försöker återuppliva gamla värden i den moderna världen. Populismen anser sig ofta tala för folkets stora majoritet. Den uppstår också ofta i samhällen där någon form av snabb modernisering pågår (Berlin et. al. 1968, 173-178).

Det finns även marxistiska försök att förstå populismen. Delvis i motsats till många av de föregående författarna betraktar Ernesto Laclau populismen som en elitideologi. Den uppstår enligt Laclau när en del av eliten försöker upprätta en politisk hegemoni men misslyckas, vilket leder till att denna del av eliten tvingas appellera till massorna (Laclau 1977, 173).

Margaret Canovan (1981) identifierar ett antal olika typer av populism: bondepopulismen eller den rurala populismen (People's Party i USA och narodnichestvo i Ryssland i slutet av 1800-talet, Social Credit Party i Canada på 1930-talet, tredje världen, Östeuropa i början av 1900-talet), den politiska populismen som återopade den direkta demokratin (den progressiva rörelsen i USA i början av 1900-talet), den reaktionära populismen med starkt rasistiska inslag i de amerikanska sydstaterna (George Wallace) och Storbritannien (Enoch Powell) på 1960-talet och, slutligen, politikernas populism. Slutsatsen av Canovans genomgång är att kärnan hos populismen är att den appellerar till folket och misstror eliterna (Canovan 1981, 264).

Den radikala amerikanska tidskriften *Telos* har under 1990-talet fört fram populismen som ett alternativ till den liberala hegemonin över politiken. Det behövs enligt tidskriften en politisk motvikt till den nya klassen av välutbildade, högt specialiserade och teknokratiska elitmänniskor som styr den moderna teknokratiska, liberala demokratin. Populismen skulle kunna vara en sådan kraft som företräder den traditionella medel- och arbetarklassen, enligt *Telos* (*Telos* 1995a, 1995b).

En samtida författare, Paul Taggart, försöker karakterisera populismen i sex punkter: (1) en fientlig eller misstänksam inställning till den indirekta, liberala demokratin, (2) en stark identifikation med ett idealiserat ursprungstillstånd i det samhälle populisterna vill försvara, (3) en ideologi vars grundläggande värden varierar mellan olika tider och olika platser, (4) en kraftfull reaktion på en känsla av extrem kris, (5) en politisk rörelse som i sig själv är fundamentalt motsägelsefull och därmed självbegränsande, (6) en kameleont, som antar nya färger beroende på hur omgivningen ser ut (Taggart 2000, 2).

Under 1980- och 1990-talen har partier som i massmedierna kommit att betecknas som högerpopulistiska, främlingsfientliga eller högerextrema haft stora framgångar i många länder i Västeuropa. Några exempel har redan givits i introduktionen i denna uppsats. En förklaring till denna utveckling är den allt snabbare globaliseringen av det postindustriella ekonomiska systemet. Denna globalisering har resulterat i att de gamla nationalstaterna inte har samma kontroll över sin ekonomiska politik som tidigare. Nya produkter, marknader och konsumtionsmönster som sprider sig över gränserna samt den ökade betoningen av formell utbildning som en grund för en allt viktigare individuell kompetens har gjort att traditionella subkulturer och institutioner, som tidigare utgjorde en grund för en kollektiv identitet, har förlorat i betydelse. För det andra innebär globaliseringen och den post-industriella ekonomin en ökad betoning av individuella risker och av individens eget ansvar. Vissa grupper har inte följt med i denna förändring. För det tredje har det minskade ideologiska avståndet mellan de traditionella partierna medfört ökade möjligheter för nya partier att hitta "nischer" av frågor som de blir ensamma om att driva (Betz 1994, 22-35;

Hayward 1996, 19-27). Kitschelt hävdar också att de högerpopulistiska partiernas (i Kitschelts terminologi "den nya radikala högern") kan förklaras av att den ekonomiska utvecklingen givit upphov till ett politiskt utrymme för ekonomisk liberalism och lågskattebudskap i kombination med en paternalistisk och auktoritär hållning i icke-ekonomiska frågor. Nationella Fronten i Frankrike är ett exempel på ett sådant parti, enligt Kitschelt (Kitschelt 1997, 91 ff.). Denna tolkning har dock inte fått stå oemotsagd, då flera högerpopulistiska partier inklusive Nationella Fronten på senare år åtminstone delvis uppgivit sina nyliberala positioner i den ekonomiska politiken för att istället försvara välfärdsstaten (Mudde 1999, 189). Ett grundläggande gemensamt drag hos dessa nya populistiska partier är en djupgående kritik mot den flykting- och invandringspolitik som de redan sedan tidigare etablerade "gamla" partierna i många av Västeuropas länder bedrivit. De högerpopulistiska partierna kräver en mera restriktiv politik, det vill säga färre invandrare och flyktingar. Kraven har av vissa av dessa partier framförts med rent rasistiska argument, även om argumenten mera ofta varit ekonomiska. Dessa partiers ofta uttalade företagervänlighet (åtminstone vad gäller småföretagsamhet och det egna landets företag) i kombination med en starkt positiv syn på "folk som gör rätt för sig", det vill säga inte belastar socialförsäkringssystemet, gör att dessa partier kan betecknas som "höger". Kritiken mot den rådande indirekta, liberala demokratin och dess företrädare, kritiken mot politiker, intellektuella, massmediafolk och det rådande "systemet", betoningen av starka ledare (Jean-Marie Le Pen, Jörg Haider, Pia Kjærsgaard etc.), anspråket på att företräda "vanligt folk" och "vad vanligt folk tycker", viljan att återföra samhället till ett idealtillstånd av ett etniskt homogent och väl sammanhållet samhälle samt känslan av en extrem kris i övergången till såväl ett mångkulturellt samhälle som en allt mera internationaliserad ekonomi gör att dessa partier dessutom kan karakteriseras som "populistiska".

Den svenska litteraturen om Ny demokrati framhåller i huvudsak att partiet såväl i sin väljarbas, sitt politiska budskap som i den historiska situationen för sitt uppdykande var ett utpräglat missnöjesparti eller populistiskt parti. David Edgerton, Björn Fryklund och Tomas Peterson (1994) liksom Dennis Westlind (1996) karakteriserar den typiske Ny Demokrati-väljaren som en yngre lågutbildad manlig arbetare eller egen företagare med en starkt kritisk inställning till det svenska skattesystemet, den förda flykting- och invandringpolitiken samt det svenska politiska systemet överhuvudtaget. Ny Demokratiska framträdande på den politiska scenen i Sverige blir i detta perspektiv ett uttryck för ett djupgående och sedan längre tid uppdämt missnöje med det politiska systemet och de traditionella partierna (Edgerton, Fryklund och Peterson 1994; Bjurulf och Fryklund 1994).

I den internationella litteraturen har det också diskuterats om de högerpopulistiska partierna också är högerextrema. Taggart kallar de nya högerpopulistiska partierna i Västeuropa för "den nya populismen" för att klart särskilja dem från den mera traditionella högerextremismen eller nyfascismen med rötter i mellankrigstiden och andra världskriget. Såväl Taggart som Piero Ignazi hävdar att dessa "den nya populismens" partier klart bör särskiljas från den tradi-

tionella högerextremismen. Taggart uppställer två kriterier för denna begreppsmässiga åtskillnad. Distinktionen bygger på såväl ideologi som organisation. För det första har "den nya populismens" partier nästan alltid invandringskritiska eller, ibland, rent rasistiska inslag i sin ideologi, men detta inslag är aldrig det helt dominerande för dessa partier, enligt Taggart. Istället har de alltid andra framträdande programpunkter. Bland dessa kan nämnas skatteprotest för de danska och norska framstegspartierna och det numera avsomnade Ny Demokrati i Sverige, det schweiziska bilförarpartiets starkt kritiska inställning till miljövännernas krav på begränsningar av biltrafiken i Schweiz samt det norditalienska Lega Nord regionalism och till och med separatism i Italien. För det andra har de högerextrema eller nyfascistiska partierna som organisationer rötter tillbaka till mellankrigstiden, andra världskriget och den tidiga efterkrigstiden, vilket den nya populismens partier inte har, enligt Taggart (Taggart 1995; Ignazi 1992).

Dikotomiseringen i kategorierna högerextremism/nyfascism kontra "ny populism" är emellertid både konceptuellt och empiriskt problematisk.

För det första är begreppet högerextremism mycket svårt att specificera. Detta beror på att begreppet har delvis olika mening i olika länder och olika historiska kontexter, även om det ofta finns en del gemensamma ideologiska drag:

Sometimes the boundaries are fuzzy, but there can be little doubt that the leadership of these movements, their social basis, their style, their forms of action and their ideological themes are different from traditional conservatism while they share the same hostilities against the heirs of the French Revolution and the emerging, still internationalist labor movements as the conservatives. The problem becomes even more complicated because sectors of the Establishment have links with these forces, tolerate them, or attempt to manipulate them and sometimes go as far as incorporating into their own programmes some of their themes (Linz 1980, 172-174).

De extrema högerpartierna i västvärlden förefaller trots allt ha vissa gemensamma drag. De är motståndare till invandring och utvecklingen mot ett mångkulturellt samhälle. Det är till och med så att invandringen förefaller vara extremhögerens i särklass viktigaste fråga. Den extrema högern är också nationalistisk i den ena eller andra meningen. Nationella Fronten i Frankrike är till exempel statsnationalistisk i sin betoning av den franska nationalstaten och det franska kulturarvet. Nationella Fronten i Frankrike är således statsbevarande. Det flamländska Vlaams Blok i Belgien förespråkar däremot en nationalism som bygger på det flamländska språket, kulturen och särarten, vilket på sikt hotar att underminera och förintna den existerande belgiska statsbildningen. I Italien finns både Alleanza Nazionale (AN), tidigare Movimento Sociale Italiano (MSI), som är den kanske varmaste anhängaren av alla partier i Italien av en bevarad och sammanhållen italiensk nationalstat, och Lega Nord, som bygger på traditioner från äldre norditalienska statsbildningar och som helt vill bryta sönder den nuvarande italienska statsbildningen och göra norra Italien självständigt. Dessa exempel illustrerar den stora betydelsen av historiska och geografiska kontexter. Den extrema högern är också starkt anti-kommunistisk och anti-marxistisk (se till exempel Hainsworth 1992a, 7-13). Vi har redan

nämnt att populismen, i motsats till högerextremismen, inte har någon egen fast ideologisk kärna. Populismen har istället beskrivits som ett nästan ohanterbart konglomerat av historiska och nutida fall från hela världen (Canovan 1982). Populismen är mottaglig för drag av olika ideologier. Vilka ideologier är beroende på det historiska och sociala sammanhanget. Populismen kan till exempel lätt anamma extremhögerens fientlighet mot den representativa demokratin, vilket för övrigt väl sammanhänger med populismens egen betoning av starka ledare och "direkt" demokrati. Populismen kan också anamma såväl extremhögerens idealisering av ett ursprungligt, men förlorat Gemeinschaft och extremhögerens känsla av en extrem kris (utvecklingen mot det mångkulturella samhället, upplösningen av traditionella subkulturer, individualiseringen och globaliseringen av ekonomin). De begreppsmässiga gränserna mellan högerextremismen och högerpopulismen/"den nya populismen" blir därför mycket svåra att dra. De avslutande definitionerna av begreppen "populism" och "högerextremism" ska därför inte ses som allmängiltiga eller slutgiltiga definitioner. Debatten är inte avslutad. Definitionerna ska istället ses som begreppsmässiga hjälpmedel för att förstå varför Skånes Vål splittrades och varför den ena fraktionen inledde ett samarbete med Sverigedemokraterna.

För det andra är dikotomiseringen i högerpopulism/"den nya populismen" kontra högerextremism tvivelaktig av flera empiriska skäl. Kriteriet som baseras på om invandringsfrågan är den helt dominerande politiska frågan eller om det också finns andra viktiga politiska frågor som är framträdande är helt enkelt felaktig. Taggart klassificerar själv det nyfascistiska Alleanza Nazionale (AN) som ett högerextremt/nyfascistiskt parti, klart åtskilt från "den nya populismen". Alleanza Nazionale är ju också direkt arvtagare till det gamla nyfascistiska partiet MSI som grundades redan 1946 (Taggart 1995). MSI och senare AN har emellertid aldrig haft några rasistiska eller invandringskritiska inslag i sin politik eller sitt partiprogram, även om attitydmätningar under 1990-talet påvisat sådana strömningar i dess väljarkår (Ignazi 1996, 709). MSI och senare AN har däremot alltid haft ett partiprogram och fört en politik med starkt nyfascistiska ideologiska drag i en rad andra avseenden. Denna nyfascistiska ideologi har i stort sett förblivit oförändrad även efter MSI:s namnbyte till AN som ägde rum 1993 (Ignazi 1996, 704-708). Å andra sidan har Nationella Fronten i Frankrike, som av Taggart klassificeras som ett av "den nya populismens" partier enligt dikotomiseringen, redan sedan starten 1972 ideologiskt kunnat karakteriseras som ett mycket extremt och uttalat invandringskritiskt parti med delvis öppet rasistiska inslag i sin ideologi och sitt politiska budskap (Swyngedouw och Ivaldi 2001). Undersökningar har också visat att sambandet mellan väljarstödet för de tyska Republikanerna (Chapin 1997), Frihetspartiet (FPÖ) i Österrike (Betz 1994, 105), och Framstegspartiet i Danmark (Andersen 1992, 200) har ett mycket starkt samband med invandringsfrågan. Samtliga dessa partier klassificeras också av Taggart som "nypopulistiska". För det andra är kriteriet om historisk kontinuitet för att skilja högerextrema partier från "den nya populismens" partier också svåränvändbart. Det italienska MSI/AN grundades 1946, ett år efter krigsslutet. I detta fall är kriteriet tydligt, i andra fall är kriteriet nästan oanvändbart. Hur kan kriteriet till exempel hjälpa Taggart att

karaktisera de tyska Nationaldemokraterna (NPD), grundat 1964, som ett högerextremt parti, medan franska Nationella Fronten, grundat 1972, karakteriseras som ett av "den nya populismens" partier? Båda partierna är extremt främlingsfientliga och årtalen för deras grundande torde inte underlätta dikotomiseringen.

Historisk kontinuitet vad gäller organisation och en tydligt högerextrem politik vad gäller ideologin överensstämmer väl till exempel med MSI (och senare AN) (Ignazi 1996). När det gäller andra partier är dikotomin inte alls lika tydlig. Nationella Fronten i Frankrike, av Taggart klassificerad som ett av "den nya populismens" partier, grundades visserligen så sent som 1972 och fick sitt stora genomslag först i kommunalvalen 1983 och valet till Europaparlamentet 1984. Partiet är dock på många sätt en tydlig arvtogare till äldre högerextrema rörelser i Frankrike som funnits tidigare under efterkrigstiden (Hainsworth 1992b, 33-35, Lipset 1959, 157-163). Dansk Folkeparti, av Taggart klassificerat som ny populistiskt, är däremot endast arvtogare till Framstegspartiet som grundades 1972 och som inte hade invandringsfrågorna med i sitt politiska program under de första tio åren. Det tycks inte heller ha funnits någon högerextrem politisk tradition i Danmark före 1972 (Djursaa 1981). Det finns således anledning att beskriva distinktionen mellan högerextremism och högerpopulism/"den nya populismen" som ett kontinuum snarare än som en dikotomi. Den nya populismens eller högerpopulismens partier tycks i kraftigt varierande utsträckning vara influerade av högerextrem ideologi vad gäller flykting- och invandringsspolitiken och graden av rasistiska ställningstaganden. På samma sätt har de högerpopulistiska/ny populistiska partierna olika historisk kontinuitet bakåt i tiden med äldre högerextrema rörelser, varierande från ett betydande historiskt arv i Frankrike till inget arv alls i Danmark.

Vi kan nu uppställa ett antal kriterier för högerpopulistiska/ny populistiska partier även i Sverige. För det första är de populistiska. Detta innebär att:

1. De har en stark ledare och en stark betoning av ledarens roll för att föra ut det politiska budskapet.

2. De uppträder och får framgångar i de politiska valen i samband med förändringar i samhället som på något sätt upplevs som traumatiska och omvälvande. I fallet med de högerpopulistiska eller ny populistiska partierna har denna situation uppstått i samband med omvandlingen av relativt etniskt, kulturellt och språkligt homogena samhällen i Västeuropa till mångkulturella samhällen under 1980- och 1990-talen. Denna utveckling har dessutom ägt rum parallellt med en utveckling mot en allt mera globaliserad och internationalsiserad kapitalistisk ekonomi och ett allt mera individualistiskt samhällsklimat.

3. De betonar "folkets vilja" gentemot de politiska och massmediala eliterna. De anser sig således företräda vad majoriteten av befolkningen tycker. De anser vidare att denna majoritetens vilja inte tillåts komma till uttryck på grund av en sammansvärjning inom eliten. Denna åsikt anknyter i vår egen tid och vår egen del av världen starkt till Christopher Laschs tes om att västvärlden under senare decennier upplevt eliternas uppror och svek mot demokratin (Lasch 1995). De är också beredda att "plocka upp" nya politiska frågor som

engagerar segment av befolkningen och införliva dem i sina egna politiska program.

4. De avvisar helt eller delvis den liberala demokratins institutioner och representativa funktionssätt. De betonar istället betydelsen av folkomröstningar och direkta appeller till folket, det vill säga den populistiska demokratins direkta uttrycksformer.

De högerpopulistiska/nypopulistiska partierna har i mycket varierande utsträckning anknytning till en äldre högerextrem tradition och äldre högerextrema politiska organisationer.

De högerpopulistiska eller nypopulistiska partierna är samtidigt i mycket varierande utsträckning "högerextrema", eftersom de ideologiskt övertagit en del av den extrema högerns och, i vissa avseenden, den traditionella högerns ideologi och gjort den till den ideologiska kärnan i sin politik:

1. De förespråkar en mera restriktiv flykting- och invandringspolitik. Argumenten för denna inställning kan variera från ekonomiska argument och välfärdsargument till rent rasistiska argument.

2. De är nationalistiska eller identifierar sig med en viss region inom ett land. Nationalismen kan i en del fall innebära att de är statsbevarande. I andra fall innebär den att de vill bryta sönder den rådande statsbildningen.

3. De är anhängare av företagsamhet och marknadsekonomi, ofta med förbehållet att de misstror den ekonomiska internationaliseringen, utländska ägarintressen och storföretag.

Dessa tre punkter härledda ur den internationella litteraturen kan delvis ifrågasättas som definitioner av "högerextremism" eller "extrem höger". Demker har till exempel hävdats att kritiken mot invandrings- och flyktingpolitiken inte är en fråga i den klassiska höger-vänster-dimensionen (Demker 2003, 67-68). Å andra sidan drar Demker slutsatser om förhållanden i det rådande svenska partisystemet på nationell nivå under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet som strider mot gängse definitioner i den internationella litteraturen (se Hainsworth och Taggart). Nationalismen kan däremot i sig själv inte alls definieras i termer av höger och vänster. Nationalismen är i detta sammanhang endast kännetecknande för den extrema högern i kombination med de andra kriterierna. Jag vill än en gång betona att definitionerna är hämtade från den internationella litteraturen och används som hjälpmedel för att besvara uppsatsens empiriska frågeställningar.

Dimensionen "högerpopulism" kontra "högerextremism" är således en av dimensionerna i modellen. Den andra dimensionen i analysen avser "nationalism" kontra "regionalism". Nationalismen och den nationella identiteten är en social konstruktion som ofta, men inte alltid, är knuten till en stat (Hall 1998). De franska och svenska nationella identiteterna är exempel på sådana sociala konstruktioner som fungerat som ett sammanhållande kitt i två stater, nationalstater. Regionalismen är en samhörighetskänsla knuten till en region, en del av en stat eller intilliggande delar av flera stater. Regionalismen kan ibland leda till separatism, det vill säga viljan att bryta sig ur en stat. Grundvalen för regionalismen är ofta en socialt konstruerad samhörighetskänsla med en viss geografiskt avgränsad region inom en stat. Eftersom regionens gränser ofta kan

vara svåravgränsade geografiskt, är det inte alltid säkert att invånarna i alla delar av den av regionalisterna geografiskt definierade regionen känner sig delaktiga i den regionala identiteten (Smith 1991, 4). Ett exempel på detta är just Skånepartiet i södra Sverige, som definierar landskapet Skåne som det geografiska föremålet för sin regionala identitet, men som aldrig lyckats nå någon form av signifikant anslutning av väljare eller sympatisörer utanför Malmö med kranskommuner. Både nationalismen och regionalismen saknar direkt koppling till höger-vänster-skalan. Nationalistiska stämningar har utnyttjats av såväl den politiska högern, till exempel Konservativa partiet i Storbritannien, som den politiska vänstern, till exempel Stalinregimen under det andra världskriget. Detta gäller även regionalismen.

De tre partier som kortfattat kommer att analyseras med utgångspunkt i dessa två dimensioner är Skånepartiet, Sjöbopartiet och Sverigedemokraterna. Skånepartiet och Sjöbopartiet är två centrala och helt tongivande partier på var sin sida i schismen som splittrade Skånes Vål. Sjöbopartiet tillhör den sida som behöll partibeteckningen Skånes Vål och som sedan inledde ett tekniskt samarbete (gemensamma postutskick) med Sverigedemokraterna. Sjöbopartiets ursprunglige ledare, Sven-Olle Olsson, kandiderade till och med på Sverigedemokraternas riksdagslista i valet 2002 samtidigt som han lokalt i Sjöbo kandiderade för Sjöbopartiet.

Skånepartiet

Skånepartiet bildades 1978 med Carl P. Herslow som partiledare. Han har förblivit partiledare sedan dess och har hela tiden varit partiets mest tongivande person. Skånepartiets ideologi dominerades vid bildandet av en mycket genomgripande kritik mot det "svenska systemet" i form av en centralisering av makten till en geografiskt avlägsen regim i Stockholm, ett statligt monopol över massmedierna (Radio-TV), ett statligt monopol över alkoholförsäljningen, en kraftig byråkratisering av Sverige med höga skatter och inskränkningar i marknadsekonomin och en stark socialdemokrati som företrädare för denna politik. Skånepartiet har hela tiden betonat "folkets vilja" gentemot de politiska och massmediala makteliterna. Många av partiets ståndpunkter har motiverats med utgångspunkt i opinionsläget i "den skånska folkmajoriteten". Herslow strävade också tidigt efter att hitta egna kanaler för kontakt med väljarna vid sidan av de etablerade massmedierna. Skånepartiets omfattande engagemang och aktivitet i närradion från och med 1983 och framåt får ses som den slutgiltiga lösningen på problemet hur partiet skulle kunna få en stor egen direkt kontaktyta mot väljarkåren. Närradion har allt sedan dess använts av partiet dels för att föra ut partiets politiska budskap, men dels också för att fånga stämningar i folkdjupet och göra dessa stämningar till en del av partiets politik (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988). Närradion har till och med kunnat ses som ett nytt, alternativt och direktdemokratiskt forum (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 225-226).

Skånepartiet ställde upp för första gången i de politiska valen till riksdagen och kommunfullmäktige i Malmö 1979. Partiet deklarerade att det var politiskt neutralt i en strävan att värva missnöjesröster från de olika stora politiska partierna. Tre programpunkter fördes fram inför mandatperioden 1980-1982: 1. Ett skånskt provinsstyre, 2. En självständig skånsk TV-kanal med sändningsföreningar och reklamfinansiering, 3. Fri öl-, vin- och spritförsäljning i Skåne. Partiet ville ge skåningarna suverän befogenhet över alla frågor, som inte berörde övriga svenskar. Det skånska provinsstyret skulle innebära största möjliga självständighet inom Sverige och största möjliga självbestämmande gentemot Stockholm (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 98). Under det tidiga 1980-talet radikaliserades denna hållning kraftigt. Den skånska regionalismen övergick 1983 i en skånsk separatism syftande till Skånes totala frigörande från och oberoende av Sverige. Skåne skulle bli en självständig republik. Ställningstagandet och förändringen av partiprogrammet var en konsekvens av den allt mera omfattande kritiken mot hela det svenska "systemet". Partistyrelsen för Skånepartiet formulerade också en önskan om medlemskap i såväl EG som NATO. Herslow och Skånepartiet blev mera oförsonliga i kritiken mot det svenska "systemet" när motståndet från företrädarna för "systemet" ökade (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 123-124). Under 1985 modererades återigen kravet på ett Skåne självständigt från Sverige. Herslows egen uppfattning i frågan hade troligen inte förändrats. Däremot tvingade de minst sagt ljumma lyssnarreaktionerna i närradion på kraven om självständighet och NATO-medlemskap Herslow och partiet till att modifiera sin ståndpunkt i självständighetsfrågan (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 150). Skånepartiet har sedan dess propagerat för skånskt självstyre inom ramen för Sverige och har också varit en varm anhängare av det regionprojekt med utvidgat självstyre för Skåne som bedrivits sedan slutet av 1990-talet (Skånepartiet, valutskick 2002).

Före 1984 hade Skånepartiet ingen egen politisk linje när det gäller flykting- och invandringpolitiken (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 152). Två faktorer ledde Skånepartiet till ett ställningstagande i denna fråga. För det första var det reaktionerna bland en del av allmänheten i Skåne på regeringens omläggning av flyktingpolitiken vid denna tid. För det andra kom Herslow och Skånepartiet i kontakt med dessa strömningar via sin nystartade närradioverksamhet och kunde därmed fånga upp en politisk fråga där inget annat parti företrädde en lika restriktiv ståndpunkt.

Herslows egen, i grunden ekonomiska utgångspunkt sammanfaller således med en politisk strömning inom vissa grupper. Bland grupperna återfinns de tidigare invandrarna, människorna som fruktar att flyktingpolitiken drabbar deras egen standard, människor som hamnat i Systemets utkanter och behöver någon eller något att rikta sin vrede mot, men också människor som är rädda och okunniga. I en annan politisk konjunktur skulle Herslow förmodligen inte ha fått gehör för sin inställning i frågan. Han skulle förmodligen inte heller ha drivit den. Eller för att vara mera precis: Han började inte driva den förrän 1984 (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 158).

Det är tydligt att Skånepartiet inte primärt grundades för att driva den extrema högerens hjärtefråga, flykting- och invandringpolitiken. Möjligen kan man

göra en koppling mellan partiets genombrott i kommunvalet i Malmö 1985 och partiets infogande av flykting- och invandringspolitiken i sitt politiska program. Genombrottet 1985 sammanfaller emellertid också med den begynnande krisen för det svenska systemet i stort och med partiets nyförvärvade tillgång till närradiosändningarna i malmöområdet.

Skånepartiet har alltid haft en positiv syn på marknadsekonomi och fri konkurrens. Skatter och pålagor har kritiserats hårdast när de drabbat småföretagare. Populismens klassiska kritik mot storbanker, storföretag och monopol har i Skånepartiets retorik förbytts i en kritik mot den offentliga sektorn. Kombinationen Systemet-byråkratin-socialdemokratien har varit en återkommande måltavla för systemkritiken (Peterson, Stigendal och Fryklund 1988, 221-223).

Sammanfattningsvis kan Skånepartiet betraktas som ett klart högerpopulistiskt eller ny populistiskt parti, givet våra tidigare formulerade definitioner. Partiet är populistiskt därför att det allt sedan grundandet har dominerats av en stark partiledare, en känsla av kris i samhället, en betoning av folkviljan gentemot de politiska och massmediala eliterna och ett kritiskt ifrågasättande av den liberala, representativa och indirekta demokratins funktionssätt. Partiet är "höger" på grund av en positiv inställning till marknadsekonomin och delvis också på grund av sin inställning i flykting- och invandringspolitiken. Skånepartiet har också fört en politik gentemot centralmakten i Stockholm som varierat mellan utpräglad regionalism och militant separatism. Det finns inga belägg för något högerextremt arv i organisatoriskt hänseende vad gäller Skånepartiet.

Sjöbopartiet

Sjöbopartiet grundades på grund av en enda politisk fråga, flykting- och invandringspolitiken. I oktober 1984 tillsände Länsarbetsnämnden i Malmöhus län samtliga kommuner i länet en skrivelse med rubriken "Ersättning till kommuner vid utplacering av flyktingar samt behovet av bostäder". Bakgrunden till skrivelsen var att flyktinginvandringen under den föregående perioden varit onormalt hög, vilket krävde platser för utplacering i eget boende i olika kommuner. Länsarbetsnämnden ville veta hur många lägenheter varje kommun ville ställa till förfogande. I kommunstyrelsens arbetsutskott i Sjöbo yrkade centerpartisten Sven-Olle Olsson på att kommunen skulle svara att det inte fanns några lediga lägenheter i kommunen. Svaret skickades i november samma år. I augusti 1985 tillskrev Statens Invandrarverk Sjöbo kommun och föreslog att kommunen skulle ta emot 25-30 flyktingar under 1986. Ärendet fick en positiv behandling i socialnämnden, där den sedan kända förespråkaren för flyktingmottagning, Madeleine Ramel (m), var ordförande. I kommunfullmäktige yrkade Sven-Olle Olsson och en annan centerpartist, John Persson, på avslag på Socialnämndens förslag. Yrkandet på avslag bifölls av kommunfullmäktige. Under 1986/1987 behandlades ett antal motioner och skrivelser från Invandrarverket gällande omprövning av beslutet. En majoritet av kommun-

fullmäktige, bestående av centerpartister och moderater, beslutade också att lämna motionerna och skrivelserna utan åtgärd. I slutet av maj 1987 lämnade Sven-Olle Olsson och moderaten Rolf Strömberg in en motion till kommunfullmäktige med förslag om en rådgivande kommunal folkomröstning om ja eller nej till Invandrarverkets förslag om mottagande av 25-30 flyktingar årligen. I oktober 1987 beslutade kommunfullmäktige med siffrorna 25-24 att anordna en folkomröstning på valdagen 1988. Utformningen av folkomröstningsfrågan blev "Bör Sjöbo enligt önskemål från Statens Invandrarverk taga emot flyktingar/asylsökande?". Svartalternativen var ja, nej samt blanksedel (Fryklund och Peterson 1989, 13-14).

Folkomröstningen på valdagen 1988 slutade med att 64,2 % röstade nej till flyktingmottagning, 31,0 % ja och 4,7 % blankt. Sjöbocentern gjorde också ett rekordval i kommunfullmäktigevalet. Relationerna mellan Centerpartiet på rikspanet och partiets sjöboavdelning var spända redan innan folkomröstningen, men de förvärrades ytterligare sedan det uppdagats att Sjöbocentern låtit distribuera en broschyr om flyktingpolitiken som bland annat var författad av en medlem i den nyfascistiska Nysvenska rörelsen. Kort därefter beslöt Centerpartiets partistyreelse att utesluta Sjöbocenterns ledare Sven-Olle Olsson, Börje Ohlsson och Per-Ingvar Magnusson. I mars 1991 bildades Sjöbopartiet med Sven-Olle Olsson som ledare och Per-Ingvar Magnusson som ordförande. Deltagande i riksdagsvalet 1991 planerades. Samarbete inleddes med Tony Wiklanders fraktion av Framstegspartiet. Sjöbopartiet hamnade dock i 1991 års val helt i skuggan av det likaledes nybildade Ny Demokrati. Sjöbopartiet fick 27 637 röster i riksdagsvalet i hela Sverige, varav 8738 röster i dåvarande Malmöhus läns riksdagsvalkrets (Lodenus och Larsson 1994, 75-76).

Sjöbocenterns och senare Sjöbopartiets frondering mot rikspartierna och Stockholm var från början på sätt och vis en oppositionsrörelse med tydliga populistiska tecken inom det politiska systemet. Centerpartiet hade ju sedan länge haft makten i Sjöbo kommun. Trots detta hade Sjöbocenterns opposition och bestämda målsättning att driva sin linje i flyktingfrågan klart populistiska drag. Denna oppositionsrörelse hade ju delvis också sina rötter i att Centerpartiet redan på 1970-talet etablerat sig som ett ställföreträdande missnöjesparti med småskalighet, ekologiskt tänkande och anti-urbanism på programmet (Fryklund och Peterson 1981). Sjöbocenterns politiska linje fick karaktären av "vi mot dom" inte bara i betydelsen "vi i Sjöbo mot flyktingarna/de främmande", utan också, och kanske i ännu större utsträckning, i betydelsen "vi i Sjöbo mot dom i Stockholm/etablissemangen". Denna motsättning dominerades i sig av flyktingfrågan, men kom också att delvis gälla byråkratin i Stockholm samt förändringen av näringsstrukturen i Sjöbo sedan 1960- och 1970-talen, främst i form av minskningen av sysselsättningen inom jordbruket och den enkla varuproduktionen. Det fanns således en klar känsla av extrem kris både vad gäller förändringen mot det mångkulturella samhället och ekonomiska förändringar för jordbruket och andra traditionella näringar i Sjöbo. Sjöbocentern ansåg sig också företräda folkets vilja i motsats till etablissemangets strävanden. Folkomröstningsresultatet föreföll att bekräfta denna världsbild. Genomförandet av en lokal folkomröstning i Sjöbo innebar också i sig ett uttryck för en misstro

mot den liberala, indirekta, representativa demokratin (Fryklund och Peterson 1989, 156-159). Däremot finns det inget inslag av någon genuin skånsk regionalism i Sjöbopartiets politik. Sjöbocentern och senare Sjöbopartiet motsatte sig i första hand invandring till Sverige. I ekonomiska och andra frågor presenterade sig Sjöbopartiet som ett allmänborgerligt, icke-socialistiskt parti (Lodenius och Larsson 1994, 75-76).

Sammanfattningsvis uppfyller Sjöbopartiet helt klart kriterierna för ett högerpopulistiskt parti. Grunden för partiets opposition mot rikspartierna, Stockholm och etablissemanget domineras helt av flyktingfrågan. Någon skånsk regionalism eller separatism i Skånepartiets tappning framkommer inte. Sjöbopartiet framstår som ett parti med nationalistiska drag inom ramen för den existerande svenska nationalstaten.

Sverigedemokraterna

Sverigedemokraterna bildades i februari 1988 efter en splittring av Sverigepartiet. Sverigepartiet hade i sin tur bildats genom en sammanslagning 1986 av en fraktion av Framstegspartiet och organisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS) som grundats 1979. Sverigedemokraternas viktigaste politiska fråga har allt sedan grundandet varit att genomföra en mera restriktiv flykting- och invandringspolitik och till och med repatriering av vissa grupper av invandrare som redan kommit till Sverige. Partiet har försökt presentera sig som landsbygdsvänligt, miljövänligt/ekologiskt och som en försvarare av den traditionella familjen. Partiet förespråkar även fri företagsamhet och marknadsekonomi. Den helt dominerande frågan har dock förblivit flykting- och invandringspolitiken. Partiets ledare i början av 1990-talet hade dessutom tidigare varit medlem i det öppna nazistiska Nordiska Rikspartiet. Sverigedemokraterna har bland annat krävt folkomröstningar om flyktingpolitiken. Partiet anser sig också företräda folkmajoriteten i frågan. Med folkmajoriteten avses i Sverigedemokraternas fall majoriteten av befolkningen i Sverige, och Sverigedemokraterna är ett utpräglat svenskt nationalistiskt parti. Flykting- och invandringspolitiken, liksom det mångkulturella samhället, anses av Sverigedemokraterna hota den svenska nationalstaten och den svenska nationella identiteten (Lodenius och Larsson 1994, 43-46). Sverigedemokraterna har också, i synnerhet tidigare, framfört en rad argument mot flykting- och invandringspolitiken och det mångkulturella samhället som varierat från ekonomiska argument till öppet rasistiska argument (Lodenius och Wingborg 1999, 109-118). Den senare typen av argument tycks ha varit framträdande hos Sverigedemokraterna men inte hos Skånepartiet och till stora delar inte hos Sjöbopartiet.

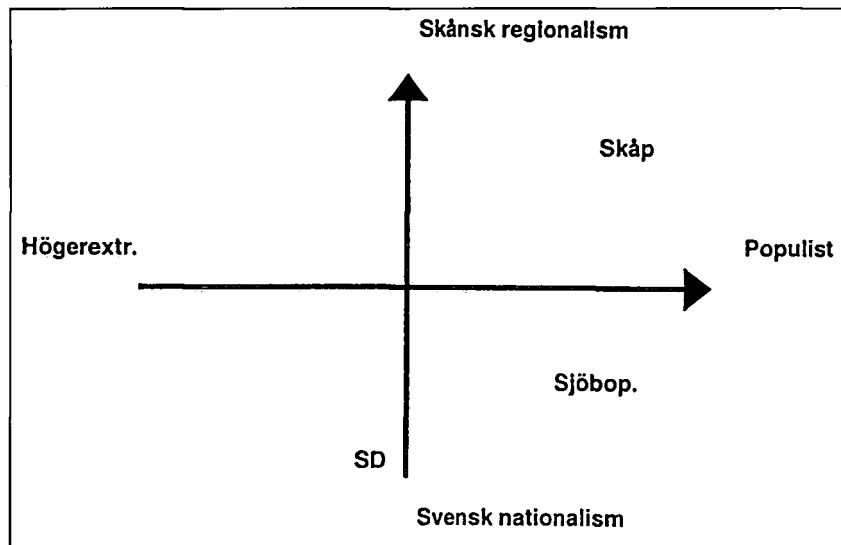
Sedan mitten av 1990-talet har Sverigedemokraterna försökt framstå som mera rumsrena och mindre öppna rasistiska. Partiet har bytt partiledare, dock utan att det blivit något karismatiskt ledarskap. Partiet betonar mera nationalismen, värmandet av en etniskt och kulturellt homogen svensk nationalstat och en svensk nationell identitet. Något utrymme för skånskt självstyre eller någon skånsk provinsialism eller provinsiell identitet finns knappast i denna svenska

nationalism. Kritiken mot "massinvandringen", invandrarna och det som upplevs som det politiska etablissemanget kvarstår (Sydsvenska Dagbladet 2002-06-01). Sverigedemokraterna rensade 2001 ut de mest extrema grupperna ur partiet. Dessa bildade istället partiet Nationaldemokraterna som fick 4122 röster i riksdagsvalet 2002, huvudsakligen i Stockholms län. I valet 2002 presenterade Sverigedemokraterna sin politik i åtta punkter som omfattade förbättringar av sjukvården och de äldres situation, en mera restriktiv invandringspolitik, utvisning av kriminella invandrare, förbättrade villkor för småföretagande, sänkt fastighetsskatt och avskaffande av arvsskatten, skärpta straff för grova och upprepade brott, stopp för utvecklingen mot ett Europas förenta stater och bibehållande av kärnkraften (Postutskick 2002). Dessa punkter kan möjligen ses som ett försök att bredda partiets politiska bas.

Sammanfattningsvis har Sverigedemokraterna såväl organisatoriskt som ideologiskt ett högerextremt och öppet rasistiskt arv som partier som Skånepartiet och Sjöbopartiet saknar. I synnerhet på senare år har det dock funnits ett tydligt högerpopulistiskt/nypopulistiskt drag hos partiet, som lämnat en del av den öppna rasismen, åtminstone i sin retorik. Vissa av dragen hos ett typiskt högerpopulistiskt/nypopulistiskt parti saknas dock fortfarande, inte minst den starke och karismatiska ledaren när det gäller att föra ut partiets politiska budskap.

Diskussion

De tre partierna Skånepartiet, Sjöbopartiet och Sverigedemokraterna representerar tre olika steg på en skala mellan högerpopulism/nypopulism och högerextremism, givet våra tidigare formulerade definitioner. Skånepartiet är ett klart högerpopulistiskt parti som från början inte ens drev någon egen politisk linje alls när det gäller flykting- och invandringpolitiken. I sann populistisk stil "plockade" partiet upp frågan från och med 1984, och hållningen har närmast blivit mera militant genom åren. Sjöbopartiet grundades uteslutande på grund av den förda flyktingpolitiken, vilket gör att Sjöbopartiet redan från sitt grundande kan sägas ha legat nära den extrema högerns mest centrala politiska fråga. Både Skånepartiet och Sjöbopartiet är dock i första hand populistiska eller högerpopulistiska partier enligt våra definitioner. De har ingen direkt organisatorisk anknytning till någon tidigare högerextrem organisation och detta gäller även på det personliga planet. Båda partierna har eller har haft starka ledare som varit centrala för att föra ut det politiska budskapet. De betonar folkets vilja gentemot politikerna, massmedierna och vad de uppfattar som etablissemang. De avfärdar åtminstone delvis den liberala, indirekta representativa demokratin. De anser sig också vara svaret och lösningen på en extrem kris i samhället. Denna beskrivning kan till stora delar sägas gälla även Sverigedemokraterna, om vi bortser från den del som avser en stark ledare. Sverigedemokraterna kan även i viss mån betecknas som högerpopulistiska. Sverigedemokraterna har dock en organisatorisk, ideologisk och i viss mån personell koppling till tidigare högerextrema organisationer som Skånepartiet och

Figur 1. De tre partiernas ideologiska positioner i dimensionerna högerpopulism/nypopulism kontra högerextremism respektive skånsk regionalism kontra svensk nationalism.

Sjöbopartiet saknar. Sverigedemokraterna kan därför efter sin utrensning av extrema element 2001 sägas vara ett högerextremt parti som tydligt rört sig i riktning mot högerpopulismen/nypopulismen.

Vad var det som gjorde att Skånes Väl splittrades och att de två fraktionerna ställde upp som två självständiga partier i regionvalet 2002? Vad gjorde att den ena fraktionen inledde samverkan med Sverigedemokraterna vad gäller de gemensamma postutskicken? Ett troligt svar måste bli inställningen till Sverige som stat, det vill säga den skånska regionalismen/separatismen kontra den svenska nationalismen. Skånepartiet är ett högerpopulistiskt och regionalistiskt parti som tidigare till och med varit militant separatistiskt. Det som förenar Sjöbopartiet och Sverigedemokraterna är att de i första hand är svenskt nationalistiska. Sjöbopartiets egna misslyckanden i riksdagsvalen 1991 och 1994 har inte uteslutit att partiet och dess allierade i Skåne fortsatt att söka efter ett nytt "riksparti" som skulle kunna driva kravet på en mera restriktiv flykting- och invandringspolitik på riksplånet. Det allt starkare svensknationalistiska partiet Sverigedemokraterna, i kombination med en avsaknad av andra sådana rikstäckande partier, blev svaret på detta behov. För Skånepartiet, med sin utpräglade skånska regionalism, var det i längden omöjligt att samarbeta med krafter som var svensknationalistiska och som dessutom ville samarbeta med det i särklass mest svensknationalistiska och centralistiska partiet i Sverige, Sverigedemokraterna. De tre partiernas positioner i två olika dimensioner, högerextremism kontra högerpopulism/nypopulism respektive nationalism kontra regionalism, illustreras i figur 1. Skånepartiet befinner sig i denna figur närmast den renodlade högerpopulistiska/nypopulistiska positionen. Sjöbopartiet ligger också mycket nära denna position, om än något närmare högerextremismen genom att partiet bildades på grund av flykting- och invandrings-

politiken. Sverigedemokraterna ligger närmare högerextremismen genom sitt ideologiska och organisatoriska arv från tidigare högerextrem ideologi och tidigare högerextrema rörelser. I den andra dimensionen, regionalism kontra nationalism, intar Skånepartiet och Sverigedemokraterna var sin ytterposition. Sjöbopartiet ligger i denna dimension betydligt närmare Sverigedemokraterna än Skånepartiet. Detta utesluter naturligtvis inte att andra frågor, till exempel Sverigedemokraternas positiva inställning till dödsstraff och deras i många andra avseenden klart anti-liberala framtoning, också kan ha haft betydelse.

Referenser

- Andersen JG, 1992. Denmark: The Progress Party- populist neo-liberalism and welfare state chauvinism, i P. Hainsworth (ed.) *The extreme right in Europe and the USA*. New York: S:t Martin's Press.
- Berlin I, Hofstadter R, McRae D, et. al., 1968. To define populism. *Government and Opposition* 3: 137-179.
- Betz H-G, 1994. *Radical right-wing populism in Western Europe*. Houndmills and London: MacMillan.
- Bjurulf B, Fryklund B (redaktörer), 1994. *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991*. Lund: Lund University Press.
- Canovan M, 1981. *Populism*. London: Junction.
- Canovan M, 1982. Two strategies for the study of populism. *Political Studies* 30: 544-552.
- Chapin WD, 1997. Explaining the electoral success of the new right: The German case. *West European Politics* 20(2): 53-72.
- Demker M, 2003. Att förbli i Ingenmansland. Immigrationspolitikens brist på institutionell förändring, i J. Pierre och B. Rothstein (red.) *Välfärdsstat i otakt. Om politikens oväntade, oavsiktliga och oönskade effekter*. Lund: Liber Förlag.
- Di Tella TS, 1965. Populism and reform in Latin America, in C Veliz (ed.) *Obstacles to change in Latin America*. Oxford: Oxford University Press.
- Di Tella TS, 1997. Populism in the twenty-first century. *Government and Opposition* 32, 187-200.
- Djursaa M, 1981. *DNSAP. Danske nazister, 1-2*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Edgerton D, Fryklund B, Peterson T, 1994. "Until the Lamb of God Appears ...". *The 1991 Parliamentary Election: Sweden Chooses a New Political System*. Lund: Lund University Press.
- Fryklund B, Peterson T, 1981. *Populism och missnöjespartier i Norden*. Lund: Arkiv.
- Fryklund B, Peterson T, 1989. *Vi mot dom. Det dubbla främlingskapet i Sjöbo*. Lund: Lund University Press.
- Hainsworth P, 1992a. Introduction. The cutting edge: The extreme right in post-war Europe and the USA, i P. Hainsworth (ed.) *The extreme right in Europe and the USA*. New York: S:t Martin's Press.
- Hainsworth P, 1992b. The extreme right in post-war France: The emergence and success of the Front National, i P. Hainsworth (ed.) *The extreme right in Europe and the USA*. New York: S:t Martin's Press.
- Hall P, 1998. *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*. Lund: Lund University Press.
- Hayward J, 1996. The populist challenge to élitist democracy in Europe, i J. Hayward (ed.) *Élitism, populism and European politics*. Oxford: Clarendon Press.
- Ignazi P, 1992. The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European Journal of Political Research* 22(1): 3-34.
- Ignazi P, 1996. From neo-fascists to post-fascists? The transformation of the MSI into the AN. *West European Politics* 19(4): 693-714.
- Ionescu G, Gellner E, 1969. Introduction, i G Ionescu och E. Gellner (eds.) *Populism: Its meaning and national characteristics*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Kitschelt H (1997). *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- Kitschelt G, 1989. *Development and underdevelopment in historical perspective: Popu-*

- lism, nationalism and industrialization*. London: Routledge.
- Kornhauser W, 1959. *The politics of mass society*. London: Routledge och Kegan Paul.
- Laclau E, 1977. *Politics and ideology in marxist theory*. London: Verso.
- Lasch C (1995). *Eliternas uppror och sveket mot demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.
- Linz JJ, 1980. Political space and fascism as a later-comer, i Larsen et. al. (eds.) *Who were the fascists? Social roots of European fascism*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Lipset SM (1959). *Political Man*. London: Mercury Books.
- Lodenius A-L, Larsson S, 1999. *Extremhögern*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Lodenius A-L, Wingborg M, 1999. *Svenskarna först. Handbok om rasism och främlingsfientlighet*. Stockholm: Atlas.
- Luther KR (2003). The self-destruction of a right-wing populist party? The Austrian parliamentary election of 2002. *West European Politics* 26(2): 136-152.
- Mouzelis N, 1985. On the concept of populism: populist and clientelist modes of incorporation in semi-peripheral politics. *Politics and Society* 14: 329-348.
- Mudde C (1999). The single-issue party thesis: Extreme right parties and the immigration issue. *West European Politics* 22(3): 182-197.
- Peterson T, Stigendal M, Fryklund B, 1988. *Skånepartiet. Om folkligt missnöje i Malmö*. Lund: Arkiv Förlag.
- Shils E, 1956. *The torment of secrecy: The background and consequences of American security politics*. Glencoe, IL: Free Press.
- Shils E, 1962. The intellectuals in the political development of the new states, i JH Kautsky (ed.) *Political change in underdeveloped countries: Nationalism and communism*. New York: Wiley.
- Smith AD, 1991. *National Identity*. London: Penguin Books.
- Swyngedouw M, Ivaldi G, 2001. The extreme right utopia in Belgium and France: The ideology of the Flemish Vlaams Blok and the French Front National. *West European Politics* 24(3): 1-22.
- Sydsvenska Dagbladet*. Nationalism i demokratis utkant, 2002-06-01.
- Taggart P, 1995. New populist parties in Western Europe. *West European Politics* 18(1): 34-51.
- Taggart P, 2000. *Populism*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Taguieff PA, 1995. Political science confronts populism. *Telos* 103: 9-43.
- Telos, 1995a. Special issue on populism I. *Telos*, 103.
- Telos, 1995b. Special issue on populism II. *Telos*, 104.
- Westlind D, 1996. *The Politics of Popular Identity. Understanding Recent Populist Movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund University Press.
- Wiles P, 1969. A syndrome, not a doctrine: Some elementary theses on populism, i G Ionescu och E. Gellner (eds.) *Populism: Its meanings and national characteristics*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Worsley P, 1969. The concept of populism, i G. Ionescu och E. Gellner (eds.) *Populism: Its meanings and national characteristics*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Statistik

Valstatistik från valen 1998 och 2002 har erhållits från Valmyndighetens hemsida, www.valmyndigheten.se.

Valmaterial

Skånepartiets postutskick till hushållen, valsedlar och information, 2002.

Skånes Väls/Sverigedemokraternas postutskick till hushållen, valsedlar och information, 2002.

Översikter och meddelanden

Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt

Retorik: konsten att lyssna och uttryckandets vetenskap

All mänsklig kunskap och alla vetenskapliga system är produkter av mentala generaliseringar som kan hjälpa oss att hantera liknande problem och att förstå jämförbara situationer. Det vanliga är dock att en praktisk kunskap eller en vetenskap som uppstått för att förstå och lösa problem inom ett specifikt område, senare visar sig ha en bredare användning och gälla även andra närliggande områden. Datoriseringen t.ex., uppfanns i samband med militära problem och kom så småningom att användas som ordbehandling i största allmänhet. Idag är datorisering en teknik för informationsbehandling och förmedling av alla slag. Knappast någon kunde tro att hela vårt samhällsliv och så skilda former av arbete skulle bli så beroende av datorer som de har blivit. Newtons storhet låg inte så mycket i att ha funnit en helt ny förklaring utan i att med en enda teori ha kunnat förklara det som tidigare omfattade flera skilda teorier. De stora tänkarna är alltid ute efter allomfattande synteser, en drift som ibland också kan leda fel. Alkemi ledde inte till någon hållbar kunskapsform, men teorin om atomens struktur träffade rätt, liksom teorin om kroppens celler. Några teorier dör för att lämna plats åt andra: etereteorin fick ersättas med vågteorin i fysiken. Genom analogiska slutsatser av *metaforisk* karaktär överförs teoretiska mönster från ett område till ett annat och genom associativa slut-

satser av *metonymiskt*¹ slag vidgar man förståelsen om samband och orsak.

Retoriken brukar, lite ensidigt, presenteras som "konsten att övertyga". I bästa fall presenteras den som "konsten att tala", vilket åtminstone vidgar dess användning till *samtliga* talsituationer utan att skilja ett syfte från ett annat.² Retorik är något mycket viktigare och mycket bredare än en teknik eller en träning i att åstadkomma en effekt. Det handlar då inte bara om att använda språket på ett effektivt sätt utan om att förmå lyssna på vad språket säger och förstå vad det visar. På samma sätt som positiva vetenskaper (med naturvetenskapen som paradigm) försöker förklara en existerande företeelse, kan man säga att varje konst också får sin vetenskapliga förklaring. I ena fallet förklaras *vad någonting är*, i det andra förklaras *hur någonting görs*. Det handlar egentligen inte bara om en, utan om två former av vetande eller vetenskap: en kunskap om fakta (lat. *facta* = det givna eller det redan gjorda) och en kunskap om handlingar (man skulle kalla det *facienda* = det som ska göras och sättet att göra det).

Det som förenar alla vetenskaper av båda slag är att de med någorlunda säkerhet försöker förklara "varför". Men frågan om "varför" är tvetydig och kan syfta på två olika typer av förklaringar. Vi kan fråga: "varför är det så?" (t ex "Varför har lampan slocknat?") men vi kan också undra efter meningen eller intentionen ("Varför tänder du lampan?"). Faktakunskapen begränsar sig till insikter om orsak-verkan (kausalitet) medan handlingskunskapen syftar till effektivitet eller etik (finalitet, syfte eller ändamål). Faktavetenskap relateras till *sanning* medan handlingsvetenskap styrs av kvalitativa bedömningar om *det som är bra* och det som är gott. Faktakunskap lämpar sig för *kalkyler*, förenklingar och abstraktioner, medan handlingskunskap kräver *diskursiva överväganden* och rör sig med komplexa realiteter: ju fler detaljer

desto bättre. (Vi gör senare en jämförelse mellan *induktion*, å ena sidan, och *exempel* och berättelser å den andra).

Retorik kan inte reduceras till en konst att tala, med mindre än att den stöds i en vetenskaplig kunskap om vad det innebär att tala och hur och varför den talande aktiviteten når ett syfte eller leder till ett visst resultat. "Språk" betyder både orden och vad vi gör med dem (språkandet). Tyskan har två skilda ord för "språk": *die Sprache* och *das Sprechen*, men svenskan blandar ihop båda betydelse och skiftar mellan handlingen (språkbrukandet) och handlingens instrument (de brukade orden) eller mellan handlingen och dess resultat. Inom retoriken heter fenomenet: "metonymi". Behovet att särskilja handlingen som sådan i ett språk som blandar samman handling och ting (med tinget som huvudbetydelse) har gett upphov till ett nytt bruk av ord som "kunskapa" och "språka", som inte finns i normal svenska och forcerar vår vokabulär, för att tvinga oss att tänka på handlingen enbart.³

Vi skulle kunna känneteckna retoriken som "uttryckets vetenskap". Men även ordet "uttryck" lider av en metonymisk sammanblandning mellan handlingen att uttrycka och det som resulterar därav. För att undvika denna tvetydighet kan vi definiera retoriken som *uttryckandets vetenskap*, en vetenskap om *hur* människor yttrar eller "uttrycker" vad de tänker på, med hjälp av artikulerade ljud (det vi vanligen kallar för språk) eller med andra medel. Skriften är en teknik som förvandlar ett ursprungligt talat språk till synliga tecken. Man övergår från att höra till att läsa, vilket har haft en överväldigande inverkan på vårt sätt att tänka och att förvärva kunskap (Ong 1982). Utan skriften skulle vi aldrig ha utvecklat det som vi kallar vetenskap. Vi skulle då enbart ha hållit oss till vår erfarenhetskunskap.

Människan är, enligt en från Aristoteles vedertagen beskrivning (*Politiken* 1253a: 7ff.), ett speciellt funtad flockdjur. Hennes kunskap om verkligheten, men framförallt hennes kunskap om hur hon ska leva och handla, utvecklar hon i gemenskap med andra med hjälp av artikulerat språk. Därför är språkaktiviteten (överföringen mellan tanke och språk) allestädes närvarande i

varje mänsklig situation och detta är det som gör det mänskliga samhället möjligt. T.o.m. när vi tänker i ensamhet, för oss själva, har vårt tänkande redan formats, via språket, av den gemenskap i vilken vi vuxit upp. Det är ingen konst att bli en Robinson Crusoe, när man bär med sig allt det man lärt sig tidigare tillsammans med andra. Retorik är därför den mest grundläggande instrumentella kunskapen en människa kan besitta, en "kunskapandets teori" (se fotnot 3), snarare än en kunskapsteori. Det är lätt att förstå varför retoriken utgjorde den högre spetsen i den triangeln som hette *trivium* och som utgjorde fundamentet för all skolbildning i den medeltida högskolan. Vilka ämnen vi än ägnar oss åt så gör retorikvetenskapen oss medvetna om hur denna kunskap är konstruerad. Medan filosofisk kunskapsteori och logik tar elementen och grundbegreppen för givna, tvingar retoriken oss att se vårt eget öga. Vetenskapen försöker se längre än näsan räcker, men retoriken hjälper oss att se själva näsan och de glasögon som sitter på den. Problemet är att man inte kan granska och ifrågasätta sina verktyg utan att använda sig av desamma för att nå sitt syfte.⁴ Man granskar tankar med tanken och man talar om orden med ord. Det är som att lyfta sig i håret, eller att blåsa upp en ballong inifrån. Retoriken själv kan inte bli riktigt förstådd annat än genom att granska den med sina egna medel. Något som retorikspecialister ofta glömmer. Oförmågan att se detta bidrar till omedvetna självmotsägelser och till många missuppfattningar som retorikkunskapen i grunden lider av.

Retorik som grundläggande kunskap för samhällsplanering

Om retoriken torde vara grundläggande för alla kunskaper och alla vetenskaper, i synnerhet för praktiska kunskaper och vetenskaper, är den av ojämförligt värde för samhällsplanering eftersom samhällsplanering inte handlar om att "bygga" samhällen (detta är byggkonstens uppgift), utan om att hantera begrepp och ord och att skapa trovärdiga resonemang som kan hjälpa till att fatta goda beslut eller att på ett bra sätt organisera de aktiviteter som bidrar till samhällets

utbyggnad.⁵ Samhällsplaneringen är ingenting annat än en god användning av tankar och ord som han leda till kloka åtgärder. Av dessa åtgärder uppstår fakta först efteråt och först då kan man utvärdera det som har gjorts, återigen genom en retorisk användning av tankar och ord. *Överväga* och *utvärdera* är de två mest grundläggande formerna för en diskursivitet som står i retorikens fokus.

Syftet med denna översikt är att visa hur retorikens traditionella begreppsapparat kan användas som forskningsmetod i samband med handlingskunskap. Vi menar att samhällsplanering och samhällsplaneringsforskning har stora metodologiska vinster att göra genom att använda sig av det kunskapschema som skapades av Aristoteles och som har bevarats ända fram till vår tid under benämningen "retorik". Vi gör klokt i att använda dessa verktyg men inte slentrianmässigt eller på samma sätt som tidigare, utan med anpassning till den typ av frågor och problem som vi möter idag. Låt oss då översiktligt ta upp några av retorikens grundbegrepp och visa i vilken riktning de kan användas som förståelse- och analysverktyg, särskilt inom samhällsplanering och samhällsplaneringsforskning.

Topik eller inventio (platser för uppslag och verktyg)

Topikbegreppet i retoriken motsvarar det som man skulle kunna kalla för tankevanor (just *vanor*), perspektiv eller tankeparadigm. Min egen benämning är "det förgivettagna", ett nytt men väldigt uttrycksfullt ord som är svårt att konstruera på andra språk.⁶ Topiken sätter fokus på sådant som vi tänker *med*, inte på vad vi tänker *på*. Den utgår från att kunskapsval och kunskapsformuleringar är beroende av mänskliga kunskapsaktörers (kunskapshanterare och kunskapsyttrare) personliga situation och sociala miljö. Det man uppmärksammar och talar om samt sättet att göra det, är beroende av vilken "kultur" man lever i. Man kan bara till fullo förstå vad människor yttrar och talar om, när man känner till den historiska och kulturella miljö som inspirerat deras handlingar och deras kunskap. Matematikens och naturvetenskapens anspråk på en abso-

lut objektiv och oberoende kunskap upphör att gälla så fort man går över till människokunskapen. Men eftersom även matematik och naturvetenskap är mänskliga kunskapsskapelser, d.v.s. mänskliga aktivitetsprodukter, så är inte ens matematik och naturvetenskap undantagna från ett topiskt betraktelsesätt. Det är detta som kännetecknar dessa vetenskapers historia och utgör grundtanken i Kuhns paradigmatteori. Vi använder invanda ord som "teori och praktik" och tror att vi inte skulle klara oss utan dem och att de står för något lika givet som regnet. Men alla grundläggande ord och begrepp är *förgivettagna* och inte alls nödvändiga. Vi skulle ha kunnat tänka och tala även med andra begreppssystem och andra ordförråd. Varje vetenskaps grundläggande definitioner är konventioner som hjälper oss att komma överens om det vi talar om. Så är även fallet med "teori" och "praktik".⁷

Topikforskningens betydelse ökar i ett globaliserat samhälle där kulturgränserna suddas ut och isoleringen av det ena tänkesättet från det andra blir allt mer omöjlig. Topikforskning är dock fortfarande ett obebodt område, även om det har förekommit en rad insatser i samma riktning med andra benämningar: paradigmatteorin, mentalitetsforskning, begreppshistoria, etc. Benämningen *Topikforschung* har använts i tysk litteraturvetenskap och juridik som ett slags forskning om förgivettagna temata (Bornscheuer 1976, Viehweg 1963, Hennis 1963).

Att tala om topik leder oss till att tala om begrepp och kategorier. Vi kan inte tala om ett begrepp utan att nämna det med ord. Man kan då säga att orden är den form som låter en tankemening komma till uttryck. Vi har därför svårt att skilja mellan begrepp och ord trots att de inte är samma sak. Begreppen är individuella föreställningar om något som man fäster sin uppmärksamhet på. Orden är *gemensamma* uttryck med vilka vi lär oss att förena personliga situationsrelaterade begrepp för att utbyta tankar med varandra. Ord är som pengar (Lång 1982).

Begreppsforskning

Begreppen är *individuella* mentala föreställningar som uppstår i bestämda situationer under inverkan av kulturen, medan orden är *kulturella*

konventioner (med individers medverkan) som hjälper oss att bilda och hantera våra begrepp och göra dem bestående. Detta gör vi således i interaktion med varandra och i situationer som involverar oss tillsammans. Även om vi är ensamma med våra tankar så är våra tankebanor kulturellt förvärvade.

Vi saknar en välgrundad uppfattning om vad begreppen (som mental företeelse) är och vad de står för. Vi tar för givet, utan närmare undersökning att ett begrepp bara är ett slags bild av något och skillnaden mellan begrepp och ord suddas ut. Vi gör ständigt s.k. begreppsanalyser, men begreppet "begrepp" blir aldrig ifrågasatt. Vi har därför lättare att veta något om det som står framför näsan på oss än om det som ligger på näsan. Om vi försökte rannsaka vad som faktiskt sker inom oss själva och vad vi gör med det, i stället för att ta för sant allt det vi lär oss i skolan (grammatik, semantik, logik, etc.) skulle vi kanske bli lite klokare. Grammatiken och kategori-läran är de äldsta försöken (sedan stoikerna) att särskilja olika typer av begrepp och ord. Vi lär oss i skolan, generation efter generation, samma grammatik. Vi lär oss att begreppen är ett slags bilder av verkliga ting, varvid orden är som påklustrade etiketter. Vi ser alla ord som något slags substantiv. Det vore således motiverat och angeläget att göra en grundlig och odogmatisk undersökning av vad begreppen och orden står för, att särskilja deras olika funktioner och att övervinna den gamla skåpmat som traditionell språkvetenskap stoppar i oss. En naturvetare till-låts inte hävda en gällande teori eller princip utan att visa att alla de underliggande fenomenen utan undantag stämmer med principen. Men vad språkvetenskap anbelangar tycks det räcka med att röra sig med enstaka passande exempel. Alla ord exemplifieras med substantiv och dessa med "bordet", "soffan" eller "hästen". När man läser semantiska sofistrier om ordens innehåll och referens frågar jag mig hur många "avundsjukor" dessa språkvetare kan peka ut i ett samhälle. Inom samhällsplaneringen t.ex. ger man sig i kast med att hjälpa de arbetslösa genom att undersöka "arbetslösheten", som om det vore samma sak. Det är vid det här laget även känt vilken röra användningen av ordet och begrep-

pet "invandrare" har åstadkommit (Ramírez 2000).

Att undersöka relationen mellan ord och begrepp och deras användning i vårt umgänge med verkligheten leder till en typ av metafor-teori som väsentligt skiljer sig från vad en traditionell litterärt fixerad retorik velat göra gällande. En modern metafor-teori är intimt förbunden med ordbildning och ordbruk i största allmänhet, inte bara som en resurs att ta till vid särskilda tillfällen. Vad det handlar om är vårt behov av att använda en yttre form eller en yttre bild för att uttrycka en bakomliggande eller associerad föreställning eller funktion. Om jag, i samband med ett problem som måste lösas, säger: "Detta är inte mitt bord", har detta inte med någon möbel att göra. Bordets bild används då för att beteckna något (en funktion) som man förknippar med bordet. Detta gäller även ord som vi inte längre reflekterar över: ordet "byråkrati", t.ex., bildades i franskan utifrån namnet på ett vadmal (*bureau*), som gav namn åt ett skrivbord, som i sin tur gav namn åt de beslutsfattare som sitter bredvid eller runt bordet och avgör ärenden. *Kratos* betyder ju "makt". Byråkrati är alltså skrivbordsmakt på ett sofistikerat metonymiskt sätt. Vi använder kända ord och uttryck i nya situationer när de kan hjälpa oss att förstå varandra genom att associera till liknande situationer och liknande ordbruk. Någon direkt eller någon avledd betydelse finns inte. Det finns bara en förvärvad vana att använda ord i jämförbara situationer och att fastställa jämförbara relationer. En flicka är "söt" inte därför att jag smakar på henne, utan därför att hon skapar samma angenäma upplevelse som en söt frukt eller en sockerbit. Situationens igenkännande får oss att välja passande uttryck, vilket inte är helt oproblematiskt. Det kan nämligen avslöja lika mycket om oss själva som om det vi vill säga något om. Jan O Carlsson benämnde konsekvent "arbetsmid-dag" det kontroversiella mötet som pressen kallade "kräftsiva". Och Göran Persson talade om "konferensanläggningar", de platser i Frankrike där han ordnade politiska möten, när pressen en-vist talade om "vingårdar" för att väcka associa-tioner till Systembolagets mutskandal. Att Pers-sons fru är chef för detta bolag gjorde nyheter-na mer pikanta och säljbara. En av pressens benä-

genhet är det som kallas "misstankens hermeneutik" eller, på svenska, "att ana ugglor i mossen". Det handlar inte om sanning utan om hur man vill att andra ska uppfatta den verklighet vi talar om. I massmedia är allting spektakulärt, men antydningar och gliringar finns i alla former av diskurs. Ju mer dolda desto effektivare. Frågan är då hur man väljer uttryck, tema och argument, samt vilka omedvetna intentioner som döljs i det vi säger. Detta gäller i allra högsta grad i ett planeringsresonemang, som är intresseobjektet i denna skrift. Det retoriskt viktiga är inte det som sägs utan framförallt det som tas för givet. Några rent objektiva resonemang finns ej, allting är tänkt inom ett perspektiv och många meningsskiljaktigheter kan bero snarare på perspektivet än på resonemangen.

Diskursens tre budskap: *logos*, *ethos*, *pathos*

Tre klassiskt retoriska begrepp som alla retorikstudierande lär sig är *logos*, *ethos* och *pathos*.

De står för tre skilda budskap eller, om man så vill, tre komplementära tolkningar av varje form av uttalande. De samverkar alla tre i ett och samma uttalande och de är tre skilda aspekter av samma objektiva utsaga. *Logos* syftar till *det som sägs*, d.v.s. vad utsagan refererar till eller betyder enligt gällande språkbruk. *Ethos* innebär att det sagda är sagt *av någon* och avslöjar någonting om honom eller henne. *Pathos* innebär att det sagda avslöjar ofta också talarens förgivettagna uppfattning om *den som han talar till*. Man talar med bönderna på böndernas språk och med de lärde på latin. Och man nämner inte repet i den hängdes hus. Vi talar inte bara med våra ord utan med den andres ord och vi försöker ofta säga vad den andre vill höra. Ordet *pathos* refererar på grekiska till känslorna och retorikerna tolkar *pathos* som ett försök att väcka känslor hos åhöraren, men detta är att inte se talets relation till den andre i hela sin vidd. *Pathos* är inte bara att väcka känslor, det är också (och framförallt, skulle jag säga) att väcka tankar och åsikter. All pedagogik och all undervisning går ut på att väcka något hos lärjungen som denne kan känna igen.

Traditionell retorik förvanskar dessa tre begrepps kunskapsteoretiska värde genom att reducera dem till medvetna *tekniker* för att övertyga. En talare måste tala så att han verkar trovärdig, hederlig, ärlig, insatt (kunnig) och sannfärdig. Han måste också väcka den andres känslor. Men detta är att använda *ethos* och *pathos* medvetet eller t.o.m. manipulativt. Därmed har man tappat de tre budskapsbegreppens mest väsentliga roll: deras kunskapsteoretiskt instrumentella eller metodologiska användning, deras roll som retoriska topiker eller måttstockar för att avslöja budskapens olika implikationer. En utsaga avslöjar ofta mycket om talaren och om dennes syn på åhörarna, som han inte är medveten om, hur mycket han än försöker förstå sig. Det avslöjar också mycket om talarens sociokulturella kontext. Valet av tema, talesätt, argumentering osv. avslöjar också en mentalitet och en tankestil (topik) som talaren är genomsvad av. På detta sätt får de tre retoriska budskapsaspekterna en oerhört viktig roll i handlings- och planeringsdiskurser. Men då rör vi oss i ett hermeneutiskt, inte i ett behavioristiskt/positivistiskt fält (Ramírez 1993).

Logos står således, rakt upp och ner, för vad ett uttalande vill framföra om den verklighet den talar om. Det är den vanliga objektiva referensen som vi är vana vid i traditionell vetenskap. För denna vetenskap spelar ingen roll vem som uttalar sig, för vem man gör det och i vilket sammanhang — egentligen inte heller i vilka ordalag. Själva uttalandet ska tas för sant eller falskt. Detta fungerar väl i faktavetenskap om naturen och dylikt. I mänskliga situationer är detta absurt. Intressen och intentioner bakom det som sägs är inte oväsentliga när man ska fatta ett beslut som berör oss alla. En utsaga är riktad till en mottagare och sättet att formulera den visar vad den talande har för uppfattning om oss, om våra preferenser, övertygelser eller fördomar, samtidigt som han avslöjar eller försöker dölja sina egna. Ty båda saker kan ofta utläsas av en uppmärksam och retorikmedveten betraktare.

Den positivistiskt dominerade utbildning som vi förvärvat i skolan har (allt tal om kritiskt tänkande till trots) lärt oss att det viktiga i en utsaga är vad denna utsaga refererar till, d.v.s. vad utsagan objektivt står för. Som om utsagorna skulle

ha uppstått av sig själva och vore en ren avbildning av en verklighet i sig. Alla utsagor är emellertid valda av någon och av någon anledning. Erfarenheten säger oss också att ingenting får någon effektiv betydelse bara för att det är sant, om ingen tror på det. Påståendenas trovärdighet sätter dem i det mänskliga sammanhang där de hör hemma. Retorikens återopade värtalighet består i att det viktigaste inte är att tala sanning, utan att bli trodd. Därmed inte sagt att det enda viktiga är att bli trodd, såsom en vulgär retorikuppfattning vill göra gällande.

Retorik gör oss medvetna om att *det som sägs* är sagt *av någon* och *till någon*. Vi ställs gemensamt inför ett sakförhållande eller en situation, men vi uttrycker oss inte på exakt samma sätt. Vi uppmärksammar olika aspekter i det som vi beskriver och detta beror på vår eget sätt att vara (vår personlighet, vårt synsätt, vår karaktär, våra personliga intressen o.s.v.) men också på vad vi tar för givet och på vem vi vänder oss till. Uppmärksamade aspekter beror på den tänkandes *perspektiv*⁸. Hur vetenskapliga vi än är, talar vi inom en ideologi och en föreställningsvärld. Vi tar mycket för givet som vi varken märker eller skulle kunna ifrågasätta. Bara en distansering till oss själva – att ställa sig utanför sitt eget eller i en annans perspektiv – kan avslöja dessa för ögonblicket omedvetna aspekter. Retoriken begränsas dock inte till det sagda utan undersöker också det förgivettagna ej sagda. Detta ger upphov till ett särskilt retoriskt begrepp som heter *entymem*.

Det dialogiska resonemangets struktur: entymemet

Ett *entymem* brukar sedan Aristoteles jämföras med ett deduktivt resonemang i logiken (s.k. *syllogism*), vilket är ett sätt att missförstå det retoriska begreppet.

I undervisningen brukar vi röra oss med listor som sätter upp begrepp av två olika slag mot varandra, så att jämförelsen hjälper oss att förstå det ena med det andra. Man ska kanske vara försiktig med det. När man, för att förstå ett nytt och okänt begrepp, jämför det med ett som är känt, riskerar man att missuppfatta hälften, eftersom det nya begreppet mäts med det gamla. Varje

jämförelse är en måttstock och görs på måttstockens villkor. Det är det som ibland skiljer t.ex. en etnolog från en antropolog. Etnologen ser ofta det främmande beteendet utifrån sin egen kultur och kallar detta "deltagande observation". En antropolog bosätter sig i stället mitt i den kultur som han vill lära sig att förstå och lever på samma villkor som infödingarna. Jag har kallat denna andra metod för "engagerat deltagande" och praktiserade det själv som kommunpolitiker och i det medborgarinflytandeprojekt i kommunplanering som jag drev på 70-talet i Haninge kommun (Ramírez 1979).

Ett *entymem*, skriver Aristoteles och med honom varenda retorikhandbok, skiljer sig från ett sedvanligt vetenskapligt resonemang genom att det utesluter någon premiss eller själva slutsatsen, när dessa tas för givna. Om jag säger att "Johan måste vara finsk medborgare, eftersom han är född på Åland", behöver jag inte tala om att Åland tillhör Finland, när jag talar med någon som känner till det. Säger jag det till någon som inte visste det, då lär han sig ett faktum på köpet, om han är på alerten. Annars frågar han "Hur så?".

Men skillnaden mellan det entymemiska och det logiska resonemanget är mycket viktigare än så. Ett vetenskapligt resonemang saknar egentlig agent eller författare (i vetenskapen gäller bara *logos*, inte *ethos* och *pathos*). Det fungerar som en kalkyl och blir färdigt i och med slutsatsen. Ett retoriskt resonemang som använder sig av *entymem* äger alltid rum i en dialog mellan olika aktörer. En diskussion om samhällsplanering är en dialogisk arena, där skilda aktörer bidrar med sina egna synpunkter och erfarenheter, och *entymemet* är dialogens struktur. *Entymemet* utgår ifrån att olika aktörer för in nya aspekter och insikter ur det egna förrådet. Slutsatsen är hela tiden öppen och påverkbar. Man går hem och sover på saken och – när man dagen efter möts igen – tas nya aspekter upp som ifrågasätts och revideras föregående dags slutsats. Oavsett om ens uppfattning tillbakavisas eller om den bekräftas så vinner man alltid nya steg. Ty den som får bekräftelse har också fått nya insikter genom att mäta sin uppfattning med andras, jämföra dem och försvara sin egen. En klok lärare lär sig genom sin undervisning betydligt

mer än eleverna. Kravet om att en lärare ska forska för att förbättra sin undervisning är enögt: det är genom att undervisa som man forskar bättre.

En logisk/vetenskaplig diskurs (som egentligen är en kalkyl), använder sig av fasta, entydigt definierade begrepp och kan bara tillåta sig verbformer i tredje person singularis samt i indikativ, samtidigt som alla påståenden måste vara assertoriska (påståendesatser) och utesluter alla ord och böjningar som gör innebörden subjektiv eller osäker ("kanske", "förmodligen", konjunktiv modus, vissa typer av adjektiv, etc.). *Entymemet* och det retoriska resonemanget där emot tar hela språkförrådet till sitt förfogande. Det betyder att även vetenskapsmän blir retoriker när de talar om sin vetenskap, d.v.s. när de inte bara tillämpar den. Det som vi kallar vetenskap är bara kunskaps tekniker. Den egentliga vetenskapen, d.v.s. "vetenskapandet", är (faktiskt) en retorisk arena.

Att veta och att förstå: "exemplet", induktionens retoriska motsvarighet

Det deduktiva resonemanget är dock inte det enda som används i vetenskapliga och logiska resonemang. De empiriska vetenskaperna (sammhällsplanering behandlas oegentligt bara som en sådan) använder sig i sina undersökningar av s.k. induktiva resonemang. Genom att studera ett tillräckligt antal fenomen av ett och samma slag når man fram till en formulering av allmän-giltiga påståenden och principer. Detta är viktigt i en kunskap om fakta där man försöker kartlägga kausala (orsak/verkan) relationer. Samhällsplanering behöver också använda sig av faktakunskap som underlag, men det genuina i samhällsplanering är handlingskunskapen och där handlar det inte bara om att *veta* utan framförallt om att *förstå*. Induktionen måste här ersättas med en detaljerad bild av den situation eller det problem man måste hantera. Vetenskapens *induktion* motsvaras då av *exemplet* (ett retorikrelaterat begrepp som kommit att användas flitigt i alla sammanhang). På grekiska heter det, signifikativt nog, *paradeigma*. Retoriken lär oss att hantera *exemplet* och *berättelsen* som den undersökningsmetod som kan leda till förståelse

och därmed till gott handlande. Intimt knuten till berättelsen är också *metaforen*. En metafor är som en komprimerad berättelse och en berättelse är som ett exempel på något annat, som ett *tecken*. *Tecknet*, *exemplet*, *berättelsen* och *metaforen* fyller i grunden samma funktion: att förstå någonting genom någonting annat.

Erfarenhetskunskap och empiri

I den etablerade synen på vad som är grundad och ogrundad kunskap och vad som krävs av varje forskningsprocess "som vill betrakta sig som vetenskap" (för att härma Kants uttrycks-sätt), förekommer ofta kravet på *empiri*. En doktorand som i sitt avhandlingsarbete inte innefattar en passande empirisk undersökning riskerar att få sin avhandling stoppad. Jag har sett inte så få avhandlingar belamrade med meningslösa s.k. empiriska undersökningar som bara avsåg att legitimera vad författaren ändå tyckte sig ha kommit fram till och velat hävda. Ett något löjväckande massmedialt uttryck för vissa "sanningar" är: "Detta visste vi redan, men nu är det vetenskapligt bevisat".

Att förse en avhandling eller en vetenskaplig rapport med empiri – att göra en empirisk undersökning –, innebär i vanliga fall att man företar sig vissa *förhandsgivna* åtgärder som kan bekräfta eller tillbakavisa något som man tog för givet och som kan kallas "hypotes". Man vill veta om det påstådda stämmer. Principen är ganska sund, men utgår från att det finns ett tillvägagångssätt som är förgivettaget. Forskaren brukar genomföra sin empiriska undersökning försedd med en uppsättning regler, definitioner, fastställda frågeformulär och beräkningsprinciper, etc. Vi känner detta från statistiken, som är ett av våra mest utvecklade empiriska verktyg. Doktoranden och forskaren ska ifrågasätta resultatets sanning eller bevisa den, men han eller hon måste ändå ta vissa principer och regler för givna för att komma fram till sitt resultat. Metoderna för att nå fram får inte ifrågasättas. Metodologiska principer måste vara fasta, oberoende av vad de används till. Det har dock efteråt ofta visat sig att felet i en teori inte berodde på vad man undersökte utan på sättet att undersöka det.⁹

Det är intressant att konstatera att ordet *empiri*, som vi använder för att beteckna formaliserade undersökningar av praktiska företeelser, betyder "erfarenhet" på grekiska. *Erfarenhet* och *empiri* betecknar emellertid på svenska inte det samma. Det är ganska avslöjande att man har behållit det grekiska ordet för att benämna något som på ett sätt ska motsvara det som kallas för erfarenhet, men på ett sätt inte. Ty *erfarenhet* är det som var och en lär sig rent personligen, genom att handla och genom det man själv blir involverad i. *Empiri* däremot är en förhandskonstruerad teknik, en formulerad checklista eller tillvägagångssätt som, på ett angivet sätt, ska betrakta, formulera och kodifiera det som man möter i den praktiska verkligheten. *Empiri* kräver total objektivitet, *erfarenhet* involverar alltid subjektet. Medan *erfarenheten* alltid är helt förenad med själva praktiken, kräver *empirin* inte någon praktisk erfarenhet. Den är bara ett sätt att praktisera en teori. I bästa fall fastställer man sin empiriska metod efter att ha låtit sig påverkas av genuin erfarenhet. Det är kanske detta som innebär att få bevisat det man redan visste. Det är dock *erfarenheten* som sätter oss i kontakt med praktiken, medan *empirin* ger oss teoretiskt bearbetade regler för att möta samma praktik på ett på förhand fastställt sätt. Empiriska metoder utgör vetenskaplig topik, förgivettagna handlingsregler. De är teoretiska verktyg, inte praktik. *Erfarenheten* söker teoretisera en praktik, medan *empirin* praktiserar en given teori [Larsson 2004: 33–53].

En viktig kunskapsskillnad mellan *empiri* och *erfarenhet* är att *empiri* hjälper oss att veta, medan *erfarenhet* hjälper oss att förstå. Att veta är ofrånkomligt för en teoretisk kunskap. Handlingskunskapen behöver däremot också förståelse, annars blir vi robotar som handlar i blindo. Den vetenskapliga undersökningen använder sig av empiriska metoder och logiska tankestrukturer. I handlingskunskapen är det erfarenheten som står i blickpunkten och den resonemangsform som betjänar det studeras inte av logiken utan av retoriken. Relationen mellan *empiri* och *erfarenhet* handlar naturligtvis inte om "antingen—eller", om man ser den från erfarenhetens synvinkel. Det är bra och även nödvändigt att *veta* för att kunna *förstå* bättre. Men

det finns mycket som vi vet (faktakunskap) men som vi aldrig lyckas förstå.

Empiri och experiment

Empiri och *experiment* är inte heller samma sak. Ett experiment är en erfarenhetshandling som försöker konstruera en bra teori eller skapa ett önskat resultat. *Empirin* tar en metodteori för givna och tillämpar den mekaniskt. Experimentet är inte bundet av några ofrånkomliga recept utan försöker uppmärksamma det som kan dyka upp på vägen och som är relevant för kunskapens utveckling. Ett experiment kan testa regler, men tar dem aldrig för givna. Därför heter det "experiment", ett ord som latinet bildade utifrån det grekiska ordet för "gräns" (*peras*¹⁰). Experimentet överskrider gränserna. Därför lever det farligt (lat. *periculus* = fara). Men den som lär sig något bra blir expert (*peritus*). Den teoretiska förståelsen, (om vi nu talar om en sådan) kan ställa sig utanför gränsen och se skogen, utan att störas av de enskilda träden. Men då får man först ha rest sig ovanför träden och sett dem på nära håll.

I många sammanhang blandar man ihop begreppen *empiri* och *experiment*. Angriper man empirins dogmatism då försöker man förskansa sig bakom benämningen "experiment". Men det handlar inte om att byta ord och inte heller om att leva som man lär. Det handlar om att lära som man lever.

Retorikens diskurstyper

Den vetenskapliga diskursen (som i vår kultur har blivit modellen för det rättänkta) består av allmängiltiga, tids- och kontextlösa påståenden. Dessa påståendesatser är språkliga bearbetningar som används för att med säkerhet hantera fakta och manipulera naturkrafter och orsakssamband. Det handlar då om att fastställa sanningar och hantera assertoriska uttryck (påståenden) om objektiva förhållanden som vi bara kan konstatera och lyda: *natura nisi parendo non vincitur* (naturen kan inte besegras utan att lyda den). Den rumsliga modell som den vetenskapliga

diskursen följer kan liknas vid en bild där allting är samtidigt närvarande.

Vid sidan av den etablerade vetenskapliga diskursen (som skapades i och med skriftspråkets uppkomst) utvecklar människor andra diskurser, diskurser som innehåller rena åsikter men också kan involvera vetenskapliga fakta och vetenskapliga påståenden som underlag för sina handlingar. Det gäller sådant vars förverkligande står i vår makt och beror på vår förmåga och vårt kunnande. Modellen här är *tiden* och *förändringen*, processen och syftet (handlingen). Vi befinner oss nu mitt i den retoriska diskursen. Men den retoriska diskursen, såsom den beskrevs i den klassiska retoriken, omfattar inte bara en typ utan tre. Det brukar anges tre situationer som föranleder tre skilda *diskurstyper*. Den traditionella retoriken använder benämningen *genus*, ett latinskt ord som inte är speciellt klargörande och som för en litteraturvetare skulle motsvara ett slags "stilart". Jag föredrar att tala om *diskurstyper*.

Tidsperspektivet är frånvarande i den vetenskapliga diskursen men nödvändigtvis närvarande i mänskliga handlingssituationer. Man kan först och främst tala om en diskurs som bedömer det som redan har gjorts, en *utvärderande diskurs*, och en annan typ av diskurs som syftar till att bedöma eller fastställa det som ska göras eller inte göras samt hur det ska göras. Denna senare typ kan kallas helt och hållet för *handlingsövervägande diskurs* eller, kortare sagt, *handlingsdiskurs*.

Utvärdering

Retorikhandböckerna använder sig rakt igenom av latinska benämningar och kallar den första (och äldst kända) diskurstypen för *genus iudiciale* (juridisk diskurstyp) vilket naturligtvis syftar till den typ av resonemang som praktiseras i domstolar. Namnet är dock inskränkande, ty denna typ av resonemang gäller inte bara rättsliga tvister, utan lika mycket alla de situationer där vi diskuterar det som har gjorts, med syfte att bedöma om det var rätt eller fel. Att använda benämningen "utvärderande" för denna diskurstyp visar vad den handlar om. Men det avslöjar framförallt att många utvärderingsdiskussioner

som ofta hanteras med vetenskapliga metoder, egentligen borde använda sig av retoriska metoder för att hamna rätt. Förutom utvärderingen av handlingar finns också en typ av rent vetenskapliga utvärderingar (båda former blandas ofta samman i en sådan analys) som ägnar sig åt att konstatera kausala fakta som lett fram till ett visst resultat.¹¹ All utvärdering syftar dock till ett kompletterande resonemang om godkännande eller fördömande av begångna handlingar och om åtgärder som ska vidtas. Då övergår hela resonemanget helt och hållet till en handlingsdiskurs.

Okunnigheten om retorikens värde har skapat en blindfläck i den utvärderingsforskning som reducerar allting till sannolikhetskalkyler, statistik och andra matematiska hjälpmedel. Varje utvärdering måste självfallet utgå från fakta, d.v.s. från något som redan är gjort och oåterkalleligt. Men medan vetenskapliga fakta är sådana som inte kan vara på annat sätt (kausala och nödvändiga naturlagar) är de fakta som undersöks i den utvärderande diskursen sådana som skulle kunna ha varit på annat sätt. Att ordet "facta" (sic!) på latin betyder just "det gjorda" saknar inte betydelse i detta sammanhang. Man borde egentligen kalla naturens fakta för *data* och reservera "fakta" för det som har gjorts av "någon". Bedömningen av det som hänt och det som gjorts kan bara göras i kontrast med det kontrafaktiska, d.v.s. det som inte hänt eller gjorts men som kunde eller borde ha hänt eller ha gjorts.¹² Ty den utvärderande diskursen är inte bara ute efter själva faktum, efter det oåterkalleliga. Något måste visserligen, med vetenskapliga metoder, fastställas först som sant eller sannolikt; men detta är bara ett *underlag* för bedömningen av det uppnådda resultatets kvalitet, d.v.s. för att fastställa om det var rätt och gott eller om det däremot var dåligt eller borde ha kommit till på annat sätt. Här erbjuder retoriken ett viktigt forskningsområde. Utvärderingen om det förflutna ger oss underlag för bättre förståelse och hjälper oss att handla bättre i fortsättningen. Då befinner vi oss inför handlingsdiskursen, den viktigaste diskurstypen i politik och samhällsplanering. Den utvärderande diskurstypen fungerar bara som stöd till den handlingsövervägande diskursen, retorikens kanske mest grund-

läggande resonemangstyp. Ty vi förstår bakåt för att handla framåt, som Kierkegaard sade. Vi utvärderar för att handla bättre och vi kan bara handla bättre om vi utvärderar. Om vi betraktar av vilken anledning utvärderingen etablerade sig som retoriskt *genus iudiciale*¹³, kan vi konstatera att domstolsförhandlingen först måste bevisa att visa saker *faktiskt* ägt rum, för att sedan bedöma till vilken grad de är godtagbara eller förkastliga (med hänsyn till alla försvårande eller förmildrande omständigheter). Allt detta ska dock leda till ett beslut som ska verkställas i framtiden. Domen går före och avgör straffet eller frigörandet från ansvar.

Övervägande av handlingar

Handlingsdiskursen kallas i retorikhandböckerna *genus deliberativum* (d.v.s. den övervägande diskursen) och det latinska namnet låter här helt adekvat. Det är just det ord som moderna statsvetare och planerare använder som benämning ("deliberativ democracy", "deliberativ planning") utan att veta att den tillhör retorikens terminologi med 2400 år på nacken. Okunnigheten härvidlag är tragisk. En hel skara av forskare befinner sig här inför frågor och problem som kan och bör behandlas med retoriska metoder och t.o.m. benämns med retoriska termer, utan att veta om det.¹⁴ Det var ifjol ganska skrattretande att få höra en professor i statsvetenskap vid ett svenskt universitet uppträda inför ett auditorium bestående av retoriker och stoltsera med att ha funnit ett utmärkt uttryck till ett nytt forskningsspår: *deliberative democracy*. Om Aristoteles *Retoriken* eller om Ciceros *De Oratore* eller Quintilianus' *Institutiones oratoriae* hade han ingen aning.

Denna viktiga diskurstyp handlar om det övervägande av framtida handlingar som hela vårt samhälle är ständigt involverat i. Här föreligger inte sanningar och fakta på samma sätt som i den utvärderande diskursen. Naturligtvis kan och bör handlingsöverväganden, såsom vi nämnt, utgå från en utvärdering av det som gjorts tidigare. Det viktiga och ofta det enda här är emellertid att avgöra vad som bör göras och på vilket sätt. I denna process bör man visserligen också ta hänsyn till vetenskapliga data. Men

sanningen gäller då inte det som redan har ägt rum och är oåterkalleligt. Ty i den mån man i dessa situationer kan tala om "sanning" så handlar det om det som är *möjligt*, mot bakgrund av vår kunskap om vad naturen och sakförhållanden tillåter. Möjlighetsbegreppet har två betydelser: den ena syftar till det kausalt möjliga och det andra till det som ligger i vår makt att åstadkomma (om vi inser det). Därför sade Francis Bacon att kunskap är makt, och menade inte därmed politisk makt, utan en förvärvad förmåga att handla.¹⁵ Enligt ett latinskt talesätt kan naturen inte betingas annat än genom att lyda dess nödvändiga lagar (*Natura nisi parendo non vincitur*).

Framställningsformen

Förutom den utvärderande och den övervägande diskursen återopas i retorikhandböckerna en tredje retorisk diskurstyp som kallas *genus demonstrativum*, den uppvisande eller framställande diskursen. För att placera den i relation till den utvärderande diskursen som syftar till det förflutna och till den övervägande handlingsdiskursen som spejar över framtiden, har man velat göra gällande att den uppvisande diskursen uttalar sig om det som sker i *nuet*. Ingenting kan vara mer missvisande. När man till råga på allt gör gällande att denna diskurstyp handlar om att berömma eller klandra och är närvarande i lovtal, middagstal och begravingar, då har man verkligen förringat värdet hos något som, tillsammans med topiken, är det mest centrala i det retoriska kunskapsförrådet. Kunskapen om den uppvisande eller framställande diskursen är ingenting annat än en genomskådning av på vilket sätt talets skapare eller designare väljer ord, struktur och argument. Detta avslöjar dennes positiva eller negativa inställning till det ena eller det andra, men också alla de andra element som vi tog upp som diskursens budskap (talarens personlighet, hans förgivettagna tankar och hans syn på oss åhörare eller läsare). Talaren eller författaren visar inte bara att något är sant; han visar också om han gillar eller ogillar något, genom att välja ord, infallsvinklar och argument. Den uppvisande framställningen är det instrument som används för att göra en diskurs tro-

värdig – inte genom resonemangets logiska uppbyggnad, utan genom valet av perspektiv och av de element som ingår i resonemanget.

Retoriken: övergång från fakta till handling och dialogens nödvändighet

Kunskapen om det som redan varit eller det som gäller allmänt ("det som inte kan vara på annat sätt" i Aristoteles ordalag) är det vi kallar faktakunskap och som vi betecknar som *sant*.

Men en annan form av kunskap är handlingskunskap: bedömning och avgörande av ett val av det ena eller det andra möjliga alternativet. Det som avgör valet är inte sanningen utan överensstämmelsen med det som anses vara godtagbart i sig eller leda till önskvärda resultat eller konsekvenser. Frågan är hur dessa två former av kunskap kan samordnas. David Hume, som förfäktade en skeptisk filosofi, deklarerade att det inte finns någon naturlig övergång mellan *vara* och *böra*. Han menade alltså att hur mycket vi än vet om hur verkligheten förhåller sig, så avgör inte detta kunnande vad som ska göras. Helt oberoende av varandra är de dock inte. Vi vill just veta hur den nödvändiga verkligheten fungerar, därför att vi själva då kan framkalla ett resultat, nämligen genom att utnyttja de orsaks samband som är givna och som vi känner till. Från fakta kan vi inte utan vidare härleda vad vi ska göra, men vi bestämmer vad vi ska göra om vi vet vad de givna sakförhållandena tillåter. Kunskap om fakta ger oss möjlighet att handla. Men den diskurs som reder ut fakta fungerar helt annorlunda än den som avgör handlingar. Faktakunskap avgörs genom etablerade vetenskapliga kalkyler som använder språket på ett begränsat (definierat) och bestämt sätt. Sanningen i våra slutsatser kan också ha prövats på förhand genom praktisk tillämpning (det som sedan sägs vara "vetenskapligt bevisat", när vi formulerar det i logiska termer). Kända fakta använder vi utan att behöva prata så mycket mer om dem, så länge de är tillförlitliga (sanna) och inte falsifieras av nya fenomen. Men vad vi bör göra eller inte göra, vilka fakta och orsakssamband som vi måste känna till och utnyttja för att nå vårt syfte,

om detta måste vi *överväga*. Det är kunskapen om hur denna diskurs går till och vilka fällor den kan medföra som är retorikens egentliga domän.

Faktavärlden är given för oss alla och det gäller att känna till den så exakt som möjligt. Men handlingar är något i princip inte givet, utan valbart. Problemet med handlingars valbarhet är att de tvingar oss in i ett samtal eftersom de för det mesta involverar flera subjekt. Jag kan bestämma mina egna handlingar själv, men vad den andre gör eller inte gör blir lika externt, faktiskt och givet som naturfenomen. Om någon får för sig att slå mig eller om en sten ramlar ner på mig från ett berg kan dessa händelser anses vara lika ofrånkomliga. Men jag kan inte säga till berget: "Du ska inte låta sten rulla ner på mig." Jag kan bara sätta upp barriärer och hinder som stoppar berget eller binder det fast. Den andres handlingar kan jag dock försöka påverka genom att tala med honom. Det är denna möjlighet och tillika nödvändighet att samordna våra handlingar med hjälp av språket som gör retorikkunskapen angelägen. Om vi således skiljer mellan enskilt handlande och gemensamt handlande, blir dialogen en förutsättning för den sistnämnda. Retoriken är till för att reda ut när och hur en sådan dialog äger rum och fungerar på ett sätt som leder till goda resultat och inte till ökade konflikter och problem. Samhällsplanering är ingenting annat än sättet att åstadkomma faktabaserade handlingsalternativ som kan tillfredsställa önskvärda mål. Det gäller att åstadkomma en välfungerande dialog som skapar det nödvändiga samförståndet kring de mål som ska nås och sättet att nå dem.

Retorikens diskursanalys: ett hermeneutiskt, inte ett positivistiskt synsätt

Man kan således säga att hela den retoriska kraften vilar på den s.k. *uppvisande diskursen*. Det som egentligen kallas "uppvisande diskurs" utgör det som skulle kunna kallas "diskursens estetik": formgivningen, designen, sättet att uttrycka. Vi kan känna igen dess drag. Att i sak särskilja denna diskursfunktion från de övriga

två diskurstyperna (utvärderande och övervägande) är dock omöjligt, eftersom varje *utvärderande* och varje *övervägande* resonemang hämtar också sin övertygande kraft från själva framställningssättet. Med bara logik kan man inte uppnå samförstånd. Retorikens uppgift är att genomskåda de tillitsskapande aspekter som gör detta samförstånd möjligt (Ramírez 1997a).

Vi har härmed funnit att den gamla retoriska *genusläran* kan få en mer modern och praktisk behandling än vad som framgår av de rådande klassiska retorikhandböckerna. Å ena sidan har vi utvärderande och övervägande diskurssituationer. Vi kan då lägga till en *vetenskaplig* diskursform (det skulle kunna benämnas *genus scientificum* med behållande av den latinska terminologin) som alltid fungerar som redogörande för faktaunderlag vid utvärdering eller handling. Dess motsvarighet är de vanliga åsikterna eller *dóxa*, som består av allmänt förgivettagna uppfattningar utan explicit vetenskaplig grund. Denna *dóxa* utgör den materiella grunden till *topiken*, det förgivettagna. Å andra sidan kan man fråga sig om de uppfattningar som anses "vetenskapligt bevisade" inte är också en form av *dóxa* (Rosengren 2002). En vetenskaplig uppfattning kan hävdas till dess att man finner en bättre eller att man upptäcker sådana svagheter att uppfattningen ruineras. Etablerade "vetenskapliga" paradigmer förfäktas av ett vetenskapligt etablissement som inte avstår från att använda sig av retoriska medel för att driva igenom sin uppfattning. Det retoriskt intressanta i en vetenskaplig diskussion är inte vad som sägs om de vetenskapligt aktuella studieobjekten, utan de retoriska resurser som forskare och vetenskapsmän involverar den vetenskapliga redogörelsen i, för att få den accepterad och för att kunna slå ner på dem som tycker annorlunda. I sin bok "Uppkomst och utveckling av ett vetenskapligt faktum" visar Ludwik Fleck (1935) på ett utmärkt sätt hur vetenskapliga uppfattningar och begrepp växer fram ur vardagliga intressen och hur olika skolor, trots allt tal om forskningens frihet och om akademisk objektivitet, slår ner på och ignorerar dem som tänker ur andra perspektiv, i stället för att möta dem i en ärlig dialog. "Mänskligt, alltför mänskligt" skulle man med Nietz-

sche säga. "Djävligt, alltför djävligt", tycker jag själv.

Den s.k. uppvisande eller framställande aspekten i diskursen är inte en särart eller en egentlig diskurstyp – som den traditionella retorikläromden gjort gällande – utan det som ger de övriga diskurserna (även den vetenskapliga) sin retoriska form, sin uttrycksform. Här kan man tala om diskursens *design*. När denna aspekt överdrivs så att diskursen förvandlas till ett elegant ordskval utan egentlig mening, då har *estetisismen* tagit över och retoriken förvandlas till det som i 200 år gav den sitt dåliga rykte.

Eftersom vi nu behandlar den retoriska diskursens former och funktion, är det på sin plats att särskilja retoriken från den lära som i modern tid upptagit benämningen "diskursanalys". En utläggning av denna diskursanalytiska lära – som den som t ex står att läsa i Marianne Winther Jørgensens och Louise Phillips "Diskursanalys som teori och metod" (1999) – syftar till någonting helt annat än vad vi talar om när vi behandlar diskursen retoriskt. För att göra en lång saga kort kan vi säga att den s.k. diskursanalysen, trots dess konstruktivistiska anspråk, är en analys av strukturen i det faktiskt sagda, en analys av ordens sammansatta betydelse i relation till vad de refererar till. Språket betraktas då som struktur (*die Sprache*) inte som handling (*das Sprechen*) och den genuint retoriska insikten ersätts med ett rent vetenskapligt och positivistiskt betraktelsesätt.

Det är naturligtvis fullt legitimt att studera diskursen på detta sätt, bara man gör klart för sig skillnaden mellan den och vad retoriken kallar diskurs. Det som uppstår är en metonymisk mångtydighet som också har ställt till problem i retorikens historia. I det retoriska studieintresset kan man skilja mellan en konst att tala och en konst att säga. Båda dessa är genuint retoriska på olika sätt (Ramírez 1997b). Men talandet och sagandet alstrar också "det sagda" och det är detta som man, t.ex. inom litteraturvetenskapen, har velat identifiera med retoriken som sådan. Vad vi här kallar retorik är dock en välgrundad insikt i vad det innebär att människor kan återge sina uppfattningar i form av externa ordstrukturer. Ordstrukturen avslöjar mening och mänskliga intentioner och det är just detta samband som

retoriken studerar. Därmed uppstår också en viss skillnad mellan retorik och semiotik. Människan är ett djur som bara kan förstå någonting genom att återge det med något annat, som kallas *tecken*. Semiotiken är mer intresserad av de påtagliga teckenstrukturens betydelse, medan retoriken ser detta i omvänt perspektiv. För semiotiken är tecknets närvaro en förutsättning, för retoriken är tecknets frånvaro i en konkret situation också meningsfull. Tystnaden inför någons pinsamma handlande eller vid en begraving kan ha en tyngre mening än alla ord (Ramírez 1995c).

En undersökning av diskursanalysens enaning snåriga och pretentiösa metodologi i ett retoriskt perspektiv (om det går att göra) skulle berika båda. Man kan säga att medan den analytiska språkfilosofin tillhör ett anglosaxiskt paradigm (som präglas av ett empiristiskt perspektiv) och diskursanalysen tillhör en fransk/strukturalistisk perspektiv, så ligger det retoriska perspektivet, såsom den presenterats här, snarare i linje med ett tyskt/italienskt handlingsperspektiv (Humboldt, Vico, men även Collingwood). Under efterkrigstiden har utbildningen i Sverige präglats alltför ensidigt av det anglosaxiska perspektivet. Det verkar som om det som inte är författat på engelska saknar värde. Många avhandlingar hämtar sin bibliografi direkt från USA, utan att bry sig om att fråga huruvida något av värde har skapats här hemma. Anglofilin, som gränsar till angloerotism, har efter 60-talet haft en förödande utarmningseffekt i Sverige. Att man vägrar se det, beror på att den som sitter i Platons grotta blir omedveten om det som finns utanför.

Retorik som kunskapsmetod i samhällsplanering

Samhällsplaneringens retoriska kunskapsintresse gäller inte så mycket att skapa goda, övertygande diskurser som att veta hur dessa goda diskurser skapas och att sprida kunskap därom. Det handlar inte så mycket om att övertyga beslutsfattarna om vilka åtgärder som bör vidtas och vilka mål som bör nås, som att hjälpa till att få igång hållbara, allsidiga och väl formade dia-

loger. Det gäller att avslöja felaktiga och sofistiska slutledningar och motverka begreppsförvirring samt att se till att diskursen tar hänsyn till så många aspekter som möjligt och att den blir presenterad på ett klargörande sätt. Det handlar mycket om språkgranskning och språkkunskap, men också om goda insikter kring varje planeringssituation och kring närmast berörda eller involverade aktörer eller brukare.

Retorikkunskapens användning i samhällsplanering innebär att man utnyttjar den allmänna retorikkunskapen för att upptäcka och få insikter i hur en planeringsdiskussion går till, vilken begreppsbyggnad som uppstår i samhällsplanering—med bedömning av begreppens kvalitet—hur man åstadkommer allsidiga överläggningar som inte låter vissa intressen dominera eller dölja andra, osv. Samhällsplanering har den goda dialogen som ideal. Den ska omfatta tillräckliga kunskaper om fakta och konsekvenser, en utvärdering av tidigare handlingar och ett så ärligt och opartiskt övervägande som möjligt om det som kan och det som bör uppnås.

Men därmed rör vi oss kvar på en idealistisk, målsättande nivå. Resonemanget ska mynna ut i en effektiv bedömning av det bästa sättet att nå fram till ett önskvärt resultat. Det säregna i varje planeringsprocess är att den framkallar en ny på en annan nivå. De planeringsnivåer som uppstår (övergripandeplanering, genomförandeplanering och verksamhetsplanering) ställer olika krav på faktakunskap och handlingskunskap och kan involvera också skilda aktörgrupper (Ramírez 1979). Varje nivå kan komma att kräva sin egen differentierade form. Det är sådana studier som en utbildning i samhällsplanering bör uppmärksamma.

Vid övergången från övergripande planering till genomförande- och verksamhetsplanering, blir kravet på retorisk trovärdighet allt större. Vill man genomföra en plan och se till att verksamheterna implementeras på rätt sätt så gäller det att få alla de involverade aktörerna att förstå rätt det som ska göras och att vara övertygade om att det är rätt att göra det. Att sätta igång en verksamhet som de involverade och berörda inte tror på, det är dömt att misslyckas.¹⁶

Samhällsplanering och design – etik och estetik

En humanvetenskaplig handlingsteori, som använder retorik som sin egen kunskapsteori, ligger till grund såväl för en medveten samhällsplanering som för en förståelse av vad designverksamhet innebär (designsteori). Samhällsplanering och design är två skapande aktiviteter som hänger intimt samman. Samhällsplaneringens syfte är ju att skapa ett bättre och meningsfullt samhälle för alla och design handlar om hur denna meningsfullhet kan komma till uttryck. Om vi utgår från begreppsparat Form/Funktion (eller Form/Mening) som påminner om strukturalismens Betecknare/betecknat (*Signifiant/signifié*)¹⁷, kan en god samhällsplanering inte bortse från vilka yttre former den skapar, medan designverksamheten är till för att finna de bästa formerna som passar ihop med den funktion man vill skapa eller den mening man vill ingjuta. Man skulle kunna säga att samhällsplanering ser frågan i ett *etiskt* perspektiv medan design ser den i ett *estetiskt* perspektiv. De är två sidor av samma mynt. Det ligger dock i designens natur att uppmärksamma de små detaljerna som tillsammans konstituerar formen. Men det befriar inte samhällsplaneringen från att också tänka på dessa detaljer. Om samhällsplanering kan betraktas som ett specifikt område av en allmän handlingsteori, så kan man uppfatta designteorin som en teori om hur formen kommer till och bygger en bro mellan samhällsplanering och andra skapande aktiviteter.

Den etiska aspekten har vi inte explicit behandlat tidigare i denna översikt. Men etik och retorik hänger samman, under förutsättning att man inte blandar ihop etik med moralism. Etik i sin ursprungliga bemärkelse¹⁸ syftar inte bara på moral, utan på klokhet i vid mening. Samhällsplanering innebär en dialog som kan leda fram till kloka beslut och kan utveckla ett samhälle på bästa möjliga sätt för människorna. Aristoteles praktiska filosofi är ingenting annat än vår äldsta teori om välfärdssamhället. Den aristoteliska och ofta – trots sin enkelhet – svårförstådda distinktionen mellan *praxis* och *poiesis* är grundläggande. Den bygger på en skillnad mellan klokhet och skicklighet eller mellan etisk och in-

strumentell rationalitet (jfr Weber). Det mest effektiva är inte utan vidare det bästa för samhället, men det som gynnar samhället och medborgarna kräver ändå skicklighet i genomförandet. Det handlar om en dialog på olika nivåer: en medborgerlig dialog om det som berör oss alla och en professionell dialog som finner de mest effektiva och acceptabla medlen till de fastställda målen. Ty ändamålet helgar inte heller medlen. Det skapar en invecklad diskurs där det professionella inte tar över det etiska, såsom det kunde hända i ett funktionalistiskt planeringstänkande.

Om retorik som idégivare vid avhandlingsarbeten

Jag har hittills presenterat retoriken som ett viktigt metodologiskt instrument i olika former av human- och socialforskning, vid sidan av etablerade positivistiska metoder. Men man kan också göra den retoriska problematiken till huvudsak i sin forskning och använda samhällsplaneringen som studieföremål med retoriken som perspektiv. I dessa fall betraktar man ett konkret planeringsfall ur retoriskt perspektiv för att studera den konkret genomförda planeringsdiskursen och omständigheterna kring dess tillkomst. Man försöker då avslöja de bakomliggande mänskliga intentionerna som ställde frågorna och sökte svaren i de studerade fallen, men man kan också försöka fastställa (tolka) de perspektiv, uppfattningar, övertygelser och värderingar som styrde diskussionen.

Ett exempel

Som ett konkret exempel till ett tänkbart avhandlingsarbete skulle man kunna ta upp "Stockholms planeringsretorik". Fram till början av 1900-talet bestod Stockholms stad huvudsakligen av den centrala ön som idag kallas Gamla stan. Under drygt ett halvt århundrade pågick en diskussion i Stockholms kommun om behovet av att modernisera den s.k. "Staden mellan broarna" (Gamla stan). Modeller från andra länder, idéer om fysisk och social miljö etc. påverkade planerarna i sin iver att göra om

Sveriges huvudstad. Man kan då studera den planeringsdiskussion som pågick mellan 1850-talet och 1920-talet. Vid 1800-talets mitt (efter införande av kommunallagarna) hör man ett uttalat önskemål som säger: "Vi måste göra oss av med denna barbariska rest av medeltiden". När 70 år hade gått, 1921, uttrycks målsättningen med orden: "Vi måste med alla medel bevara denna kvarvarande pärla från medeltiden." De var två helt motsatta planeringsmål. Ett stadsbyggnadstänkande hade etablerats under årets lopp. Vad hade hänt mellan dessa två uttalanden och under hela denna långa period? Här har vi ett exempel som inte saknar bibliografi, även om den inte explicit har behandlat frågan ur retoriskt perspektiv. En spännande och väldokumenterad historia således, som en djupdykning i kommunens arkiv skulle berika ytterligare. Varför lyckades inte de gamla idéerna få fotfäste? Hur gick debatten till bland makthavarna? Fanns det stridande intressen och idéer mellan kommunens styrelse, byggnadsnämnden och fastighetsnämnden? Jag bara antyder ett intressant forskningstema utan att gå in på fler detaljer. Dokumentation och bibliografi finns, som sagt. Detta skulle vara ett exempel på en planeringsutvärderingsavhandling.

Översiktens översikt

Kunskapens två sidor:
humanvetenskaplig handlingsteori

Denna metodologiska översikt har sitt ursprung dels i författarens personliga erfarenheter från kommunal planering och verksamhet mellan 1970 och 1984, dels i den forskning och undervisning kring den praktiska kunskapens teori som ägde rum vid Nordiska institutet för samhällsplanering under åren 1984–1995. Här växte fram en *humanvetenskaplig handlingsteori* som tillbakavisar den positivistiska reduktionen av handlingskunskap till faktakunskap (Ramírez 1995a, 1993) och som legat till grund för flera doktorsavhandlingar och forskningsprojekt samt för några kurser och seminarier där arkitekter, socionomer, företagsekonomer, m.fl. deltagit.

Fram till slutet av 1920-talet ställde man humanvetenskap och naturvetenskap mot varandra. Därefter infördes en tredje part: samhällsvetenskapen. Gränsen mellan humanvetenskap och samhällsvetenskap är dock inte lätt att dra. Talet om "humanvetenskap och samhällsvetenskap", som en tvehövdad kunskapsområde, blir ett sätt att slippa distinktionsproblem, på samma sätt som vi gör med uttrycket "etik och moral". Vilket bara bidrar till förvirringen. Flera akademiska ämnen som räknas till samhällsvetenskaperna (t.ex. pedagogik och arbetsvetenskap, men även statsvetenskap och ekonomi) behandlar spörsmål eller använder synsätt som kan betraktas som humanvetenskapliga. Om man vet vad humanvetenskap är, vill säga. Det finns anledning att hävda att handlingsteori är humanvetenskap och att s.k. "samhällsvetenskapliga handlingsteorier", som förvandlar mänskliga handlingar till empirisk konstaterbara beteenden eller som utgår från "kollektiva handlingar" som något påtagligt, studerar just beteenden eller händelser, inte handlingar (Collingwood 1946¹⁹). Samhällsvetenskaperna söker fastställa objektiva fakta om människan, som kan studeras empiriskt och beskrivas med positivistiska metoder i termer av orsak och verkan, på samma sätt som naturvetenskapen gör. Humanvetenskaperna söker förståelsen av människors handlingar och meningen med dessa handlingars produkter med tillämpning av tolkning, d.v.s. genom hermeneutiska metoder, som bygger på intentionella förklaringar och stipulerar icke-direkt observerbara betydelser. Samhällsvetenskaper och humanvetenskaper är båda "människovetenskaper", men medan den ena beskriver *händelser*, försöker den andra förstå *handlingar* och mening. Samhällsvetenskaperna kan dock inte helt befria sig från medvetna eller omedvetna tolkningar medan humanvetenskaperna har lärt sig att betrakta de positivistiska metoderna som eftersträvansvärda. Det gäller att samordna två skilda men komplementära kunskapsperspektiv. Det handlar inte om antingen-eller, utan om att beakta två aspekter av den mänskliga kunskapen på vart sitt specifika sätt, bli medvetna om skillnaden men också om hur de kan komplettera varandra. Problemet är dock den förgivettagna föreställningen om att faktakun-

skapen, objektiveringen och den analytiska reduktionen av kunskapen till systematisk kunskap (med hjälp av formell logik, stringens, väldefinierade begrepp och kvantifiering) är det alena godtagbara sättet att vinna kunskap. Denna ensidigt positivistiska uppfattning har vuxit fram i och med naturvetenskapens och teknikens landvinningar. All kunskap som inte följer samma mönster som naturvetenskapen betraktas inte som riktig kunskap. Matematik och formell logik antas i detta sammanhang representera den riktiga kunskapsstrukturen.

Utgångspunkten för en humanvetenskaplig handlingsteori är ett kritiskt avståndstagande från en ensidigt positivistisk kunskapssyn. Människans kunskap består både av en kunskap om givna fakta och av en kunskap om skapande eller handling. I Hume talade om VARA och BÖRA och fann ingen kontinuitet däremellan. Utan att bli medvetna om och kunna både skilja och förena dessa två kunskapsspår, kan vi knappast få den "advancement of learning" som Francis Bacon förespråkade.

De gamla grekerna talade om *fysis* och *nomos*, för att beteckna det som äger rum oberoende av människornas aktivitet och det som är konventionell, d.v.s. skapat av människor. *Fysis* är en verklighet som förklaras genom yttre orsaker, *nomos* är en skapelse av mänskliga intentioner, resonemang och val. Människan är också en del av naturen och kan studeras från båda håll. I ett samhälle där faktakunskapen fortfarande var outvecklad, förklarade man ofta händelser och fakta som intentionella handlingsprodukter. Mytologierna såg gudar och viljor bakom allt som hände, även bakom naturfenomen. I vårt faktabehärskande moderna samhälle tenderar vi i stället att förklara allt utifrån kalkyler och orsakssamband. Vi har ersatt den ena enögheten med den andra.

Fakta och handlingar är inte oberoende av varandra. Ju mer faktakunskap vi besitter desto större möjligheter får vi att välja och handla. När vi handlar skapar vi, å andra sidan, fakta och resultat som är lika oåterkalleliga som naturliga händelser. Relationen mellan naturvetenskap och humanvetenskap är dock asymmetrisk. Att förstå naturvetenskapen är en humanvetenskaplig uppgift, men humanvetenskap kan inte bli

förstådd med tillämpning av naturvetenskapliga metoder. Naturvetenskap är till för att förklara *fysis*, det naturgivna (inklusive människans biologiska konstitution), men att förstå och förklara själva kunskapen (inklusive naturkunskap) är en humanvetenskaplig uppgift, eftersom den mänskliga kunskapen är en mänsklig skapelse (*nomos*), inte bara en naturprodukt. Att bli naturvetare kräver användning av begrepp, förklaringar, teorier, metoder och andra kunskapskonstruktioner. Vill en naturvetare vara medveten om vad han gör när han bedriver vetenskap, måste han vända sig till humanvetenskap. En humanvetenskapligt omedveten naturvetenskap är ingen egentlig vetenskap utan bara en kunskaps teknik. Det är vad som har hänt på modern tid genom att kasta om relationen, d.v.s. genom att vilja reducera all handlingskunskap till en analys av observerbara fakta med bestämda orsaksförklaringar. Man vill uppfatta "intentionalitet" som kalkyl. Logiken anses vara måttstocken på allt rättänkande.

Inom filosofin, som anses tillhöra humanvetenskapen, utvecklas det kunskapsteoretiska och vetenskapsteoretiska förklaringar med användning av positivistiska mönster och formell logik som tankemodell. Därmed blir de bakbundna till positivistiska tankepremissor som hindrar en förutsättningslös reflexion. Den suspekta metafysikens hegemoni ersätts med en analytisk formell logisk dogmatik.

Den *humanvetenskapliga handlingsteorin* är inte ensam om kritiken av den rådande ensidiga kunskapsuppfattningen. Såväl Frankfurtskolan (Adorno, Horkheimer, Habermas) som postmodernister och pragmatister (Feyerabend, Rorty) har reagerat mot den och har insett skillnaden mellan faktakunskap och handlingskunskap. Men medan Frankfurtskolan lägger skulden på Upplysningen, menar den *humanvetenskapliga handlingsteorin* att problemets rötter måste sökas längre tillbaka i tiden. Gör man inte det, riskerar kritiken att besmittas av samma fördomar som man försöker angripa. Därav undertiteln till boken "Skapande mening": "en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering" (Ramírez 1995a) som tar fasta på att det förstått som så framgångsrikt lyckats härskas över naturen, uppstod under den tid då

människans muntliga språk fann i användningen av alfabetet en teknik för att objektivera, analysera och sprida det som tidigare stannade vid en spontan och flyktig kommunikation mellan individer. För att förstå vad vi kallar rationellt tänkande och vetenskap måste man inse att den växte fram ur ett vardagstänkande där språk och begrepp ännu inte utan vidare kunde förtingligas och skapa en systematisk analyserbar kunskap, såsom vi gör idag. Så länge språket stannar mellan mun och öra har vi inte nått till en vetenskaplig nivå. Detta görs först när ögat och händerna får makten över språket.

700 år f.Kr. övergick den grekiska kulturen från *mythos* (en berättande kunskapsform) till *logos* (en beskrivande, rationell kunskapsform). Från en kultur som ville förstå alla händelser som produkt av intentioner (därav alla sagor om gudar och handlingskrafter) övergår man till en kultur som vill reducera allt till objektiva orsaksförklaringar. På 1800-talet försökte framförallt tyska filosofer skilja *Naturwissenschaft* från *Geisteswissenschaft*. Samtidigt uppstod en sociologi och en samhällskunskap som antog själv namnet "positivism" och lade grunden till en helt ny fakultet. Samhällsvetenskaperna uppstod som gökungen i boet och satte ett metodologiskt likhetstecken mellan naturvetenskap och människovetenskap.

Alfabetiseringen och vetenskapens födelse

Det ursprungligen enbart talade språket hade en begränsad räckvidd²⁰ och tillät inte den reflexiva objektivering som vi blivit vana vid. Införandet av alfabetet i antikens Grekland möjliggjorde den analytiska struktureringen av kunskapen som vi kallar "vetenskap". I början gick det långsamt, till dess att uppfinningen av tryckkonsten och av pappret möjliggjorde alfabetiseringen och den skriftliga lärdomens spridning till hela samhället. Men "boktryckarkonstens uppfinning" – skriver Thomas Hobbes 1651 i 4:e kapitlet av sin *Leviathan* – "är ingen stor sak jämfört med bokstävernans uppfinning". Alfabetet förändrade sättet att tänka, att bilda ord och att organisera kunskapen. Det abstrakta tänkandet föddes. Därför ska alfabetets användning be-

traktas som en teknologi, inte bara som en teknik. Om detta handlar Walter J. Ongs verk om *Muntlig och skriftlig kultur – teknologiseringen av ordet*.

Tack vare språkets alfabetiska teknologisering uppstod den reflexion, den abstraktion och den analytiska vana som ledde till en systematisk organiserad kunskap. Kunskapen kunde nu uttryckas i ett språk som kunde bevaras, analyseras, systematiseras och förmedlas över tid och rum. Ett instrument för en sådan kunskap är den aristoteliska logiken. Genom att särskilja orden, förse dem med precisa definitioner (relaterade till något fenomen eller ting) och införliva dem i ett mönster som liknar matematikens struktur, förvandlas kunskapen till en deduktiv kalkyl där nya sanningar om faktiska förhållanden härleds ur de gamla, med hjälp av observationer och experiment. Men detta språk och denna logik är en bearbetningsprodukt av det förvetenskapliga språket och av den "logik" som rådde i den rent talande kulturen. Om man ska söka en vetenskaplig beskrivning av det sätt att resonera som rådde innan den formella logiken skapades av Aristoteles – det naturliga sättet att resonera som även vi använder i vår vardag och i våra handlingsavgöranden – finner man den i Retoriken, ett ämne som också haft Aristoteles, om inte som grundare, så åtminstone som dess första riktiga systematiker.

Retoriken: logikens moder

Om logiken kan ses som en teknik att hantera språk och kunskap så är retoriken en systematisk beskrivning av det som sker när människor resonerar och talar med varandra. Att reducera retoriken till en förtig övertygandeteknik är att slarva bort en förståelse som är retorikens viktigaste uppgift. *Retoriken är logikens moder och förutsättning*. Medan retoriken behandlar språket i sitt mest ursprungliga tillstånd, innebär logiken en bearbetning av språket för att hantera en objektiviserad och strikt definierad verklighet: en förtingligad, rumslig och tidlös verklighet. Det kan tyckas vara ett ödets ironi att även Retoriken, som vetenskapen om språkanvändningen i största allmänhet, behövde tillkomsten av alfabetet och skriften för att komma underfund med

sig själv och med sitt studieobjekt. Utan skriftspråk skulle vi inte ens ha en vetenskap om tal-språket. I en kultur utan skrift i allmänhet och utan alfabetisk skrift i synnerhet kunde människor visserligen tala och resonera och t.o.m. bli medvetna om att de gjorde det; men de kunde knappast bli *fullständigt* medvetna om vad de gjorde och beskriva det på ett uttömmande och analytisk sätt. Talspråkets begränsningar har hävts med hjälp av vår moderna teknik. Numera kan vi även fästa talet i ett magnetiskt band. Men denna ljudförvarande teknik, är också en produkt av den alfabetiserade kulturen som möjliggjorde ett utvecklat rationellt tänkande. Med retoriken (som kan tillämpas på både tal- och skrift) uppstod den första systematiska kunskapen om vad människor gör när de kommunicerar med varandra och utbyter erfarenheter.

Vetenskapen har inte ersatt erfarenhetskunskapen, logiken har inte ersatt retoriken. Vetenskap och logik förutsätter en vardaglig erfarenhet och ett naturligt sätt att tänka och tala. Vetenskapen förutsätter ett vardagsspråk, inte tvärtom. En vetenskapsman är först och främst en människa som ger sig i kast med att "vetenskap", d.v.s. skapa systematiskt vetande. Hela den vetenskapliga diskursen växer ur och är involverad i mänskliga (personliga eller kollektiva) intentioner som kan låta oss förstå *varför* man gör den vetenskap man gör, utan att detta ska behöva vara en del av vetenskapen. Utan att förstå den etiska och retoriska kontexten inom vilken människans kunskap växer fram och systematiseras, förlorar all vetenskap sin mening. Vi bedriver vetenskap för att leva, vi lever inte för att bedriva vetenskap, även om vi ibland kan inbilla oss det.

Samhällsvetenskaperna försöker betrakta och beskriva det mänskliga beteendet som fakta och reducera kunskapen till "sanna beskrivningar". Det viktigaste är emellertid inte att få fram *sanna* beskrivningar om hur det betraktade objektets delar och fenomen hänger samman. Det viktigaste är att *förstå* vad allt detta ska vara bra för och på vilket sätt vi kan se till att dra nytta därav. Vetenskapen hjälper oss att *veta*, men det viktigaste är ändå att *förstå*. Det vore dumt att förneka faktavetenskapens nytta, men desto dummare är då att tro att det enda vi behöver är faktakunskap. Utan faktakunskap är handlingskun-

skap orealistisk, utan handlingskunskap är all faktakunskap meningslös. Vi behöver faktakunskap för att, som det heter, "med facit i hand" göra det vi bör göra. Retoriken är förmågan och konsten att använda vår erfarenhet och vår förvärvade faktakunskap för att med klokhet samordna våra handlingar och överväga vad vi kan och bör göra av våra liv mot bakgrund av det som är oss givet. Bacon talade om *advancement of learning*, lärandets framskridande. Vi behöver dock även ett lärandets utvidgning. Det handlar inte bara om att veta mer, utan om att veta bättre.

José Luis Ramírez

Noter

1. Metafor och metonymi, s.k. troper, är två retoriska begrepp som på sistone fått en mycket större "signifikativitet" än vad klassisk retorik gjorde gällande.
2. Vi talar inte bara för att övertyga, utan för att provocera, för att klargöra vad vi menar och även för att förstå oss själva. Först när man skriver ner någonting kan man vara helt klart över vad man egentligen vet och tycker.
3. Ordet "kunskapa" betyder på svenska "spana eller spionera", men eftersom "kunskap" har kommit att ensidigt syfta på kunskapens objekt (det kända) har ett behov av att, utan missförstånd, benämna själva handlingen gjort sig gällande. "Språka" används vanligen för att beteckna ett mer intimt sätt att prata vid. Nu används det ofta för att återge "språket" som själva handlingen (tyska: *das Sprechen*), till skillnad från orden (*die Sprache*).
4. Det vanliga är att verktyget och vad verktyget åstadkommer kan skiljas åt. En hammare hamrar något annat än sig själv och en hand fångar också något annat än samma hand. I språket är detta åtskiljande betydligt svårare.
5. "Mitt verk arbetar nästan enbart med språk. Vi har inga andra medel" skriver Lennart Holm i sin egen artikelantologi "Han, hon och huset", Arkitekturmu-seet 1995, s. 40.
6. I jämförelse med engelskan "taken for granted" eller dylikt är svenskan en skönhetsförebild. Ordet "förgivettaget" som Gunnar Olsson lärde oss att använda, är självt inget av Svenska akademiens "förgi-

vettaget" ord, men att det är både svenskt och förståeligt kan det knappast råda någon tvekan om.

7. Den franske filosofi- och idéforskaren François Jullien har jämfört grekisk med kinesiskt tänkande och konstaterat att de gamla kineserna saknade teoribegreppet helt, trots att deras teknik hade utvecklats avsevärt (se Jullien).

8. Den gamla forneuropeiska roten SPK betecknar "seende på visst avstånd" och bildat ofantligt många ord i de europeiska språken (sv.: *spektakel*, *respekt*, *inspektion*, *skepsis*, *spegel*, *horoskop* etc). Aspekten är det som uppmärksammas och perspektiv är den synvinkel ur vilken vi gör det. Det skapar en subjekt-objektrelation.

9. I kinesernas gamla tänkande förekom därför inte teoribegreppet. Man ska inte ta något för givet. Vägen måste trampas fram och finna sitt läge innan man ritar kartan, inte tvärtom, som många planerare gör. Klokheten råder att vi hela tiden reviderar våra teorier och anpassar dem till vad praktiken visar. [Jullien].

10. Periferi, perimeter, perifras och många andra ord bildas på denna semantiska grund.

11. På samma sätt som den förklaringskrävande frågan "varför" kunde syfta än på objektiva orsaker, än på subjektiva intentioner, får vi också två sätt att utvärdera (det faktiska och de avsiktliga).

12. Collingwoods distinktion mellan händelser och handlingar vid studiet av människan är ytterst relevant (Collingwood 1946). Se fotnot 19.

13. Retoriken uppstod och uppmärksammades av filosofer 400 år f. Kr. på Sicilien med anledning av rättstvister.

14. Man behöver inte vara medveten och kan ge namn åt det man gör, för att göra det. En av personerna i en Molière-pjäsa sade sig ha skrivit prosa i hela sitt vuxna liv utan att veta vad "prosa" var.

15. *Et ipsa scientia potestas est* (Bacon "Meditationes sacrae" 1597).

16. Den kommunala planeringens akilleshäll – såsom jag känner till den från 70-talet – var den medverkande personalens närvaro och pålitlighet. Hur bra och genomtänkt en plan var så strandade den på grund av att berörd personal blev sjuka eller att de inte förstod vad planen utsåg eller att de inte kände någon större entusiasm för uppgiften. Själva planarbetet stod och föll med att de inblandade planerarna höll tidsplanen. Därför använde vi, i allt större utsträckning, konsultfirmor i den kommunala verksamheten. En konsult var tvungen att leverera resultatet inom föreskriven tid, annars fick han inte betalt.

Det innebar dock en extra belastning för den kommunala ekonomin. En ingående analys av projektorganisationens och konsultuppdragets betydelse skulle vara berikande för en bättre förståelse av våra offentliga förvaltningars handlande.

17. Formeln *S/s* härstammar från Ferdinand de Saussures *Cours de linguistique générale* ("Kurs i allmän lingvistik").

18. Ordet "etik", från *ethos* = karaktär, skapades av Aristoteles (se Aristoteles).

19. Det aktuella avsnittet i Collingwood (1946) återges i svensk översättning i K. Marc-Wogaus *Filosofin genom tiderna efter 1950*, s. 53 (Bonniers 1983).

20. Telefon- och radiotekniken har också förändrat denna situation under 1900-talet. Nu kan talspråket bli lika beständigt som skriften och audiovisuella medel kan bevara berättelser och episoder på ett nytt sätt. Det kan i längden leda till en ny uppfattning av kunskap och vetenskap.

Litteratur

- Aristoteles. *Nikomakiska etiken*, övers. av Märten Ringbom, Daidalos 1988.
- Aristoteles. *Politiken*, övers. av Karin Blomqvist, Paul Åströms förlag 1993.
- Aristoteles. *Retorik*, dansk övers. av Thure Hagstrup, Museum Tusculanum 1983.
- Bornscheuer, Lothar (1976). *Topik – Zur Struktur der gesellschaftlichen Einbildungskraft*. Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Cassirer, Ernst (1923–1931). *Philosophie der symbolischen Formen*. Berlin.
- Cassirer, Ernst (1942). *Zur Logik der Kulturwissenschaften – Fünf Studien*. Göteborgs högskolas årskrift. (Dansk översättning: *Om kulturvidenskabernes Logik*. Hans Reitzels förlag, 1998.)
- Cassirer, Ernst (1946). *The Myth of the State*. Yale (svensk översättning av Alf Ahlberg: *Myten om staten*. Natur och Kultur, 1948.)
- Collingwood, Robin G. (1933). *An essay on philosophical method*. Oxford Univ. Press.
- Collingwood, Robin G. (1938). *The principles of art*. Oxford Univ. Press.
- Collingwood, Robin G. (1939). *An autobiography*. London.
- Collingwood, Robin G. (1946). *The idea of history*. Oxford Univ. Press.

- Fleck, Ludwik (1935). *Uppkomst och utveckling av ett vetenskapligt faktum – Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*. Symposion 1997.
- Gustavsson, Eva (2001). *Trädgårdsideal och kunskapssyn – En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling*. SLU, Alnarp.
- Hennis, Wilhelm (1963). *Politik und praktische Philosophie. Eine Studie zur Rekonstruktion der politischen Wissenschaft*. Neuwied/Berlin.
- Jullien, François (1992). *Propensity of things: towards a history of efficacy in China*. New York 1995
- Jullien, François (1996). *Traité de l'efficacité*, Grasset, Paris.
- Jullien, François (1998). *En vis är utan idé eller Det andra hos filosofin*. Anthropos 1999.
- Jørgensen, Winther, Mananse & Phillips, Louise (1999). *Diskursanalys som teori och metod*. Övers. av Sven-Erik Torhell, Studentlitteratur 2000.
- Larsson, Anders (2004). *Landskapsplanering genom jordbrukspolitik – En kritisk granskning av EU:s agrara miljöstödpolitik ur ett planeringsperspektiv*. SLU, Alnarp.
- Lindhardt, Jan (1975) *Retorik*. Rosinante, København, 3:e uppl. 1999. (Svensk övers. utkommer hösten 2004).
- Leander, Folke (1943). *Några språkteoretiska grundfrågor*. Göteborgs kungl. Vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar.
- Leander, Folke (1950) *Eстетik och kunskapsteori: Croce, Cassirer, Dewey*. Elander, Göteborg.
- Lång, Fredrik (1982). *När Thales myntade uttryck. En bok om det sakliga tänkandets ursprung*. Esbo
- Ong, Walter J. (1982). *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Methuen & Co. (svensk översättning: *Muntlig och skriftlig kultur – teknologiseringen av ordet*, Anthropos 1990).
- Ramírez, José Luis (1979). *Kommunplaneringen i Haninge – en modell för kommunal planeringsverksamhet* (Övergripande planering i Haninge 1979:17).
- Ramírez, José Luis (1993). *Positivism eller hermeneutik – Om människans kunskapsformer*. NORDPLAN, Stockholm (4:e uppl. 2001 Erfarenhetskollegiet diaLOGOS forskarkooperativ).
- Ramírez, José Luis (1995a). *Skapande mening – En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. NORDPLAN Stockholm.
- Ramírez, José Luis (1995b). *Om meningens nedkomst – En studie i antropologisk tropologi*. NORDPLAN, Stockholm.
- Ramírez, José Luis (1995c). *Två kiasmer av tystnad och ironi*. NORDPLAN.
- Ramírez, José Luis (1997a). *Den mänskliga existensens grund – en undersökning om tillitens fenomenologi* (i "Tillitens ansikten", red. Gunnar Aronsson & Jan Ch. Karlsson, Studentlitteratur, 2001).
- Ramírez, José Luis (1997b). *Konsten att tala – Konsten att säga. En botanisering i retorikens trädgård* (Rhetorica Scandinavica, nr. 3/1997).
- Ramírez, José Luis (2000). *Socialplaneringens verktyg* (Stockholms regionplane- och -traffikontor, PM 2000:13).
- Rhetorica Scandinavica: Tidskrift för skandinavisk retorikforskning 1997- RHETOR forlag, Åstorp.
- Rickert, Heinrich (1902). *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung: Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*. Tübingen.
- Rickert, Heinrich (1915). *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*. Tübingen.
- Rosengren, Mats (2002). *Doxologi*, Rhetor förlag.
- Toulmin, Stephen (1958). *The Uses of Argument*. Cambridge Univ. Press.
- Toulmin, Stephen (1972). *Human Understanding. 1: The Collective Use and Evolution of Concepts*. Clarendon Press, Oxford.
- Vico, Giambattista (1709). *Vor tids studiemetode*. (Övers. Med inl. og noter af C-K. Jørgensen) Museum Tusulanums forlag, København 1997.
- Viehweg, Theodor (1963). *Topik und Jurisprudenz*. München.

Med kritiskt uppdrag

Fakultetsopponenternas recensioner av statsvetenskapliga doktorsavhandlingar 1976–1996

Cirka en fjärdedel av recensionerna i Statsvetenskaplig Tidskrift är av speciellt intresse eftersom de utgörs av fakultetsopponenternas recensioner av statsvetenskapliga doktorsavhandlingar. Vi ska här göra dessa recensioner till föremål för en viss typ av innehållslig analys och även undersöka hur recensentmannskapet¹ utvecklats över tid. Avslutningsvis ska också granskas om vissa egenskaper hos recensenterna och avhandlingarna kan förklara variationer vad gäller hur opponentuppdragen blir genomförda.

Någon motsvarande systematisk komparativ studie av hur fakultetsopponenter genomför sitt kritiska uppdrag har såvitt bekant inte tidigare genomförts. De enda svenska forskningsbidragen i genren som påträffats är en rapport avseende recensioner på avhandlingar i historia 1890-1975 genomförd av historikern Göran Andolf (Andolf 1980). Därutöver har Cecilia Trenter – även hon historiker – utnyttjat recensioner på doktorsavhandlingar i historia som källmaterial i sin doktorsavhandling *Granskningens retorik och historisk vetenskap* (Trenter 1999).² Förhållandet att granska själva så sällan tycks bli utsatta för granskning är i sig anmärkningsvärt eftersom den akademiske avhandlingsopponenten som institution betraktad kan påstås ha lika gamla anor som universitet självt.

”Disputationen är ett medel att rena sanningen från allt falskt”. Så proklamerar Christian Kortholt opponentens uppdrag i sin skrift *De processu disputandi* från 1686. Att denna målsättning då som nu utpekar ett ”mission impossible” behöver inte närmare argumenteras, men likväl förväntas den fortfarande genomsyra den akademiske kritikerns arbete. Nutidens Kortholt skulle dock sannolikt formulera sig mer relativiserat: Disputationen är ett medel att belysa det *problematiska* med kunskapsproduktion och måhända skulle han med referens till Lennart Lundquist formulera något om att vetenskapen inte är godtycklig men alltid villkorad (Lundquist 1993). Kanske skulle han också med gil-

lande citera Stefan Björklund: ”Växelverkan mellan spekulation och empiri driver kunskaps-sökandet framåt.” (Björklund 1996:12).

Ordet recension har sitt ursprung i latinets *recensentes* d.v.s. ”att tänka en gång till” (jfr engelskans re-search) och utpekar kärnan i verksamheten: att granska, värdera och omkonstruera något redan tänkt och skrivet. Ordet associerar också till makt, ”till makten att definiera vad som är relevant” (Trenter 1999:25). Recensandet är en form bland andra för vetenskaplig kommunikation och viktig – maktfull – genom att den utpekar det granskade arbetets relevans samtidigt som den bidrar till att producera – och än mer reproducera – vetenskapens normer. ”Genom granskningen får kollegor och, framförallt, doktorander en genomgång av vilka kraven är och hur de bör efterlevas. Dessutom får forskarsamhället en måttstock på vad som *inte* går an.” (Holmquist & Sundin 1998:44).

All kritik vid disputationen är naturligtvis senkommen i den meningen att den inte kan påverka den redan tryckta avhandlingens utformning. Opponenten vid det s.k. slutseminariet (beteckningar som 90 %-seminarium och provdisputation förekommer också) har härvidlag en tyngre ansvarsbörda. Det denne säger är ju tänkt att de facto påverka det manuskript som doktoranden fortfarande har kontroll över.

Fakultetsopponenternas recensioner kan skärskådas ur flera olika perspektiv, t.ex. vad gäller kritikens substantiella fokus och dess fördelning på ris och ros, dess förhållningssätt till metodologiska normer, argumentationsuppläggning, alternativa lösningsdiskussioner, polemisk stil, kritiskt tonläge (”bullemnivå”), arbetsinsats m.m. Här väljer vi att låta oss inspireras av grundtanken i Lennart Lundquist bok *Det vetenskapliga studiet av politik*, vars kapitel sex ägnas åt temat ”Om att studera statsvetenskaplig litteratur”. Där hävdas med emfas att oavsett om läsningen görs av nybörjarstudenten eller av en etablerad forskare i opponentrollen så bör läsningen och kritiken struktureras efter en modell som *kombinerar* fokus på forskningsprocessens grundläggande element (problem, teori, metod, material och resultat enligt Lundquist) med vissa distinkt olika krav på vad läsningen/granskningen av dessa element ska åsyfta, nämligen att kunna

återge/förstå, värdera och självständigt konstruera alternativ utformning. "Den som kritiserar eller opponerar på en vetenskaplig avhandling bör övertyga sig om att han verkligen penetrerar samtliga punkter" (Lundquist 1993, s. 143).

Med detta synsätt som utgångspunkt kan i första hand två kriterier formuleras för vad som kännetecknar önskvärt opponenterbeteende: samtliga centrala element i den aktuella forskningsprocessen bör beaktas (krav på bredd) och varje element bör utsättas för såväl värdering som förslag till alternativ konstruktion (krav på djup).

Den följande redovisningen grundar sig på ett systematiskt innehållsligt studium av samtliga 107 i Statsvetenskaplig Tidskrift publicerade recensioner av doktorsavhandlingar i statsvetenskap framlagda under perioden 1976–1996.³ Samtliga är författade av fakultetsopponenten på respektive avhandling. Antalet framlagda avhandlingar under perioden uppgår till 212 stycken, vilket innebär att ungefär varannan fakultetsopponent också skriftligen och i tryckt form redovisat sitt granskningsarbete. Tidigare de-

cenniers statsvetenskapliga fakultetsopponenter ålade sig härvidlag en strängare disciplin; normalt blev då 80–90 % av alla avhandlingar recenserade i tidskriften. Om vissa typer av opponenter är över- eller underrepresenterade i det recensionsmaterial som föreligger låter sig inte avgöras, men mest sannolikt är väl att de mest ambitiösa opponenterna är något överrepresenterade.

I tabell 1 redovisas om och i så fall hur olika element i forskningsprocessen har behandlats av opponenter/recensenten. Forskningsprocessens problemelement har här splittras upp i ämnesval respektive problem- och frågeställningar. Vad gäller teorielementet har distinktion gjorts mellan diskussion som avser enskilda begrepp och deras definitioner/operationalisering respektive diskussion som avser mer omfattande teoriperspektiv och modellkonstruktioner.

Dessutom har tillfogats vissa aspekter enligt vad som anges i punkterna 8–13. Kritik avseende ett visst element i forskningsprocessen som är utformad enligt modellen "bra, men..." (d.v.s. opponenter ger huvudsakligen beröm, men

Tabell 1. Fakultetsopponenternas bedömningar av olika element i forskningsprocessen.

Material: Samtliga fakultetsopponenters i Statsvetenskaplig Tidskrift publicerade recensioner av doktorsavhandlingar i statsvetenskap framlagda under perioden 1976–1996. N=107. Anm: De tre första kolumnerna summerar till 100 %.

	Procent rec som ej berör detta	Procent rec med positiv kritik	Procent rec med negativ kritik	Procent rec som diskuterar altern.
Recensenten angående författarens:				
1. Ämnesval	11	89	0	9
2. Problem- och frågeställningar	38	22	40	36
3. Begrepp och definitioner	4	20	77	74
4. Teorier/modeller/typologier	3	24	74	72
5. Metod/teknik	19	34	47	64
6. Material, urval	13	49	38	63
7. Resultat, tolkning, förklaring, slutsatser	6	33	61	88
8. Litteraturgenomgång	54	29	26	36
9. Integration i tidigare forskning	34	58	8	30
10. Disposition, pedagogik	49	35	17	13
11. Språkbehandling	73	22	6	3
12. Enskilda faktauppgifter	52	10	37	–
13. Arbetsinsats	46	54	0	–

framför viss invändning av något slag) har klassificerats som positiv kritik. Oreserverad positiv kritik är tämligen lågfrekvent förekommande i flertalet undersökta processelement. Undantaget är ämnesval där opponenter sällan reserverar sin förtjusning.

Det ska tilläggas att i flera undersökta avseenden föreligger ett visst antal recensioner där tveksamhet uppstått angående hur opponents skrivning ska bedömas och klassificeras. Resultattolkningen i följande tabeller bör således omgärdas av viss försiktighet och förankras i vad som är tydliga skillnader och mönster. Tilläggs ska också att inga ställningstaganden görs i frågan om vad som substantiellt är berättigad kritik eller inte. Därom låter vi de lärde tvista vidare. (Vilket de också gör – bl.a. i genmälen och slutreplikerna – men debattlusten är klart avtagande; runt 16 % av författarna inkommer med genmäle i början av undersökningsperioden, på 1990-talet är det bara 5 % som tar ytterligare diskussion med opponenter).

Tenderar vissa element i forskningsprocessen att bli mer frekvent uppmärksammade än andra? Svaret är ja. Ämnesvalet kommenteras av de flesta opponenter och i uppskattande ordalag. Ibland förstärks berömmet med tal om pionjärskap och med metaforer om att ny mark har blivit bruten, luckor har täppts till och vita fläckar har blivit kartlagda. Knappast något ämne får kritik för att ligga perifert inom disciplinen. Frågan om vad som är statsvetenskapens "tassemarker" är inte längre aktuell.⁴

Författarens problem- och frågeställningar kommenteras däremot inte värderande av alla opponenter; mer än var tredje (38 %) avstår från bedömning. När bedömning görs är det vanligen med ifrågasättande förtecken (40 %), följt av önskemål om precisering eller förslag till alternativa eller kompletterande frågeställningar. Att forskarens frågor inte än mer frekvent görs till föremål för diskussion illustrerar måhända i vilket skede som ganska många opponenter uppfattar att deras kritiska granskning ska ta vid: Ämnesvalet och frågorna är givna av författaren – återstår att bedöma hur författaren producerar sitt "svar". Att ämnesvalet accepteras är en sak,⁵ men att författarens problematisering inom ramen för detta inte diskuteras av än fler är något

förvånande med tanke på den fundamentala roll i forskningsprocessen som ofta problemet och de preciserande frågorna tilldelas (se t.ex. Sjöblom 1968:3-4, Asplund 1970:117, Sorauf 1970:88, Vedung 1977:31, Lundquist 1993:58).

Forskarens utnyttjande av begrepp, teorier och modeller liksom dennes tolkningar, förklaringar och slutsatser, d.v.s. teori- respektive resultatetelementet, kan svårligen förbigås av opponenter. Så sker inte heller annat än undantagsvis. Ungefär tre av fyra avhandlingar blir sedan föremål för (huvudsakligen) negativ kritik. Det är också ifråga om teorielementet som opponenter själva är som mest alerta med att diskutera alternativ och komma med egna konstruktiva förslag. Speciellt vad gäller tolkningar/förklaringar/slutsatser diskuterar opponenter ganska ofta alternativ även i de fall då de först gett författaren väsentligen positiv kritik.

I jämförelse med teori och resultat uppmärksammar opponenter metod- och materialelementen i något mindre omfattning och när så sker blir utvärderingen ofta huvudsakligen positiv vad gäller bedömningen av författarens material. Alternativa eller kompletterande metoder/material aktualiseras dock i cirka 2 fall av 3.

Författarens litteraturgenomgång liksom bedömningar som avser författarens disposition och språkbehandling kommenteras värderande av varannan opponenter, språkbehandlingen än mindre frekvent, men när det sker är det ofta i berömmande ordalag. Enskilda faktauppgifter blir korrigerade av var tredje opponenter och varannan författare får erkännande för omfattande arbetsinsats.

Avhandlingarna som förklaringsfaktor

Frågan kan ställas om i vilken utsträckning som opponenternas beteenden avspeglar egenskaper hos de forskningsprodukter som granskas (jfr Treter 1998:88). På djupet kan denna fråga knappast besvaras via här utnyttjad jämförelsemetodik, men några allmänna iakttagelser kan göras.⁶

Den positiva kritiken vad gäller problem och metod tenderar att vara något vanligare då avhandlingarna också innehåller mer som är explicit vad gäller dessa element.

Andelen avhandlingar som får negativ kritik följer inte något systematiskt mönster. I mer än var fjärde avhandling saknas de facto explicit angivna frågeställningar eller hypoteser, d.v.s. författaren anger sitt problem endast genom formuleringar av tema/ta (Larheden 1999). I färre än varannan av dessa ställer opponenter krav på tydligare problemprecisering. Önskemål från opponenthåll om att författaren explicit bortprecisera sina frågeställningar dyker upp inom statsvetenskapen med början under 1960-talet.⁷ Normen om att "i idealfallet är problemet formulerat som en fråga" (Lundquist 1993:61) har således ännu inte fått fullt genomslag vare sig bland avhandlingsförfattare eller opponenter.

Förekomst av explicita frågeställningar och/eller hypoteser i avhandlingarna dämpar bara marginellt frekvensen negativ kritik angående problemformuleringen, d.v.s. opponenter finner nu annat än frånvaro att klaga på vad gäller författarens frågor.

För teorikritiken gäller att oavsett om man ser till de mer teorifattiga avhandlingarna eller till de mer teoriimpregnerade så gäller att ungefär 3 av 4 får negativ teorikritik av opponenter. Finns det inte teoretisk anknytning eller modellresonemang klagas det på detta; finns det så är det inte av rätt sort eller utformat som det enligt opponenter borde vara. För metodelementet kan iaktas att det väl så ofta drar negativ kritik på sig vad gäller avhandlingar som de facto har relativt omfattande metoddiskussion jämfört med de avhandlingar där metoddiskussionen är ringa eller saknas.

Ett samband mellan avhandlingskaraktär och opponenterbeteende är dock tydligt: Förekomst i avhandlingarna av explicitgjorda frågeställningar och utförlig teori- respektive metoddiskussion stimulerar opponenter att utveckla alternativ i sin granskning av nämnda element.

Ingen opponenter har befunnits klaga över avhandlingsförfattarens alltför ringa arbetsinsats. Beröm för stor arbetsinsats är däremot ofta förekommande och än oftare när det gäller de sidmässigt tjocka avhandlingarna. Var tredje författare med tjock avhandling får besked om att begränsning i något eller några avseenden varit önskvärdt. Sådan rekommendation är något mindre vanlig i de sidmässigt tunnare volymer-

na. Att framföra önskemål om *utvidgning* i ett eller flera avseenden är däremot ett generellt karaktärstecken för opponenter (2 av 3 gör det) och det påverkas inte det minsta av om produkten redan är omfattande eller inte.

Har opponenterbeteendet förändrats?

Opponenternas uppmärksamhet visavi de olika elementen i forskningsprocessen har inte undergått någon påtaglig prioriteringsförändring under den studerade 21-årsperioden. Andelen recensenter som diskuterar alternativ i olika sammanhang har heller inte förändrats i nämnvärd grad. Däremot kan konstateras en systematisk förändring vad gäller opponenternas utvärderingsmönster i termer av positiv kontra negativ kritik. I jämförelse med opponenter från perioden 1976–1982 gäller för senare års opponenter att en *ökad* andel framför positiv kritik och en *minskad* andel framför negativ kritik.⁸ Tendensen kan påstås vara tydlig eftersom den gäller praktiskt taget för samtliga 13 undersökta avseenden.

Uttryckt sammanfattande i termer av medelvärden för antal (på något sätt) *bedömda* element respektive antal alternativdiskuterade element per tidsperiod framkommer alltså inga skillnader mellan olika tidsperioder. Ökning kan däremot iaktas för det genomsnittliga antalet huvudsakligen *positivt* bedömda element. Omvänt gäller för antalet *negativt* bedömda element som minskar över tid. Dokumentation angående detta och vissa andra jämförande data om recensionsmannaskapets förändring över tid redovisas i tabell 2.

Under 21-årsperioden har den aktuella opponenterkårens sammansättning tydligt förändrats i tre olika avseenden. Andelen professorer har ökat påtagligt liksom även andelen från utlandet inkallade opponenter. Samtidigt har också andelen opponenter som disputerat på samma institution som den aktuella avhandlingsförfattaren minskat; "hemmamatcher" hör numera till det sällsynta, i äldre tid – före 1975 – var detta det vanligaste.

Kan dessa förändringar förklara vad som ovan påvisats pågå samtidigt, nämligen att opponenter-

Tabell 2. Karaktäristika för recensioner och recensenter per tidsperiod.

Tidsperiod	1976–82	1983–89	1990–96
Antal framlagda doktorsavhandlingar	62	68	82
Andel avhandlingar som recenserats av fakultetsopponenten (%)	52	53	48
Antal av recensenten <i>bedömda</i> element (av 13 unders); medelvärde	8,7	9,1	9,1
Antal <i>positivt</i> bedömda element (av 13 undersökta); medelvärde	3,2	5,3	5,3
Antal <i>negativt</i> bedömda element (av 13 undersökta); medelvärde	5,4	3,8	3,8
Antalet pos bedömda element är minst 3 fler än ant neg bedömda (%)	13	39	44
Antal element (av 11) där recensenten diskuterar alternativ (medelv.)	4,8	4,8	4,9
Andel rec. där referat av avh utgör hälften eller mer av av texten (%)	9	31	31
Antal egna litteraturreferenser som recensenten hänvisar till (medelv.)	6	4	5
Recensenten redovisar egenhändigt konstruerad tabell eller figur (%)	28	6	8
Recensenten hänvisar till vad respondenten sagt vid disputationen	9	8	3
Recensenten anger författaren som pionjär i något avseende (%)	6	8	8
Recensenten hävdar avhandlingens värde för <i>forskningen</i> (%)	53	72	67
Recensenten hävdar avhandlingens värde för <i>samhället</i> (%)	9	19	13
Recensenten hävdar avhandlingens värde för <i>undervisning</i> (%)	0	0	0
Recensenten är professor (%)	9	28	36
Recensenten är från utlandet (%)	13	22	41
Recensenten är från Danmark, Norge, eller Finland (%)	13	22	36
Recensenten är från utomnordiskt land (%)	0	0	5
Recensenten har disputerat på samma institution som författaren (%)	41	8	10
Andel recensioner som föranleder genmäle (%)	16	17	5

temas kritiska granskning enligt flera olika indikatorer blivit mindre energisk och utvecklats mot ökad vänlighet—mindre stränghet—vad avser hur de kontrollerar och bedömer doktorandernas prestationer i olika avseenden? Frågan kräver fördjupad analys eftersom påvisandet av parallella förändringsmönster längs tidsaxeln i sig inte med någon som helst automatik tillåter slutsatsen att det ena kan förklara det andra.

För att börja med "hemmamatcherna": de 20 recensionerna i denna kategori karaktäriseras enligt flera kriterier av jämförelsevis mer energisk och kritiskt ifrågasättande diskussion.

Resultaten från en analys av vad opponentens nationalitet respektive akademiska position betyder för hur opponentbeteendet gestaltar sig ger också entydigt besked.

I jämförelse med de svenska opponenterna (n=79) gäller för de *utländska* (n=28) att de:

1. är mer positiva vid bedömningen av samtliga 13 studerade element i forskningsprocessen
2. är mindre negativa vid bedömningen av samtliga 13 element
3. diskuterar alternativ i mindre utsträckning vad gäller 10 av 11 aktuella element.

I jämförelse med de övriga opponenterna (d.v.s. doktorer och docenter; n=80) gäller för *professorerna* (n=27) att de:

1. är mer positiva vid bedömningen i 11 av totalt 13 studerade element i forskningsprocessen
2. är mindre negativa vid bedömningen i 10 av 13 element
3. diskuterar alternativ i mindre utsträckning vad gäller 8 av 11 undersökta element.

Utländska opponenter och professorer tenderar också att:

1. skriva något kortare recensioner

2. skriva recensioner med större inslag av avhandlingsreferat

3. ge färre egna litteraturreferenser

4. redovisa färre egna bearbetningar i form av tabeller eller figurer

Nationalitetsvariabelns effekt är något tydligare än effekten av akademisk position, men båda kommer klart till synes i opponenterbetendet oberoende av varandra.

Data har fått säga sitt. Men hur ska sambanden och utvecklingen förstås? Stefan Björklund konstaterar att man bör beakta att forskning bedrivs av människor som arbetar tillsammans i en social kontext. "Vetenskapssamhällets centrala norm är att det som skrivs ska läggas fram för kritisk granskning av kollegor och därmed föreskriver normen en social praktik. Människor i samverkan styrs av traditioner och socialisation, av skola och idealbildning, av ambitioner och lojaliteter och allt detta påverkar det arbete de utför." (Björklund 1996:109ff). Den här presenterade undersökningen har påvisat att den akademiska kontextuella bakgrunden hos opponenterna på ett systematiskt sätt bidrar till att förklara vissa olikheter i fakultetsopponenternas granskningsarbete.

Ett mönster med principiellt likartad innebörd redovisas i studier av Walter Hirsch m.fl. (1974) och William Taylor (1967). Hirsch och hans kollegor undersökte bokrecensioner inom disciplinerna statsvetenskap, ekonomi och filosofi och fann bland annat "that the higher the status of the reviewer, and the lower the status of the author, the more favorable the review" (citerat från Lindholm-Romantschuk 1998:38f).

Utvecklingen mot fler utländska opponenter och fler opponenter på professorsnivå kan tolkas som uttryck för strävanden att höja den akademiska disputationsaktens status. I en värld där också forskarsamhället alltmer internationaliseras och där samtidigt tillgången på professorer ökat såväl hemma som borta, blev det lätt att förverkliga den mer statusbemängda disputationen.

Att opponera enligt Lundquist modell är arbetskrävande, vilket betyder att det också är tidskrävande, tillika ekonomiskt ersättningskrävande. Den nya typen av opponenter kan förutsättas ha god kompetens för sitt uppdrag. Sannolikt har

de dock inte i lika hög grad som de traditionella opponenterna i karriären, den tid som egentligen behövs till förfogande och inte heller lika starka incitament att prioritera den för inträngande oppositionsarbete. Speciellt inte om ersättningen dessutom är relativt blygsam.⁹

Företagsekonomen professor Carin Holmquist och docent Elisabeth Sundin uttrycker från deras ämnes horisont sina erfarenheter av utländska opponenter med brutal tillspetsning: "Ett annat vanligt sätt att söka internationellt erkännande är att använda en internationellt välrenommerad utländsk opponent. Det är ofta lyckat om man med det menar att man vill att avhandlingen skall slippa igenom lätt. Om man däremot vill att disputationen skall vara en avgörande arena för vetenskapssamhällets granskning av sig självt är det dock förödande." (Holmquist & Sundin 1998:48).

Den här genomförda studien ger för statsvetenskapens del inte underlag för en så långtgående och kategorisk slutsats, men onekligen framstår också här den utländske professorn i opponenterollen ofta som en vänlig och jovialisk person snar till beröm, när han jämförs med de mer stridsberedda och ettrigt ifrågasättande svenska doktorerna och docenterna.

I ett längre tidsperspektiv kan iakttagas en tendens till förändrat normsystem hos fakultetsopponenterna innebärande en omprioritering av vad som fokuseras vid granskningen. Oppositionerna och de därpå följande recensionerna tenderar att bli "framtungade": mer energi ägnas åt forskningsprocessens främre del, d.v.s. åt författarens perspektiv och teoretiska arbete. Relativt mindre uppmärksamhet ägnas åt processens senare led, d.v.s. forskarens källmaterial och dennes empiriska analys. I sistnämnda avseenden artikulerar opponenter numera ganska ofta bara sin allmänna bedömning och antyder alternativa möjligheter, men få opponenter – och speciellt inte de från utlandet – tar sig an sådana mer tidskrävande arbetsuppgifter som att uppsöka arkiv eller att reanalysera författarens data på sin egen dator som ett led i sitt granskningsarbete.¹⁰

Denna förändring bör naturligtvis också ses i skenet av såväl forskningspolitiska som disciplinkaraktäristiska förändringar som t.ex. övergången från doktorsgrad till doktorsexamen

1969 och utveckling av forskningen inom ämnet mot ökad betoning av teoretiska utgångspunkter och tolkningsramar.

Leif Johansson

Noter

1. Ordet recensionsmannaskap finns inte i Svenska Akademiens ordbok och sökningar i Libris eller på webben blir också resultatlösa. Men ordet finns likväl i det svenska språket. Det introducerades 1963 via Åke Runquists översättning av den säregne humoristen Stephen Potters bok *Supermanship* från 1958. I sann pottersk anda förklaras här den exakta definitionen på Recensionsmannaskap nu vara fastställd och lydande sålunda: "Hur man får övertag över författaren utan att egentligen pilla på texten". Eller med andra ord: "Man visar som kritiker att man själv egentligen borde ha skrivit boken om man hade haft tid och eftersom man inte hade det, är man glad att någon har haft det, även om man önskar att han hade gjort bättre ifrån sig." (Potter 1963:49). En studie av recensionsmannaskapet inspirerad av Potter skulle mer orientera sig mot recensenternas språkliga vapenarsenal och t.ex. notera frekvenser av självironi i förhållande till sarkasmer och konstatera att ingetdera av detta är särskilt vanligt, men när det förekommer är det ungefär i relationen 1:10. Ehuru frestande ska vi inte här ytterligare anknyta studien till Potters perspektiv. Men framtida komparativ forskning om lunda-, uppsala- och göteborgshumor bör inte förbise det källmaterial som vissa av recensionerna erbjuder.
2. För en översikt angående engelskspråkig forskning baserad på recensioner i vetenskapliga tidskrifter, se Lindholm-Romantschuk 1998. Här diskuteras även en rad argument som anförs för och emot recensioner som material i metavetenskapliga studier.
3. Kodningsarbetet har genomförts av Margareta Rämgård-Hirdman efter fastställt kodschema med anvisningar. Analyser av materialet finns även redovisade i Rämgård-Hirdman 1999.
4. För exempel på när så var fallet, se Herbert Tingsten i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1927:334, Olle Nyman 1950:354, Torbjörn Vallinder 1967:253.
5. "Ämnesmässig pluralism och produktionens expansion kännetecknar efterkrigstidens vetenskaps-samhälle" (Trenter 1998:64).

6. I detta avsnitt utnyttjas data om avhandlingarnas karaktäristika som etablerats av Larheden 1999.

7. Se t.ex. recensioner i *Statsvetenskaplig Tidskrift* av Olof Ruin (1963:1), Krister Wahlbäck (1966:2–3) och Elias Berg (1971:3). Motsvarande har iakttagits inom ämnet historia (Andolf 1980).

8. Att andelen positiva bedömningar ökar innebär inte automatiskt att andelen negativa måste minska eftersom det finns ett tredje alternativ, d.v.s. ingen värderande bedömning görs.

9. Uppdrag som fakultetsopponent ersätts numera normalt med cirka 7000 kronor.

10. För exempel på sådant mer djupgående granskningsarbete där alternativ utformning av analysen inte bara efterlyses utan också de facto genomförs av opponenter, se recensioner i *Statsvetenskaplig Tidskrift* av Bo Westerhult (1967:2), Stefan Björklund (1967:4), Leif Lewin (1972:2), Olof Petersson (1978:2).

Referenser

- Andolf, Göran 1980: *Dålig och bra historia. Fakultetsopponenternas recensioner på doktorsavhandlingar i historia*, Lund: Delrapport 2 inom UHÄ-projektet *Forskarutbildningens resultat 1890–1975* Asplund, Johan 1970: *Om undran inför samhället*, Uppsala: Argos
- Björklund, Stefan 1996: *En författning för disputationen*, Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala: Almqvist & Wiksell International
- Holmquist, Carin – Sundin, Elisabeth 1998: In search of excellence eller Att falla i farstun för det utländska, i: *Tidskriften Tvärsnitt* 1998:1, s 42–51
- Kortholt, Christian 1686: *De processu disputandi*, Stockholm: Kungl biblioteket
- Larheden, Hanna 1999: *21 års trender och traditioner inom svensk statsvetenskap*, i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1999:1
- Lindholm-Romantschuk, Ylva 1998: *Scholarly Book Reviewing in the Social Sciences and Humanities. The Flow of Ideas Within and Among Disciplines*, Westport: Greenwood Press
- Lundquist, Lennart 1993: *Det vetenskapliga studiet av politik*, Lund: Studentlitteratur
- Potter, Stephen 1963: *Stålmannaskap*, Stockholm: Trevi
- Rämgård-Hirdman, Margareta 1999: *Opposition*, C-uppsats. Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet

- Sjöblom, Gunnar 1968: *Party Strategies in a Multiparty System*, diss. Lund: Studentlitteratur
- Sorauf, Francis 1970: *Vad är statskunskap?* Stockholm: Wahlström och Widstrand
- Treter, Cecilia 1999: *Granskningens retorik och historisk vetenskap. Kognitiv identitet i recensioner i dansk historisk tidskrift, norsk historisk tidskrift och svensk historisk tidskrift 1965–1990*, diss. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala: Uppsala University Library
- Vedung, Evert 1977: *Det rationella politiska samtalet*, Stockholm: Aldus/Bonniers
-

Litteraturgranskningar

BIRGITTA RYDÉN: *Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan – Ett implementeringsperspektiv på svensk försvarspolitik under försvarsbeslutsperioden 1997–2001*. Örebro Studies in Political Science 6.

Birgitta Rydén har disputerat i statsvetenskap på Örebro universitet. Hennes arbete är ett utflöde av den "akademisering" som pågår inom Försvarshögskolan. Ett mycket värdefullt samspel mellan Försvarshögskolans arbetsfält och akademiska ämnen är på gång.

Birgitta Rydén har valt att studera den försvarspolitiska anpassningsprincipen, som syftar till att försvarsförmågan ska kunna öka eller minska i takt med att hotbilden förändras. 1990-talet var ju en period då huvudriktningen i säkerhetsläget förbättrades för Sveriges del. Samtidigt skedde omfattande förändringar i många hänseenden för totalförsvaret, inkl. budgetreduktioner.

Anpassningsprincipen anlades av statsmakterna över hela försvaret i olika beslut. Birgitta Rydén har fokuserat på anpassningsfrågan inom ettårsperspektivet. Det är en huvudtolkning av anpassningsprincipen från statsmakternas sida, men inte den enda; ibland tog man också upp ett femårs- respektive ett tioårsperspektiv.

Författarens huvudsyfte är att undersöka implementering, dvs. av anpassningsprincipen; detta genom att analysera relevanta aktörers förhållningsätt och agerande. Metodiskt och dispositionsmässigt är avhandlingen delad i två avsnitt. Ett beskriver själva anpassningspolitiken och vilken politisk aktivitet som förekommit. Materialet är här det offentliga trycket. Den andra delen baseras på en omfattande enkätundersökning riktad till de handläggande tjänstemännen i det försvarspolitiska förvaltningssystemet kring hur de 1999 arbetar och vilket förhållning-

sätt de har till principen. Detta fördjupas också med 20 intervjuer.

Operativa avgränsningar i frågan om anpassning genomförs eller ej är om man gör en *planering*. Tidsperioden är det femåriga försvarsbeslutet 1997–2001.

De teoretiska utgångspunkterna är en positiv inställning hos författaren till implementationsforskning, med utgångspunkt i Pressman–Wildawskys berömda studie "*Implementation...*" (1973) och Lennart Lundquists handfasta uppmaningar från "*Implementation Steering: an Actor-Structure approach*" (1987).

Författaren studerar den politiska debatten med utgångspunkter i hur regeringen och riksdagen hanterat frågan de berörda åren. Författaren refererar också utförligt under kapitelrubriken "Att skjuta på ett lörligt mål" hur anpassningsprincipen påverkas av akuta ekonomiska brister 1997–2000 och den omfattande ominriktningen av framför allt försvarsmakten fr.o.m. 1999. Beredskapskraven sänktes och antalet förband i både krigs- och fredsorganisation minskades. Författaren menar att policyformuleringen respektive implementeringen var i praktiken åtskilda.

Jag har vissa förslag till nyanseringar av denna del av avhandlingens rapportering. Försvarsmakten ingav 2000 och 2001 förslag till hur anpassningsprincipen skulle kunna tillämpas och tentativa kostnader för det. Det var en konkret förbandstabell där försvarsmakten pendlade mellan vad som skulle kunna vara möjligt inom 1– 2–5 års sikt. (Den största restriktionen eller framtida behovet låg i att utbilda nya yrkesofficerare på de lägre befattningsnivåerna.) Regeringen redovisade detta i den proposition (prop 2001/02: 10) som slutredovisade den offentliga debatten mellan statsmakterna för femårsperioden. Jag tycker inte Birgitta Rydén har vägt in detta i sin redovisning.

På ett liknande sätt föreligger den enligt min mening en nyansbrist beträffande redovisningen av den offentliga debattnivån när det gäller det civila försvaret. Här redovisar ÖCB (Överstyrelsen för civil beredskap) 2001 att endast 2 av 16 myndigheter på den civila beredskapssidan har gjort en anpassningsplan. Men det som inte kommer fram i Rydén text är att anpassningsfilosofin anges som känd av 17 av 18 myndigheter. Jag tycker den nyanseringen är mindre betydelsefull i det akademiska sammanhanget eftersom författaren ju fullt öppet valt att mäta implementering med just om en *planering* finns eller ej. (Men i försvarspolitikens värld är nyanseringen ganska viktig.) Men en mera betydande brist är avsaknaden av en rapportering i avhandlingen av vad försvarsmakten redovisade till regeringen och som regeringen redovisade för riksdagen 2001.

Birgitta Rydén har som sagt valt att göra en totalpopulationsenkät för att fånga in läget bland handläggare i hela totalförsvaret. Resultaten redovisas med olika nyanseringar. Endast drygt 5 % av svarspersonerna redovisade att man var färdig med implementeringsplanering (för tids-horizonten ett år). Men författaren väljer att lägga samman ett antal svarkategorier ("kommit långt med, halvvägs med, just börjat") så att implementeringsresultatet kan läsas så att (i mitten av den femåriga försvarsperioden) ungefär 47 % slagit in på implementering medan 42 % ("inte börjat, kommer inte att börja") inte gjort det och 11 % inte vet hur långt man kommit (s 138).

En huvuduppgift som författaren ger sig är att belysa hur dessa ovanstående organiserade resultat hänger samman med olika förhållanden i förvaltningsarbetet, uttolkade med hjälp av Lundquists tre kategorier ("kunna, förstå, vilja"). Resultaten pekar på praktiska förvaltningsmässiga brister i förutsättningarna att arbeta med saken. Men författaren ställer också frågan om tjänstemännens syn på anpassningspolitiken spelar roll för att implementera den.

Den viktigaste slutsatsen som författaren drar är att anpassningsprincipen inte hade implementerats i vad författaren klassificerar som "mycket" hög grad. Men oväntat var att benä-

genheten att implementera ökade om man var negativ till anpassningsprincipen.

En annan fråga som författaren ställer i enkäten gäller om omvärldsutvecklingen (bättre eller sämre inom överskådlig framtid) och bedömningen av Sveriges försvarsförmåga spelar roll för benägenheten att implementera anpassningspolitik. Författaren menar att benägenheten att implementera minskade om man ansåg att omvärldsutvecklingen var positiv. Men samtidigt tenderade denna benägenhet att minska om man var negativ till Sveriges försvarsförmåga.

Jag menar att det material som författaren redovisar (s 158 – 161) är rätt inkonklusivt i sak. Skillnaderna är små och synes det mig beroende på frågornas utformning. Frågeställningen tycker jag är relevant, men resultatet så här långt verkar peka på att tjänstemännens mera allmänna filosofi inte spelar in så mycket, utan det är mera synen på den egna uppgiften i systemet som kan göra det.

Författaren är också på jakt efter eventuella kulturskillnader mellan de tre delkategorier i totalförsvaret som tjänstemännen utgör – försvarsmakten, de civila statliga myndigheterna och kommunerna. Skillnaderna för benägenheten att implementera är små. Vi har att göra med en totalförsvarskultur mera än tre separerade delkulturer. De militära och civila befattningshavarna ligger nos vid nos; de kommunala ligger dock på en lägre nivå. Inställningen till anpassningspolitiken visar på att militärer är mer "pliktrogna" och implementerar trots ovilja mot anpassningsprincipen.

Jag har som fakultetsopponent funderat på de resultat som författaren redovisar med sina kategoriseringar. Jag frågade också författaren om det fanns en möjlighet att se på en *hierarkisk* kategorisering? Författaren har överlämnat ett material som hon gjort under arbetets gång med syfte att belysa eventuella regionala variationer, något som författaren fann inte vara fallet. Jag har använt mig att detta material och applicerat den på totalredovisningen (s 86). Man skulle då kunna hävda att ca 30 tjänstemän som 1999 var verksamma på central myndighetsnivå (inkl. de tre civilbefälhavarkanslierna) höll på att implementera. Endast 6 gjorde det inte.

Jag vill tro att detta skulle vara ett resultat av betydelse. Dessa tjänstemän i de centrala myndigheterna har större betydelse än de flesta andra (t.ex. i ett urval som innehåller alla Sveriges kommuner, men också befattningshavare längre ned i de statliga myndigheterna).

Det skulle då också gå att antyda en mera logisk länk mellan läget i tjänstemannavärlden 1999 och det som försvarsmakten resp. ÖCB redovisar till statsmakterna 2001. De centralt verksamma tjänstemännen, särskilt i försvarsmaktens högkvarter, implementerade mera. (Själva ÖCB som myndighet är däremot ett exempel på motsatsen.)

Jag vill gärna säga att jag tycker att det är intresseväckande förutsättningar som Birgitta Rydén valt att forska kring – totalförsvaret, anpassningsprincipen och implementering. Säkerhetspolitisk forskning finns det mycket av, med internationella kopplingar i ämne och metodval. Försvaret har inte alls väckt samma intresse, vilket är svårförståeligt. Doktorander och seniora forskare har mycket att hämta här, i nutid inte minst! Det kan spela stor roll för den ämnesmässiga utvecklingen och för den akademiska försanthållningen vid utbildningen i totalförsvaret och i övrigt givetvis.

Anpassningsprincipen och dess omvandling till politik och faktiskt förvaltningsarbete är synnerligen välvalt som ett akademiskt studieobjekt. Detsamma gäller ett implementeringsperspektiv. Det är dock en än mera komplex materia som författaren valt, än det som klassikerna Pressman – Wildawsky valde i sin epokgörande undersökning. (Som försvarsminister verkade jag också ha vissa svårigheter åtminstone initialt att greppa den *diskurs* som denna, som jag tyckte, välmotiverade politik kläddes i.)

Jag menar att det mest värdefulla i Birgitta Rydéns avhandling ligger i studieobjekten. När det gäller analysen av den offentliga doktrinen har jag uppfattningen att den borde ha fått ett annat slut för år 2001 på grundval av det som de centrala myndigheterna i dialogen med statsmakterna presterade.

Den stora och ambitiösa enkätundersökning som Birgitta Rydén arbetat med har varit starkt styrande för hela avhandlingen. Författaren operationaliserar fram en realistisk tolkning av hu-

Statsvetenskaplig Tidskrift 2003/04, årg 106 nr 1

vudresultaten, dvs att ungefär hälften av handläggarna år 1999 implementerade medan resterande hälft inte implementerade; jag är mera tveksam till om den benägenheten hade så mycket med större politiska perspektiv att göra. Min gissning är att en kategorisering kring centrala respektive perifera (i organisatorisk mening) handläggare hade givit ytterligare nyanseringar av undersökningens resultatredovisning.

Björn von Sydow

HANS BLIX: *Disarming Iraq*. Pantheon Books, New York 2004.

This is a timely and important book, above all else an eminently sensible one. It provides a step-by-step account of the disarmament process in Iraq under Hans Blix, the story of how an international civil servant with considerable experience in weapons inspection left what he thought was to be his retirement, and very shortly found himself in a starring role on a global stage. Confronted with an inherently complicated and delicate situation, he did his best with skill, perseverance and honesty. For a reasonable and detached view of the inspection process as it played out in Iraq from 1999 to 2004, it would be hard to beat Blix, and this volume deserves to be considered a classic case study in international politics, worthy of inclusion in course syllabi the world over.

Blix's account is a good example of the proposition that, in international politics, it is almost impossible to separate micro forces from the macro. At the end of the Cold War in the late 1980's, America was the only Superpower left standing. It enjoyed an enormous lead over potential rivals in every realm—military, economic, scientific, and cultural. By 2003, the American defense budget was greater than the next 23 countries combined. Alone among the Powers, America could and did project a massive military presence on every continent and every ocean.

This American Hegemony (not quite an empire, or was it?) coincided with the latest wave of

globalization, which had been made more extensive and rapid by the digital miracles of the Information Revolution. Paradoxically however, as America became more powerful it became simultaneously more vulnerable, inheriting most of the antagonisms generated by its predecessors, the Western colonial powers, who had dominated and humiliated non-Western dependencies for several centuries. Nowhere was this anti-Western hostility expressed in more radical forms than by a variety of fundamentalist Islamist movements who blamed the modernism, secularism and imperialism of the West for the decline of Islamic power that had been taking place since the inception of the modern period.

George W. Bush had ascended to the Presidency while professing modest, even "humble" ambitions in the field of foreign affairs and nation-building, perhaps a fitting posture for a man with limited prior acquaintance of the external world. All this was abruptly and radically changed by the terrible events of September 11, 2001. The Soviet enemy, now de-demonized by the end of Communism and the restoration of Russia, was replaced by al Qaeda as the enemy of choice. War was "declared" on terrorists, not by Congress, as the Constitution required, but by the President. Afghanistan was invaded, the Taliban government dismantled, and al Qaeda dispersed (but not eliminated). What is not quite so clear is why, at the same time as the war in Afghanistan was being waged, plans were being prepared, as early as November, 2001 to invade Iraq, if Robert Woodward's book *Plan of Attack* is to be believed. There is an abiding irony embedded in this decision to attack Iraq, since that country seems to have had few, if any, connections with Osama bin Laden and his followers.

The United Nations had devoted considerable attention to Iraq ever since the end of the Gulf War against Saddam Hussein in 1991, maintaining an embargo and inspection regime of varying effectiveness during the 1990's and into the new century.

Hans Blix, who had retired as Director General of the International Atomic Energy Agency (IAEA) in 1997, was asked by Kofi Annan to head a new body, the UN Monitoring, Verification and Inspection Commission (UNMOVIC),

which was created by the Security Council in December, 1999 to perform inspections in Iraq. Blix provides in this volume a useful detailed summary of international inspection regimes in Iraq, including not only UNMOVIC, but its predecessor UNSCOM (UN Special Commission), as well as the relevant work of the IAEA.

He is especially informative in his discussions of the mutually dependent relationships between UN inspection agencies and various national intelligence services, notably those from the United States. The sensitive balancing act required of the UN in this "piggy-back" relationship was to be in a position to receive nationally developed intelligence e.g. putative locations of weapons sites, without becoming a mere puppet of the national agency. As we shall see, an appreciation of just how much feedback a UN inspection agency should give to the national intelligence service was crucial to the UN's reputation for independence and consequently to the legitimacy of UN decisions.

The advice that Blix gave to inspectors in the pre-war context reflects a cultural sensitivity that could be just as equally applicable to occupation authorities after a war: "Inspectors, I believe, should avoid humiliating the inspected." or "Inspectors are not occupiers and should neither shoot nor shout their way in."

As it turned out, Blix and ElBaradei, the current Director-General of the IAEA, along with their inspectors, were at the center of pivotal events leading up to the American invasion of Iraq in March, 2003. Caught between a George Bush bent on invasion and an Iraqi government intent on evasion, it is difficult to see how Blix could have improved his performance under the circumstances.

For years Iraq had stonewalled all efforts of the UN to establish whether or not it still possessed Weapons of Mass Destruction (WMD) which it was known to be developing or to possess as late as the first Gulf War launched by the elder Bush in 1991. Matters came to a head in November, 2002, when the Security Council unanimously adopted Resolution 1441 in a last-ditch effort to obtain greater Iraqi cooperation with UN weapons inspectors. Impatience with the Iraqi dilata-

tory practice of "cheat and retreat" had begun to approach its outer limits.

At the same time, American impatience was already showing a pronounced inclination toward military invasion, with or without UN endorsement. It was also transparently obvious that, in the choice between invasion or inspection, American officials had very little confidence in inspection or inspectors. Vice President Dick Cheney, the *eminence grise* of the warhawks, made no effort to hide his disdain for inspectors: "A return of inspectors would provide no assurance whatsoever of his [Saddam's] compliance with UN resolutions."

The concept of preemptive war, or anticipatory self-defense, as it once was known by international lawyers, made its American debut in the document "The National Security Strategy of the United States of America" in the Fall of 2002. It stated that "we must be prepared to stop rogue states and their terrorist clients before they are able to threaten or use weapons of mass destruction against the United States and our allies and friends..."

Blix himself was not immune from the suspicion early on, even before the inspection process had played itself out, that Bush had made up his mind to attack Iraq and remove Saddam from power. This suspicion seems to have been confirmed recently by Robert Woodward, the top investigative reporter of the *Washington Post*.

It is not easy to determine what precisely motivated this decision to invade, whether it was filial piety, or a modern Manichaeic vision of a world divided into Good and Evil, or the desire to fashion Iraq into a democratic (and pro-American) wedge with which to create a democratic Middle East, or the simple desire to assure access to Iraqi oil, or an idealistic urge to free the world of an odious despot, or to deny to terrorists any access to Iraq as a base for the spread of terrorism, or to ensure that no Iraqi WMD would fall into the hands of terrorists.

Whatever the original motivation may have been, (probably mixed, one suspects,) the proclaimed reasons just before the war were quite specific: the continued presence in Iraq of WMDs, and the presumed links between Saddam and Osama. These were the only conceiv-

able reasons for any fear that Saddam may have posed an immediate threat to the national security of the United States, and hence the only ones capable of invoking the self-defense exception to the rule in International Law (and the UN Charter) that force must not be used against the territorial integrity of another state. These were also the only grounds for war likely to have obtained the approval of the American Congress and the British House of Commons, to say nothing of the American public. One suspects that the cry for regime change would scarcely have sufficed at that time, even if it was advanced repeatedly after the war when it became gradually apparent that there were no WMDs to be found in Iraq.

Blix, Kofi Annan and a number of others at the UN strenuously attempted to continue the inspections. Although in the beginning Blix had harbored suspicions that there might actually be some undisclosed WMDs, he became less convinced as the inspections proceeded. He pleaded for more time to ascertain whether Iraq had in fact already disarmed. One curious circumstance, the Iraqi posture of avoiding active assistance to the inspectors' labors, became more and more tiresome, and in fact raised a serious question: if you have nothing to hide, why not be more cooperative?

Like most of the Europeans, Blix—as he says—did not exclude the use of force against Saddam as a last resort. Furthermore, he was well aware that the American show of force in late 2002 and early 2003 was helpful in pressuring the Iraqis to produce better cooperation and evidence of disarmament.

But the American military buildup had created a seemingly unstoppable momentum towards war, which finally came in March, 2003. Had the inspection process been a gallant but total failure? Perhaps not. In his Chapter 12, "After War: Weapons of Mass Disappearance", Blix makes a good case for a greater efficacy of the inspection process than the outbreak of war would suggest. The American government, after defeating Saddam, expended enormous resources in an effort to find the supposed caches of WMDs. He comments, with a touch of irony: "Moreover, the absence of prohibited items was most likely a

result of the regime of inspection, eradication and monitoring by the UN, supported by military pressure from the US and the UK. The UN and the world had succeeded in disarming Iraq without knowing it."

It should be apparent to all but the most hardened supporters of the American-British invasion that the intelligence on which the decision to invade had been based was in fact deeply flawed, hardly a "slam dunk", to use what Woodward claims was George Tenet's expression (borrowed from the game of basketball). It also seems reasonable to contend, as Blix does, that national intelligence services often tell their masters what they believe their masters want to hear, and the masters themselves frequently endow the intelligence with meanings that support their policy objectives. But, as Blix suggests, "Nevertheless, when the decisions are about war and peace, one would expect the governments of the most powerful and well-equipped states to have mechanisms and procedures in place to ensure some quality control over the material that experts prepare for them. One would expect that these governments themselves, at the very least, would examine the materials with critical minds and common sense."

Without so much as an "I told you so," Blix has written, in great detail, what amounts to his own vindication—not in a self-serving way, but as an account of how such decisions are and ought to be made. The book suggests to the reader a series of perceptions that seem obvious, but which often are honored by the Great Powers more in the breach than in the observance. It's enough to make Oxenstierna's renowned letter to his son look like a very contemporary piece of advice.

One perception suggested by a close reading of this book is the point that statesmen should be guided by a sense of realism when they attempt to ascertain what are essentially matters of fact, and that they should apply a well developed critical judgment in evaluating the facts on which the lives and fates of many human beings will hinge. That is perhaps no more than another way of saying that one should see what is there and not what one wants to see. One should be especially wary of a faith-based foreign policy, for faith alone is not likely to change the facts on the ground. One

should also realize that in this Age of "Spin", when even the meaning of the word "is" has been hotly disputed, truth is a matter to be ascertained and not a tool to be manipulated. Blix says it well: "—the fact that Saddam Hussein's regime was one of the most brutal that the world had seen and had long been a danger to the region did not justify any twisting of observations or uncritical attitude to evidence."

Like most legally trained persons, Blix knows how to evaluate evidence, weigh it, refuse to accept it on faith, but to take it at its probative value. Concerning a summation of one American formulation that had dismissed the inspectors' labors as irrelevant and inadequate, Blix says: "The witches exist; you are appointed to deal with these witches; testing whether there are witches is only a dilution of the witch hunt." Complicating his work from the beginning was one "curious assumption" (common to most situations where one is compelled to prove a negative), that the Iraqi failure to prove the destruction of WMDs could easily be taken by many as proof that they existed. On this point, he cites with approval a line of Donald Rumsfeld to the effect that "The absence of evidence is not the evidence of absence."

One of the enduring mysteries of the inspection-invasion choice is why the Iraqi government persistently refused to extend its enthusiastic cooperation to the inspectors when there was so much at stake. Compliance would have been easy, and the alternative presented a grim prospect. Blix speculates that this exercise in foot-dragging may have been a product of pride, or that since Saddam knew that the Americans really wanted to force him out, he had very little incentive to cooperate fully with the inspectors, or that it was the product of a colossal bluff designed to make Iraq's military capabilities appear more formidable than they really were (like posting a "Beware of the Dog" sign when you don't have a dog,) or that it resulted from a simple fear of permitting the inspectors to move about freely and thereby expose conventional Iraqi military secrets.

Blix was certainly quite aware that very large matters of legitimacy, both for the UN and for the use of armed force, were riding on the suc-

cess of inspections. The crucial variable involved was the timing of any enforcement action against Iraq. As it transpired, arms replaced diplomacy prematurely – the army assembled could not be kept waiting in the desert and the war was on.

Both national and international order rest on a sometimes delicate balance of force and consent, or to express the problem philosophically, Hobbes and Locke almost always require each other's company. The heart and soul of International Law, imperfect as it may be, is the consent of nations to limit their own sovereignty, a consent given on the premise that ultimately order is preferable to chaos. One is left with the uncomfortable impression that the Lone Superpower failed to understand the importance of the Security Council in conferring legitimacy, and in the end began more and more to look and act like the Lone Ranger.

Blix's style reflects his training in legal analysis. He is judicious and patient in his examination of evidence. He comes off as an honest professional doing a good job under demanding circumstances at an important juncture in the life of nations, altogether what the French would call *un homme serieux*. His firmness belies the hawkish animadversions of "softness." He defends himself with grace, wit, and an absence of whining from the attempts that were made to discredit his efforts. In the end Blix got it right and

the world's greatest Superpower, with practically limitless resources at its disposal, did not. One is reminded, metaphorically at least, of the old French aphorism that "In the country of the blind, the one-eyed man is King."

In March, 2003, the policy of containment by inspection gave way to war and regime change. The result has been, as Blix says in his summation: "A combined UN and IAEA inspection force of fewer than 200 inspectors costing perhaps \$80 million per year was pushed out and replaced by an invasion force of some 300,000 personnel costing approximately \$80 billion per year." In his concluding words, which take on an added poignancy amid the violence which persists today in Iraq, a year after the war was declared officially over, he maintains that there was another option in the Spring of 2003, even for states with a preference for immediate armed action and that was "to heed the Council's requests for more time for inspection. Support by the Security Council for preemptive armed action would have given the armed action legitimacy. Instead, a greater price was paid for this action: in the compromised legitimacy of the action, in the damaged credibility of the governments pursuing it, and in the diminished authority of the United Nations."

Joseph B. Board

Till redaktionen insända skrifter

- Aardal, Bernt, red. (2003). *Velgere i villrede... En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W. Damm & Søn AS.
- Anckar, Carsten, Mårten Eriksson & Jutta Leskinen (2002). *Measuring Ethnic, Linguistic and Religious Fragmentation in the World*. Occasional Papers Series Nr. 18/2002. Åbo: Department of Political Science.
- Anckar, Dag (2003). *Sven Lindman som modell: kring ett 20-årsminne*. Occasional papers series nr. 21/2003. Åbo: Department of Political Science.
- Andersson, Stellan (2004). *Den första grinden: Svensk nedrustningspolitik 1961–1963*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Andrén, Nils. (2002). *Säkerhetspolitik: analyser och tillämpningar*. Andra upplagan. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Bauman, Zygmunt & Tim May (2003). *At tænke sociologisk*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Bauman, Zygmunt (2003). *Frihed*. Översat av Tom Havemann. Köpenham: Hans Reitzels Forlag.
- Bengtsson, Jesper (2003). *Idiktaturens och turistparadisets skugga*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 5/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Bengtsson, Mattias & Johan Norberg, red. (2003). *Frihetens klassiker – texter i urval av Mattias Bengtsson och Johan Norberg*. Stockholm: Timbro.
- Berezán & Agneta Larsson (2003). *Kuba: Karibiens pärla har förlorat sin glans*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 12/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Blom-Hansen, Jens & Jørgen Grønnegård Christensen (2004). *Den europeiske forbindelse*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Blom-Hansen, Jens (2003). *Subsidiaritetsprincippet vendt på hovedet?* Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Blom-Hansen, Jens, Asbjørn Sonne Nørgaard & Thomas Pallesen, red. (2004). *Politiskukorrekt: Festskrift til professor Jørgen Grønnegård Christensen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Blomquist, Christine & Bengt Jacobsson (2002). *Drömmar om framtiden: beslut kring infrastruktur*. Lund: Studentlitteratur.
- Boje, Per & Morten Kallestrup (2003). *Marked, erhvervsliv og stat*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Borchorst, Anette & Drude Dahlerup (2003). *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Borchorst, Anette (2003). *Køn, magt og beslutninger: Politiske forhandlinger om barselsorlov 1901–2002*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Boström, Magnus, Anders Forssell, Kerstin Jacobsson & Kristina Tamm Hallström, red. (2004). *Den organiserade frivilligheten*. Malmö: Liber.
- Carls, Lina (2004). *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970*. Lund: Nordic Academic Press.
- Carlsson, Ulla, red. (2003). *Mångfald i medieforskningen*. Symposium, Malmö högskola 24–25 april 2002. Göteborg: NORDICOM.
- Christensen, Ann-Dorte (2003). *Fortællinger om identitet og magt: Unge kvinder i senmoderiteten*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Christensen, Jens Peter (2003). *Domstolene – den tredje statsmagt*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Christensen, Tom & Lægreid, Per. *Reformer og lederskab: Omstilling i den utøvende makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christiansen, Peter Munk & Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *De som meget har ... Store danske virksomheder som politiske aktører*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Christiansen, Peter Munk & Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelser: Stat og interesseorganisationer i Danmark i det 20. århundrede*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Christiansen, Peter Munk & Lise Tøgeby, red. (2003). *På sporet av magten*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Dahler-Larsen, Peter & Niels Ejersbo (2003). *Djæficer – myte eller realitet?* Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Dahler-Larsen, Peter (2004). *Evaluering og magt*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Damgaard, Erik (2003). *Folkets styre: Magt og ansvar i dansk politik*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Davidsson, Lars (2004). *Kammare, kommuner och kabinett*. SNS författningsprojekt. Stockholm: SNS Förlag.
- Diedut 2002: 2. Oskal, Nils, red. "Samisk selvstemmelse". Kautokeino: Sámi instituhtta.

- Efana, Lawrence U. B. (2003). *African Political Study: Ancient and Modern History, Political Systems and Democracy Deficit*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Ekdahl, Mats (2003). *Människan, mediemångfalden och det öppna samhället*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Ekecrantz, Stefan (2003). *Hemlig utrikespolitik: Kalla kriget, utrikesnämnden och regeringen 1946–1959*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Eklund, Magnus (2003). *Varför organisera sig? En studie av företags medlemskap i Elektriska Installatörsorganisationen*. SMIF forskningsrapport 2003: 1. Uppsala: SMIF.
- Erixon, Dick (2003). *Vård och skola utan konsumentmakt*. Stockholm: Timbro.
- Erlingsson, Gissur (2003). *Den lokala politikens fragmentisering: Orsaker till och effekter av medborgarengagemang vid kommunalval och uppkomst av nya partier*. KEFU skriftserie 2003: 1. Lund: KEFU.
- Goldmann, Kjell (2003). *Övernationella idéer: EU som ideologiskt projekt*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gottlieb, Henning. *John Kenneth Galbraith: Et biografisk essay*. Köpenhamn: Jurist- och Økonomforbundets Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen (2003). *Over-Danmark og Under-Danmark? Ulighed, velfærdsstat og politisk medborgerskab*. Magtudredningen. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Goul Andersen, Jørgen (2004). *Et ganske levende demokrati*. Magtudredningen. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Greve, Carsten (2002). *Privatisering, regulering og demokrati*. Århus: Magtudredningen.
- Greve, Carsten (2003). *Offentlig ledelse: Teorier og temaer i et politologisk perspektiv*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Grønnegård Christensen, Jørgen (2003). *Velfærdsstatens institutioner*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gudmunson, Ulla (2002). *Nato inför toppmötet i Prag: Dinosaur eller fågel Fenix?*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 11/2002. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Halldén, Sören (2002). *Från vardagsvett till statistisk beviskonst*. Nora: Nya Doxa.
- Halldenius, Lena (2003). *Liberalism*. Stockholm: Bilda Förlag.
- Hansson, Kristofer (2003). *Djur som donatorer: Xenotransplantation i svenska medier 1995–2002*. Lundalinjer nr. 120. Lund: Etnologiska institutionen.
- Heidar, Knut & Jo Saglie (2003). *Hva skjer med partiene? Magkt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal.
- Hermansen, Jan H. et al. (2003). *Undersøgelsen af medlemmerne af de danske partiorganisationer: dokumentation*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hermansson, Jörgen (2003). *Politik på upplysningens grund—om den demokratiska reformismens möjligheter och problem*. Stockholm: Liber.
- Heurlin, Bertel (2004). *Riget, magten og militæret*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hjertqvist, Johan (2003). *Slutet på början*. Stockholm: Timbro.
- Holmblad Brunsson, Karin, red. (2002). *Organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Højlund, Holger & Morten Knudsen, red. (2003). *Organiseret kommunikation: Systemteoretiske analyser*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- Jacobsen, Bo, Flemming Troels Jensen, Mikkel Bo Madsen, Marius Sylvestersen & Claude Vincent (2004). *Den vordende demokrat*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (2002). *Erving Goffman: Sociologien om det elementære livs sociala former*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Jensen, Henrik (2003). *Europaudvalget – et udvalg i folketinget*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jespersen, Jesper. *John Maynard Keynes. Den makroøkonomiske teoris oprindelse og udvikling*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Johansson, Karl Magnus & Tapio Raunio (2004). *Politiska partier i den europeiska författningen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Jørgensen, Torben Beck, red. (2003). *På sporet af en offentlig identitet – værdier i stat, amter og kommuner*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Karlbom, Rolf (2004). *Ivar Kreugers død 1932: En svårlöst kriminalgåta*. Göteborg.
- Karlsson, Lena (2003). *Skottland och självstyret*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 4/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Karvonen, Lauri (2003). *Constitutional Reform in Scandinavia*. Occasional Papers Series nr. 20/2003. Åbo: Department of Political Science, Åbo Akademi.
- Kaspersen, Lars Bo & Flemming Mikkelsen, red. (2004). *Historisk sociologi – mødet mellem historien*

- og samfundsvidenskaberne. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Knudsen, Tim (2003). *Offentlighed i det offentlige: Om historiens magt*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Koch, Ida Elisabeth, Kristine Røberg, Sten Schaumburg-Müller & Jens Vedsted-Hansen (2004). *Menneske-rettigheder og magtfordeling*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kronvall, Olof (2003). *Östen Undéns sovjetsyn och sovjetpolitik 1945–1962*. Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget, arbetsrapport nr. 13. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Kvinnor tar plats: arbetsmarknad och industriarbete på 1900-talet*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv
- Küing, Andres. (2002). *Ett liv för Baltikum*. Stockholm: Timbro.
- Lagerkvist, Johan (2003). *Kina med Hu Jintao*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 3/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Larsson, Tomas (2002). *Handelspolitisk nedrustning*. Eli Heckscher Papers No. 5. Stockholm: Timbro.
- Lindberg, Lisbeth (2003). *Kvinnor i Islam*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 7/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Linderöth, Andreas. *Kampen för erkännande: DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*. Studia Historica Lundensia 9. Lund: Historiska institutionen vid Lunds universitet.
- Lowe, Gregory Ferrel & Taisto Hujanen, red. (2003). *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*. Göteborg: NORDICOM.
- Lund, Anker Brink (2002). *Den redigerande magt*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lundberg, Svante (2004). *Ryssligan: Flyktningarna från öst och mordet i Bollstanäs 1919*. Must-programmet. Lund: Nordic Academic Press.
- Lundell, Krister & Lauri Karvonen (2003). *A Comparative Data Set on Political Institutions*. Occasional Papers Series nr. 19/2003. Åbo: Department of Political Science., Åbo Akademi.
- Lundell, Krister (2002). *Kandidatnominering och dess determinanter: En studie av 109 nomineringsprocesser*. Meddelanden från Ekonomisk-Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Åbo: Åbo Akademi.
- Lundh, Crister, Li Bennich-Björkman, Rolf Ohlson, Peder J. Pedersen, Dan-Olof Rooth (2002). *Arbete? Vargod dröjl!*. Valfärdspolitiska rådets rapport 2002. Stockholm: SNS Förlag.
- Madunic, Diana (2003). *Makedonien – framgångsrik krishantering på Balkan*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 6/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Marcussen, Martin & Karsten Ronit, red. (2003). *Internationaliseringen av den offentliga förvaltning i Danmark*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mattson, Ingvar & Olof Petersson, red. (2003). *Svensk författningsspolitik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Molander, Per & Hannu Nurmi (2003). *På spaning efter folkviljan*. SNS författningsprojekt. Stockholm: SNS Förlag.
- Molander, Per, red. (2003). *Staten och kommunerna*. SNS författningsprojekt. Stockholm: SNS Förlag.
- Molin, Björn (2002). *Ingen väg tillbaka*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Mouritzen, Hans, red. (2003). *Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Möller, Tommy (2004). *Mellan ljusblå och mörkblå: Gunnar Heckscher som högerledare*. Stockholm: SNS Förlag.
- Narud, Hanne Marthe, Mogens N. Pederson & Henry Valen (2002). *Party Sovereignty and Citizen Control: Selecting Candidates for Parliamentary Elections in Denmark, Finland, Iceland and Norway*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Nielsen, Finn Sivert & Inger Sjørlev (2002). *Folkets repræsentanter*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nielsen, Hans Jørgen (2004). *Er danskerne fremmedfjendske?* Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nilsson, Desirée & Mimmi Söderberg (2003). *På väg mot fred i Liberia?* Världspolitikens dagsfrågor nr. 11/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Nilsson, Lennart (2000). "Välfärd i obalans" i Sören Holmberg & Lennart Weibull, red. *Det nya samhället: SOM-undersökningen 1999*. Göteborg: SOM-institutet.
- Olsson, Curt Åke (2003). *Tidningsmakt och politiska organisationer*. Lund: Historiska institutionen.
- Oredsson, Sverker (2003). *Svensk oro: Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets senare hälft*. Lund: Nordic Academic Press.
- Pallesen, Thomas (2003). *Den vellykkede kommunalreform og decentraliseringen af den politiske magt i Danmark*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Palmhøj Nielsen, Camilla (2003). *Till glæde for hvem? – Om intern regulering i staten*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Pedersen, Thomas, red. (2002). *Europa for folket? EU og det danske demokrati*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Pesonens Pertti & Olave Riihinen. (2002). *Dynamic Finland: The Political System and the Welfare State*. Helsingfors: Finnish Literature Society.
- Peterson, Bo & Eric Clark, red. (2003). *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*. Lund: Nordic Academic Press.
- Peterson, Olof, Lauri Karvonen, Eivind Smith & Birgitta Swedenborg (2004). *Demokratirådets rapport 2004: Demokratins grundlag*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof, Ulrika Mörth, Johan P. Olsen & Jonas Tallberg (2003). *Demokratirådets rapport 2003: Demokrati i EU*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pettersson, Oskar (2003). *Politiskvetenskap och vetenskaplig politik: Studier i svensk statsvetenskap kring 1900*. Uppsala: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.
- Phillips, Louise (2004). *Sådan taler medier og borgere om politik*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Pierre, Jon & Bo Rothstein, red. (2003). *Välfärdsstat i otakt*. Stockholm: Liber.
- Rasch, Bjørn Erik (2004). *Kampen om regeringsmakten: Norsk parlamentarisme i europeisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rasmussen, Frank & Andersen, Peder. *Globaliseringens økonomiske konsekvenser for Danmark*. Århus: Magtudredningen.
- Rothstein, Bo (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rüdiger, Mogens (2003). *Statens synlige hånd*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Salih, Khaled (2003). *Irak mellan fruktan och frihet*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 1/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Schierenbeck, Isabell (2003). *Bakom välfärdsstatens dörrar*. Umeå: Boréa.
- Schött, Thomas (2002). *Den økonomiske elites netværk*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Siim, Birte (2003). *Medborgerskabets udfordringer – etniske minoritetskvindens politiske myndiggørelse*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Smith, Eivind, red. (2003). *The Constitution as an Instrument of Change*. SNS författningsprojekt. Stockholm: SNS Förlag.
- Sode-Madsen, Hans (2003). *Farlig ungdom: Samfundet, ungdommen og Ungdomskommissionen 1945–1970*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sundberg, Anna (2003). *Fransk forsvars- og sikkerhetspolitik*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 8/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Svensson, Palle (2003). *Folkets røst*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Swiecicki, Jakub (2002). *Kaliningrad i kläm*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 10/2002. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Swiecicki, Jakub (2003). *Slaget om landsbygden: EU:s jordbrukspolitik och utvidgningen*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 9/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Sävborg, Ebba (2003). *Tjetjenien – krig i tvåhundra år*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 2/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Søndergaard, Jens Teilberg (2003). *Ret, demokrati og globalisering*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Sørensen, Eva (2003). *Politikerne og netværksdemokratiet*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Tahvanainen, Annika (2002). *Statsansvar for allvarlige forbrytelser mot forpliktelser gentemot det internationale samfundet i sin helhet*. Meddelanden från Ekonomisk-Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Åbo: Åbo Akademi.
- Tobey, Lise (2003). *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togey, Lise, Jörgen Gould Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen & Signild Vallgård (2003). *Magt og Demokrati i Danmark – Hovedresultater fra Magtudredningen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torfin, Jacob (2004) *Det stille sporskifte i velfærdsstaten*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torpe, Lars & Torben K. Kjeldgaard (2003). *Foreningssamfundets sociale kapital: Danske foreninger i ett europæisk perspektiv*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Vallgård, Signild (2003). *Folkesundhed som politik: Danmark og Sverige fra 1930 til i dag*. Magtudredningen. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Weber, Max (2003). *Udvalgte tekster*. Band 1 & 2. København: Hans Reitzels Forlag.
- Winther, Gorm, red. (2003). *Demokrati og magt i Grønland*. København: Aarhus Universitetsforlag.
- Örn, Torsten (2003). *Lettland i det nya Europa*. Världspolitikens dagsfrågor nr. 10/2003. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Østerrud, Øyvind. *Statsvitenskap: Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Magtudredningen.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Professor Joseph B. Board är verksam vid Union College (NY).

Docent Leif Johansson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Med dr Martin Lindström är verksam vid Samhällsmedicinska institutionen i Malmö.

Professor José Luis Ramírez är verksam vid Södertörns högskola.

Docent Steven Saxonberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Docent Björn von Sydow är talman vid Sveriges riksdag och f.d. försvarsminister.

Abstracts

STEVEN SAXONBERG: *Attitudes Toward Welfare Policy in Sweden Revisited.*

This article shows that by using more sophisticated statistical methods, we can achieve better results in our understanding of welfare attitudes. By using the same data as a previous study, this article shows that welfare attitudes actually have two dimensions: support for big government and support for equality. When this second dimension is added, the common conclusion no longer holds up that Swedes are not more positive toward welfare policies than other European countries. Instead, it turns out that Swedes are much more positive toward equality than in European countries with more liberal and conservative welfare regimes. This indicates that political culture matters more than previously thought. Swedes are not more likely than other Europeans to desire welfare benefits, but they are more likely to support an egalitarian tax system that can finance these benefits. They are also more likely to see welfare benefits as a means to achieving equality, rather than simply a means for fulfilling needs. This article also contradicts the common claim that social democratic welfare regimes create gender divisions, in which women become more supportive than men of welfare policies. Finally, this article also supports the social citizenship hypothesis, by showing those who support generous welfare policies and income equality are more likely to vote for leftist parties. That is, social democratic parties have a political incentive to introduce universalist policies that create support for welfare programs, since this increases their chances of winning elections.

MARTIN LINDSTRÖM: *Skånes Vål. De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna.* ("SKÅNES VÅL". THE SCANIAN RE-

REGIONALISTS MEET THE SWEDISH NATIONALISTS).

During the past two decades right-wing populist parties have made substantial electoral gains in many West European countries. In Sweden the success of such parties has been limited compared to e.g. Denmark and Norway. In 1998 an electoral coalition of local populist parties, "Skånes Vål", in southern Sweden gained 4.1% of the votes in the regional elections and six mandates in the regional assembly. However, the coalition was split already a year before the subsequent election in 2002. One of the fractions started technical cooperation with the ring-wing extremist party "Sverigedemokraterna" during the period leading up to the 2002 election. The reasons for the split of the coalition and the reasons why one of the fractions chose to cooperate with "Sverigedemokraterna" are analysed using the two dimensions right-wing populism versus right-wing extremism and nationalism versus regionalism. While both fractions were clearly populist, they strongly differ in nationalism/regionalism. This is one plausible reason why the more Swedish nationalist fraction chose to cooperate with the nationalist party "Sverigedemokraterna".

JOSÉ LUIS RAMÍREZ: *Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt.* (RHETORIC AS AN EPISTEMOLOGY AND METHOD OF HUMAN SCIENCES IN COMMUNITY PLANNING – AN OVERVIEW OF IDEAS).

The thesis of this article is that logic/science does not exclude but requires a knowledge of rhetoric. Rhetoric is not merely a technique for persuasion but, more importantly, a science of how we structure our knowledge through language. Logic and science are nothing but instruments that *natural* language construct to handle observable factual circumstances, something that

became possible with the invention of alphabet and written language. A positivistic, reductive science is suitable only by research on given facts. Alongside the knowledge of *facts*, we must also handle the knowledge of *action*, which is impossible to do *only* with the positivistic methods of conventional social science. Drawing on his personal experiences of municipal politics and communal planning the author suggests that rhetorical conceptions and methods of research can play a big role in community planning research and in sciences of man, which necessarily brings facts and actions together. The article refer to a rethorical based theory called 'human-scientific theory of action'. While science helps us to *know* (knowledge of causes), rhetoric helps us to *understand* (knowledge of intentions and meanings).

LEIF JOHANSSON: *Med kritiskt uppdrag. Fakultetsopponenternas recensioner av statsvetenskapliga doktorsavhandlingar 1976-1996*. (WITH A CRITICAL MISSION. PUBLISHED REVIEWS OF DISSERTATIONS IN POLITICAL SCIENCE 1976-1996).

Approximately a fourth of the reviews published in *Statsvetenskaplig Tidskrift* are reviews of doctoral dissertations (sometimes also called *viva*) in political science. These reviews are of particular interest as they constitute one form of scientific communication and are important – powerful – as they articulate the relevance of the critical work. This genre simultaneously contributes to the production and even more the reproduction of the norms of science.

This paper makes these reviews (N=107) the subject of a systematic analysis of content and also examines whether characteristics of the reviewer can explain the depth, style, overall judgement and other differences in the content and character of the reviews.

What characterises a satisfactory critical examination? The normative presupposition in this paper is that an examiner should structure the criticism according to a model that *combines* a focus on the most fundamental elements of the research process (problem, theory, method, sources and results) with certain distinctly different requirements on the reading/examination of these elements. These requirements consist of the reviewer's capacity to reproduce, understand, evaluate and independently construct an alternative version.

The composition of the body of examiners has changed in three ways over the twenty-one years examined. The share of full professors has increased remarkably and so has the share of foreign reviewers. This development can be seen as an expression of the ambitions to improve the status of the academic dissertation defence. The share of examiners who defended their own dissertations at the same department as the author has also decreased. "Home matches" are rare nowadays, whereas this was the more common situation prior to 1975.

These changes can explain the simultaneous tendency towards a less energetic and less critical or "unfriendly" examination of the dissertation under review. This result is obtained by using several different indicators.

Foreign examiners and professors tend to be more positive/less negative in their judgement on almost all of the thirteen studied elements of the research process. They also discuss alternative methods to a lesser extent. They write slightly shorter reviews, they write reviews that to a greater degree restate the thesis, they include fewer original references, and they contribute less of their own work in the form of tables and figures.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Uppsatser granskas genom anonym peer-review. Författaren får dock ta del av granskarnas kommentarer. Litteraturgranskningar, översikter och meddelanden genomgår redaktionell granskning. Efter beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript som ordbehandlingsdokument per e-post till statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund, tel. 046-222 10 71, bengt.lundell@jur.lu.se.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord. Uppsatsers omfång bör ej överstiga 75 000 tecken, inkl. noter, exkl. litteraturförteckning.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige
